

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
TÜRK İSLAM EDEBİYATI BİLİM DALI**

**RİSÂLE-İ RÛHU'L-HAYÂT
(İNCELEME- METİN)**

HİLAL BÜŞRA BİLGE ÖKSÜZ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
DOÇ. DR. MURAT AK**

KONYA-2023

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hilal Büşra Bilge ÖKSÜZ
	Numarası	18811001087
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları/ Türk İslam Edebiyatı
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Murat AK
	Tezin Adı	Risâle-i Rûhu'l-Hayât (İnceleme- Metin)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan Risâle-i Rûhu'l-Hayât (İnceleme- Metin) başlıklı bu çalışma .../.../.... tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1			
2			
3			

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Hilal Büşra Bilge ÖKSÜZ		
	Numarası	18811001087		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	İslam Tarihi ve Sanatları/ Türk İslam Edebiyatı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora		
Tezin Adı	Risâle-i Rûhu'l-Hayât (İnceleme- Metin)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Hilal Büşra Bilge ÖKSÜZ

ÖZET

19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Osmanlı döneminde kaleme alınan *Risâle-i Rûhu'l-Hayât*, Mesnevi edebiyatının özgün özelliklerini yansıtan, İslami ahlak anlayışını merkeze alan manzum bir nasihatnamedir. İslamî ahlâk anlayışının ekseninde okuyucusuna kulluk, ibâdet ve eserin de isminde anlaşıldığı gibi hayat hakkında öğütler veren eser dinî-ahlâkî muhtevâsı ile öne çıkmaktadır.

Mustafa Kâmil'in *Risâle-i Rûhu'l-Hayât* adlı mesnevisinin bilinen tek nüshası Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü'nde yer almaktadır. Bu nüshadan hareketle hazırlanan tezin giriş bölümünde bir tür olarak nasihatnâme ve Türk İslâm edebiyâtında nasihatnâmelerin hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Birinci bölümde manzume şekil ve muhteva açısından ele alınmış genel özellikleri ve müellifine yer verilmiştir. İkinci bölümde metin yazımında takip edilen usûl izah edilmiş ve transkripsiyonlu metin sunulmuştur.

Anahtar kelimeler: Mustafa Kâmil, *Risâle-i Rûhu'l-Hayât*, nasihatnâme, öğüt, dinî-ahlakî mesnevi.

ABSTRACT

Risâle-i Rûhu'l-Hayât, penned during the late 19th and early 20th centuries in the Ottoman era, is a didactic poem that reflects the unique characteristics of Mesnevi literature and centers around the concept of Islamic morality. The work, as its name suggests, offers advice on life, devotion, and worship within the framework of Islamic ethical understanding, standing out for its religious and moral content.

The only known copy of Mustafa Kâmil's *Risâle-i Rûhu'l-Hayât* is located at the Konya Manuscripts Regional Directorate. Based on this copy, the introduction of the thesis provides general information about the genre of nasihatname (advisory letter) and its place in Turkish-Islamic literature. The first section of the thesis addresses the general characteristics of the poem in terms of form and content, and includes information about the author. The second section explains the methodology followed in the transcription of the text and presents the transcribed text.

Keywords: Mustafa Kâmil, *Risâle-i Rûhu'l-Hayât*, nasihatnâme, advice, religious and moral mesnevi.

İÇİNDEKİLER

BLİMSEL ETİK SAYFASI	ii
YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU	ii
ÖZET	ii
ABSTRACT	iii
İÇİNDEKİLER	iv
ÖN SÖZ	vi
GİRİŞ	1
TÜRK EDEBİYATINDA MANZUM NASİHATNÂME	1
A. Nasihatnâme Türü ve Tarihi Seyri	1
B. Nasihatnâme Türünün Özellikleri	3
a. Tanımı	3
c. Konularına Göre Tasnifi	5
d. Biçimsel Özellikleri	5
e. Dil ve Üslûp Özellikleri	5
C. Türk İslam Edebiyatı'nda Manzum Nasihatnâmeler	6
BİRİNCİ BÖLÜM	9
MANZUM BİR NASİHATNÂME RİSÂLE-İ RÛHU'L-HAYÂT	9
1.1. Eserin Tanıtılması	9
1.1.1. Adı	9
1.1.2. Müellifi	9
1.1.2.1. Hayatı ve Edebi Şahsiyeti	9
1.1.2.2. Eserleri	12
1.1.3. Telif Sebebi ve Tarihi	13
1.1.4. Beyit Sayısı	13
1.2. Şekil Özellikleri	13
1.2.1. Nazım Şekli	13
1.2.2. Vezin	13
1.2.3. Kafiye	14
1.2.4. Dil ve Üslup Özellikleri	14
1.3. Muhteva Özellikleri	14
1.3.1. Eserin Bölümleri	14
1.3.1.1. Bâb-1 Evvel Der Füyûzât-i İlähiyye	14
1.3.1.2 Bâb-1 Sâni Der-Füyûzât-ı Rûhâniyye	23
1.3.1.3 Bâb-1 Sâliş Der-Füyûzât-ı Kalbiyye	27
1.3.1.4 Bâb-1 Râbi' Der-Esrâr-ı Değâyık-ı Siyâsiyye	30
1.3.1.5 Bâb-1 Hâmis Der-Taşarrufât-ı Semâviyye	34
1.3.1.6 Bâb-1 Sâdis Der-Ahlâk-ı Gülistân-ı Hamîdiyye	35
1.3.1.7 Bâb-1 Sâbi' Der-Ahlâk-ı Zemîme	39
1.3.1.8 Bâb-I şâmin Der İzhâr-ı Gavâmîz-i Hukûkiyye	41
1.3.1.9 Bâb-1 Tâsi' Der-Mühimme	46
1.3.1.10 Bâb-1 Âşir Der-Müteferrika-i lâzime	46
1.3.1.11 Min Tercümeti Kelâm-ı 'Ali Rağya'llâhü anha	48
1.3.1.12 Der-Haqq-ı Eyyam	49

1.3.2. Eserin Muhtevasına İlişkin Diğer Hususlar	49
İKİNCİ BÖLÜM	51
RİSÂLE-İ RUHU'L-HAYAT / METİN.....	51
2.1. Metnin Kuruluşunda Dikkate Alınan Hususlar	51
2.2. Transkripsiyon Sistemi	52
2.3. Transkripsiyonlu Metin	53
SONUÇ.....	177
Sonuç olarak, bu tür eserler, Osmanlı ve İslami geleneğin birer parçası olarak hem geçmişin bilgeliğini bizlere taşıyan hem de günümüz toplumları için hala geçerli öğretiler sunan değerli kaynaklardır.	178
KAYNAKÇA	179
RİSÂLE-İ RÛHU'L- HAYÂT'IN YAZMA NÜSHASINDAN ÖRNEKLER	181

ÖN SÖZ

Türk İslam edebiyatında manzum nasihatnâmelerin önemli bir örneği olabileceğini düşündüğümüz *Risâle-i Rûhu'l-Hayât* eserinin incelenmesine ve anlaşılmasına yönelik bu çalışma, Osmanlı döneminin sonlarından başlayarak 20. yüzyılın başlarına kadar uzanan dönemdeki edebî bir ürünü ele almaktadır.

Risâle-i Rûhu'l-Hayât, manzum bir nasihatnâme olarak karakterize edilebilecek bir eserdir ve İslam ahlak anlayışı üzerine derinlemesine öğütler sunmaktadır. Bu çalışmayla eserin manzum yapısını, içeriğini ve dönemin edebî bağlamındaki yerini analiz etme amaçlanmaktadır. Ayrıca, elimizde olan bulgulara göre eserin müellifi olduğunu kabul ettiğimiz Mustafa Kâmil'in yaklaşımını, eser üzerindeki etkisini ve Türk İslam edebiyatındaki nasihatnâme türünü anlamak için geniş bir literatür taraması da yapılmıştır.

Çalışmanın temel amacı, *Risâle-i Rûhu'l-Hayât*'ın Türk İslam edebiyatı ve bu eserin manzum nasihatnâmeler geleneği içindeki yerini açığa çıkarmak, önemini vurgulamak ve okuyuculara bu türün estetik, ahlaki ve edebî özelliklerini sunmaktır. Metodoloji olarak, kaynaklara dayalı bir analiz ve çözümleme yaklaşımı benimsenmiş olup, eserin metni çeşitli açılardan incelenmiş ve çözümlenmiştir.

Manzum nasihatnâmelere ve benzeri konulara ilgi duyan araştırmacılar için bu çalışmanın gelecekteki araştırmalara ışık tutacağı ve bu alanda daha derinlemesine çalışmalar için yönlendirici olabileceği düşünülmektedir.

Son olarak, akademik yolculuğumun bir başlangıç nişanesi olarak kabul ettiğim bu tezi tamamlamamda desteklerini esirgemeyen ve her türlü tecrübelerinden istifade ettiğim, kıymetli zamanını ayırarak her anlamda yardımcı ve yanımda olan Sayın Prof. Dr. Hikmet ATİK'e, çalışma boyunca anlayışını ve değerli fikirlerini benden esirgemeyen, ufkumu genişletecek yönlendirmeleriyle danışman hocam Sayın Doç. Dr. Murat AK'a, kapısını her çaldığımda yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğretim Üyesi İdris SÖYLEMEZ'e, bana akademik bir disiplini samimiyet ve muhabbetle öğreten, özellikle tez sürecimde hiç yalnız bırakmayan, metni okurken birçok yerde kendisine danıştığım, özveri ve iş ahlakından çok şey öğrenme fırsatı elde ettiğim kıymetli hocam Doç. Dr. Rami İbrahim MAHMUT'a çok teşekkür ederim. Özellikle çalışmamız sürecinde ve aslında hayatımın her bir safhasında maddî- manevî sonsuz desteklerini gördüğüm ve hissettiğim, daima yanımda olan sevgili aileme sonsuz minnet ve teşekkürlerimi sunuyorum.

GİRİŞ

TÜRK EDEBİYATINDA MANZUM NASİHATNÂME

A. Nasihatnâme Türü ve Tarihi Seyri

İnsanlar, tarihten günümüze hem kendi dönemlerindeki insanları hem de gelecek nesilleri eğitmek, onları doğru yola yönlendirmek, hatalardan ders çıkarmalarını sağlamak, mutlu ve huzurlu bir yaşam sürmeleri için çeşitli öğütlerde bulunma amacıyla çaba sarf etmişlerdir. Başlangıçta doğrudan ve sözlü iletişim yoluyla aktarılan bu öğütler, zaman içinde sanatsal bir forma da dönüşerek yazılı hâle gelmiştir. Manzum şekilde yazılmış olanlar, öğütlerin daha da kalıcı ve etkileyici bir şekilde iletilmesini sağlamıştır. Şiir, insanların duygusal bağ kurmasına ve öğretilerin kolay hatırlanmasına yardımcı olur. Şairler de öğütlerini şiirsel bir dil ile ifade ederek, okuyucuların hem zevk almasını hem de öğrenmesini sağlar. Bu tür metinler hem edebî bir değer taşır hem de öğretici bir işlev görür. Dolayısıyla, manzum öğüt kitapları, öğretilerin kalıcı bir şekilde akılda tutulmasına ve kuşaklar arası aktarılmasına katkı sağlamaktadır.¹

Edebiyatımızın uzun bir dönemini kapsayan Klasik Türk edebiyatı içinde, şairler, toplumu çeşitli alanlarda eğitmek amacıyla öğütler vermişlerdir. Bu öğütler, dini ve tasavvufî eğitimden başlayarak sosyal eğitim, karakter eğitimi, ahlaki eğitim ve çocuk eğitimi gibi pek çok alanı kapsamaktadır. Şairler, İslam'ın öğretilerini gönüllere işlemek, İslam'ı tebliğ etmek, ideal insan ve toplumun niteliklerini ortaya koymak hem okuyucu hem de kendileri için dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamak amacıyla manzum nasihatnâmeler yazmışlardır.²

İslami edebiyat çatısı altında yer alan nasihatnâmeler, temelde Hz. Lokman'ın oğluna verdiği öğütler ve Hz. Peygamber'in "Din, nasihatten ibarettir" hadisi gibi İslami kaynaklara dayanmaktadır. Müellifler, bu kutsal kaynakların önemini göz önünde bulundurarak, toplumu eğitmek, ahlaki değerleri aktarmak ve insanları doğru yola sevk etmek amacıyla nasihatnâmeler yazmışlardır. Bu eserler genellikle içerisinde nazma çekilmiş ayetler, hadisler, hikmetler, kelimeler ve atasözleri gibi öğütleri barındırmaktadır.³

İslam'ın ve milli kültürün değerlerini bir araya getiren bu eserler, sadece ahlaki öğütler sunmakla kalmaz, aynı zamanda yazıldıkları dönemin toplumsal ve ahlaki durumu hakkında da önemli bilgiler sunmaktadır.

¹ Erkan Akalın, Değerler Eğitiminde Klasik Türk Edebiyatı Metinlerinden Faydalanmak: Manzum Nasihatnameler Örneği, *Değerler Eğitimi Dergisi* 19/41 (Haziran 2021), 87.

² Müelliflerin nasihatnâme yazmalarının ne gibi sebeplere dayandığına dair daha detaylı bilgi için bk. Ayşe Parlakkılıç Mucan, *Türk İslâm Edebiyatında Manzum Nasihat-Nâmeler ve Uralı Ya'Kûb Oğlu Hüseyin'in Mişâh-ı Cennet'i* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 109.

³ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2019), 188.

Ayrıca, “siyasetnâme” adı verilen bir başka eser türü de vardır ki; siyasetnâmeler, genellikle devlet yöneticilerine yönelik tavsiyeler içerirken, nasihatnâmeler daha genel ahlaki tavsiyeleri sunar. Ancak bu iki tür eser arasındaki sınır bazen belirsizleşebilir ve iç içe geçebilir. Bu nedenle, nasihatnâmeler de siyasetnâmeler de İslam edebiyatının zengin mirasının önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

Daha da geniş yelpazeden baktığımızda Agah Sırrı ahlak kitaplarımızı konularına göre şöyle tasnif eder: Genel ahlak kitapları, siyasetnâmeler, nasihatnâmeler, mev’ize yollu eserler, ahlaki güzel sözler, Fütüvvetnâmeler, Kabusnâme çevirileri, Kelile ve Dimne çevirileri, hikayelerle süslenmiş ahlaki eserler, ahlaki fıkralar ve hikayeler, atasözleri ve türlü eserler.⁴

Kavramsal çerçevede değerlendirdiğimizde ise nasihat kelimesi, köken olarak Arapça “نصح” kökünden türetilmiş olup⁵ sözlük anlamı olarak “bir şeyin saf, halis olması, kötülük ve bozukluktan uzak bulunması; iyi niyet sahibi olmak ve başkasının iyiliğini istemek” gibi anlamlara gelmektedir. Genel çerçevede “nasihat”, “başkasının hata ve kusurlarını gidermek için gösterilen çaba; iyiliği teşvik etmek, kötülükten sakındırmak amacıyla verilen öğüt; başkasının faydasına veya zararına olan hususlarda bir kişinin onu aydınlatma ve bu yönde gösterdiği çaba” gibi anlamlarla kullanılmaktadır.⁶ Aynı zamanda akıl öğretmek, bir kişiyi doğru yola sevk etmek ve yanlış davranışlardan uzaklaştırmak amacıyla söylenen sözleri veya yapılan konuşmaları da ifade etmektedir.⁷ Sadece sözlü iletişim yoluyla yapılan irşad ve uyarılara “nasihat” denilmekte, sözlü olmayan uyarılar için ise kelimenin sadece “istiare” yoluyla kullanılabileceği de belirtilmektedir.⁸

Türkçe’de “nasihat” kelimesi yanında, benzer anlamlar taşıyan başka kelimeler de mevcuttur. Örneğin, “öğüt” kelimesi dilimizde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır ve “nasihat” kelimesiyle neredeyse aynı anlama gelir. “Tavsiye” kelimesi de benzer bir anlama sahiptir ve genellikle bir konuda öneri veya öğüt vermek için kullanılır. “İkaz” kelimesi ise daha çok uyarı anlamında ve bir hata veya yanlış davranışı düzeltmek için kullanılır. Bunlara benzer telkin, ihtar, teşvik, tezkire gibi birçok farklı kavramlar da bulunmaktadır.⁹

Nasihat, kişinin samimiyetle başkalarına yardımcı olma amacı taşıdığı bir eylemdir. Bu anlamda, nasihat kültürel ve toplumsal bağlamda önemli bir rol oynamakta, insanlar arasında bilgi ve deneyim paylaşımını teşvik ederken, yanlış davranışlardan kaçınılmasına yardımcı olmaktadır. Ayrıca, nasihatın samimiyet ve

⁴ Âgâh Sırrı Levend, “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 11, 89-115.

⁵ Ahterî Mustafa Muslihuddin el- Karahisarî, *Ahterî-yi Kebir*, nşr. H. Ahmet Kırkkılıç – Yusuf Sancak (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2017), “nush/ nasâhet”, 1021.

⁶ Mustafa Çağrıncı, “Nasihat”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006). 32/408-409.

⁷ James W. Redhouse, *Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye*, nşr. Recep Toparlı vd. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2016), “nasihat”, 374.

⁸ Muhammed b. Mükerrerem İbn Manzûr, *Lisânü'l-‘Arab*, nşr. Abdullah Ali el-Kebîr (Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.), “nşh”, 2/615.

⁹ İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük* (İstanbul: Kubbealtı, 2010), “nasihat”, 915.

dürüstlük temelinde yapılması, insanlar arasındaki güveni ve toplumsal düzeni de destekler niteliktedir.

Nasihat kavramı birçok akademik çalışmada ele alınmış ve sosyal ilişkilerde, eğitim süreçlerinde, psikolojik destek alanlarında ve toplumda bireyler arasındaki iletişimde önemli bir rol oynamaktadır.¹⁰

Kur'an-ı Kerim ve hadislerde de sıklıkla geçen nasihat kelimesi Kur'an'da kendisi veya türevleriyle doğru yolu gösterme ve kötülüklerden sakındırma gibi farklı şekillerde geçmektedir. İslam inancına göre, nasihat vermek bir dinî vecibedir ve bu vecibe insanlar arasındaki karşılıklı yardımlaşmanın da bir ifadesidir. Bu nedenle, İslam kültüründe nasihat vermek ve almak önemli bir konuma sahiptir.

Tarihsel süreçte, nasihatnâme literatürü sahabe döneminden başlayarak, tabii ve sonraki nesiller arasında da devam etmiş, İslam toplumlarında sosyal ve siyasal yaşamın her alanına nüfuz etmiştir. Alimler, kral ve sultanlara, devlet adamlarına, ilim talebelerine ve halka yönelik nasihatler içeren mektuplar yazmış, bu mektuplar toplumsal sorunların ele alınması, siyasi meselelerin tartışılması ve dini inançlarla ilgili çözümlerin sunulması gibi konuları kapsamıştır.

Osmanlı dönemi, nasihatnâme literatürünün doruğa ulaştığı bir dönem olarak öne çıkar. Bu dönemde, padişahlar ve devlet adamlarına yönelik nasihatnâmeler yazılmış ve bu eserler, yönetim anlayışının yanı sıra toplumsal ve ahlaki değerlerin şekillenmesinde de etkili olmuştur. Edebî açıdan da zengin olan bu metinler, kafiye, nesir gibi çeşitli edebî formlar kullanılarak yazılmış, böylece hem mesajın etkileyciliği artırılmış hem de eserlerin estetik değeri yükseltilmiştir.

Sonuç olarak, nasihat kavramı İslam kültüründeki önemli yerinin yanı sıra Türk edebiyatının da önemli bir temasıdır. Nasihat vermek ve almak, toplumsal yaşamın ve edebiyatın vazgeçilmez unsurlarından biridir. Bu nedenle, nasihatnâme gibi eserlerin incelenmesi hem edebiyat tarihi hem de toplumsal yaşam açısından önem arz etmektedir.

B. Nasihatnâme Türünün Özellikleri

a. Tanımı

Dinî ve ahlaki değerlere odaklanan nasihatnâmeler hem bireysel hem de toplumsal davranışları iyileştirmek amacıyla sunulan telkinler, öğütler ve ibretler içeren manzumeler ve müstakil eserlerdir.¹¹

Yukarıda da ifade edildiği üzere Arapça “na-sa-ha” kökünden türeyen nasihat kelimesinin birçok çeşitli anlamı bulunmaktadır. Samimi olmak, iyilik yapmak, dürüst

¹⁰ Bu konuda örnek teşkil edebilecek bir konu için bk. Selim Emiroğlu, *Türkçe Manzum Nasihat-Nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010).

¹¹ Ali Çavuşoğlu, *Türk İslâm Edebiyatı* (Kayseri: Tezmer, 2015), 46.

davranmak gibi anlamlara gelir. Çoğulu nasâyihtir.¹² Nasihat kelimesinin Farsça karşılığı “öğüt” manasına gelen “pend” sözcüğüdür.¹³

Nasihatnâmeler, genellikle ahlaki ve didaktik niteliklere sahip eserler olup¹⁴ İslam toplumlarında ahlakın pratiğine vurgu yapmak amacıyla yazılmışlardır. Yazarlar, kendi gözlemlerini, bilimsel çalışmalarını ve kültürel birikimlerini kullanarak okuyuculara öğütler vermişlerdir. Ayetler, hadisler, atasözleri ve vecizeler gibi kaynaklardan yararlanılırken, farklı hikayeler anlatılarak dersler çıkarılmıştır. Nasihatnâmeler, toplumların çözülme dönemlerinde bozulma belirtileri gösteren alanlarda çözüm önerileri sunar ve zamanla değişen koşullarla birlikte içerikleri de evrim geçirir. Bu eserlerde evrensel ahlaki değerlerin yanı sıra, toplumların farklı düşünceleri, dinî ve kültürel etkileşimler, resmi ve sivil toplumun değer yargıları gibi konular ele alınır, böylece toplumların gelişim ve değişim süreçleri izlenebilir.¹⁵

Nasihatnâme, Türk-İslam edebiyatında önemli bir yere sahip olan manzum bir eser türüdür. Genellikle öğüt, tavsiye ve nasihatlerin verildiği, ahlaki ve dini değerlerin anlatıldığı eserlerdir. Zaman içinde gelişerek farklı alt türleri de beraberinde getirmiştir. Nasihatnâmeler genellikle manzum olarak kaleme alınmış olsa da zaman zaman nesir olarak da kullanılmıştır. Bu eserler, genellikle öğretici bir amaçla yazılmış olup, okuyuculara dünya ve ahiret hayatı için faydalı olabilecek bilgiler sunmayı amaçlarlar.

b. Kaynakları

Nasihatnâme türünün kökleri, İslamiyet'in yayılmasıyla birlikte öğretilerinin yayılması maksadıyla yazılan ilk İslami eserlere dayanmaktadır. Bu eserlerin öğüt verme, yönlendirme ve manevi değerleri vurgulama amacı, İslami literatürde nasihatnâme türünün oluşmasına katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte, Türk edebiyatında nasihat verme geleneği çok daha eski dönemlere dayanmaktadır ve İslamiyet'in etkisiyle değişerek gelişmiştir. Bu geleneğe ait eserler arasında Halk Edebiyatı'nda yer alan öğütler, ahlaki öğretiler ve atasözleri de bulunmaktadır. Ancak, nasihatnâme türünün kendine özgü bir biçimi ve işlevi vardır ve bu tür, İslamiyet'in etkisiyle gelişerek Türk edebiyatının en önemli türlerinden biri haline gelmiştir.

Nasihatnâme türünün kaynaklarına gelince, İslam dini literatüründe yer alan Kur'an ayetleri, hadisler, fıkıh kitapları ve tasavvufi eserler, bu türün oluşmasında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca, İslam coğrafyasında yazılmış olan nasihatnâme örnekleri de Türk edebiyatındaki nasihatnâme türünün gelişmesinde etkili olmuştur. Özellikle, Arap ve Fars edebiyatında yazılan eserler, Türk edebiyatındaki nasihatnâme örneklerinde benimsenen biçim ve içerik özelliklerine etki etmiştir. Bununla birlikte, Türk edebiyatındaki nasihatnâme örnekleri, kendine özgü bir tarz ve üslupla yazılmıştır ve İslami öğretilerin yanı sıra Türk toplumunun değerlerini ve geleneklerini de yansıtmaktadır.

¹² Rıdvan Canım, *Divan Edebiyatında Türler* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2022), 224.

¹³ Ali Nazîmâ – Faik Reşad, *Mükemmel Osmanlı Lügati*, nşr. Necat Birinci vd. (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018), “nasihat”, 936.

¹⁴ İskender Pala, “Nasihatname”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006). 32/ 409-410.

¹⁵ Reyhan Keleş, “Türk Edebiyatı'nda Nasihat”, *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 44 (Ocak 2011), 185.

c. Konularına Göre Tasnifi

Nasihatnâme türü genellikle ahlaki ve dini konuları ele alır. Konular, genellikle insanın hayatındaki sorunları, doğru yaşama, ahlaki erdemleri, dini prensipleri, insanların birbirleriyle olan ilişkileri, aile ve toplum hayatı gibi temel konuları içerir. Bunun yanı sıra, nasihatnâme türünde siyasi ve askeri konulara da yer veren örnekler de mevcuttur.

Nasihatnâmeler, genellikle felsefi veya düşünsel bir yapıdan ziyade somut öğütler ve tavsiyeler içeren bir düzene sahiptirler. Bu nedenle, yazarlar, okuyucuların İslam dinini daha iyi anlamalarına yardımcı olmak için somut örnekler ve hikayeler kullanmışlardır. Ayrıca, yazarlar, eserlerinde Kur'an ve Hadis gibi İslami kaynaklardan alıntılar yaparak, okuyucuların bu kaynakları daha yakından tanımalarına yardımcı olmuşlardır.

Nasihatnâmelerde ayrıca, özellikle son bölümlerde, dua ve tesbih gibi kısımlar da yer alır. Bu bölümlerde yazarlar, okuyuculara duanın önemini hatırlatır ve onları dua etmeye teşvik ederler. Bu nedenle, nasihatnâmeler hem İslami bilgi ve ahlaki ilkelerin öğretildiği hem de okuyucuların manevi dünyalarını güçlendirdiği bir türdür.

Nasihatnâmelerin konularına göre tasnifi ise oldukça geniş bir yelpazede yapılabilmektedir. Örneğin, dinî nasihatnâmeler, ahlaki nasihatnâmeler, meslekî nasihatnâmeler, askerî nasihatnâmeler, siyasi nasihatnâmeler gibi alt başlıklar altında toplanabilirler. Bazı nasihatnâmeler, özellikle Osmanlı Dönemi'nde, belirli bir meslek grubu ya da toplum kesimi için yazılmıştır. Örneğin, kadınlara yönelik nasihatnâmeler, askerlere yönelik nasihatnâmeler, şehirlere yönelik nasihatnâmeler gibi. Ayrıca, bazı nasihatnâmeler, genel olarak tüm insanlar için geçerli olan evrensel mesajlar içerirken, bazıları da sadece belirli bir coğrafi bölge ya da kültürel çevre için özgü mesajlar içerebilir.

d. Biçimsel Özellikleri

Nasihatnâme türü, kaleme alındığı ilk günlerden itibaren zamanla Türk-İslam edebiyatında kendine has biçimsel özellikler kazanmıştır. Bu özellikler, genellikle aruz vezni ile yazılan manzum şekli, beyitlerdeki uyak düzeni, dildeki sadelik ve anlaşılabilirlik, ayet ve hadis iktibaslarına sıkça yer verilmesi gibi unsurları kapsar.

Nasihatnâmeler, genellikle manzum olarak kaleme alınmıştır ve özellikle aruz vezni tercih edilmiştir. Ayrıca, nazım birimi olarak genellikle beyit kullanılmıştır. Bu tür eserlerde dil ve üslup oldukça önemli bir yer tutar ve yazarlar, okuyucuları etkilemek ve dikkatlerini çekmek için dil ve üsluplarında çeşitlilik kullanmışlardır. Örneğin, bazı nasihatnâmelerde yazarlar, daha anlaşılır bir dil kullanarak, okuyucuların dini ve ahlaki ilkeleri öğrenmelerine yardımcı olurken, bazıları daha şiirsel ve edebi bir dil kullanarak okuyucuların dikkatini çekmeye çalışmışlardır.

e. Dil ve Üslûp Özellikleri

Nasihatnâmelerde genellikle yalın, anlaşılır ve sade bir dil kullanılır. Şiirsel bir üslup benimsenmesi, yapılan tavsiyelerin hatırlanabilir olmasına katkı sağlar. Ayrıca, bazı nasihatnâmelerde, konuların anlatımında sembolik dil, benzetmeler ve hikayeler kullanılarak okuyucunun ilgisinin ve dikkatinin çekilmesi amaçlanır. Bunun yanı sıra,

manzum nasihatnâmelerde, kafiye ve redif gibi şiirsel tekniklerin kullanılması, eserin ritmini ve akıcılığını artırır. Bu türde genellikle doğrudan konuşma kullanılır ve bu konuşma genellikle halk diline yakın bir dilde olur.

Nasihatnâmelerde ayrıca bolca tekrar kullanımı, atasözleri ve deyimler, kelime oyunları ve ritim gibi şiirsel özellikler de sıklıkla kullanılır. Bu özellikler, metne ritmik bir yapı oluşturarak, okuyucunun metni daha kolay anlamasına yardımcı olur.

Bazı nasihatnâmelerde, özellikle de tasavvuf edebiyatı ile bağlantılı olanlarda, metaforlar, semboller ve alegoriler de sıklıkla kullanılır. Bu, okuyucunun mesajları daha derinlemesine anlamasına yardımcı olur ve manevi bir yolculuk için rehberlik eder.

C. Türk İslam Edebiyatı'nda Manzum Nasihatnâmeler

Türk-İslam edebiyatı içinde ilk manzum nasihatnâmeler İslamiyet'in kabulünden sonra yazılmaya başlanmıştır. Bu dönemde Arap ve Fars edebiyatından etkilenen Türkler, İslam öğretilerini anlatmak ve insanları doğru yola yönlendirmek amacıyla manzum nasihatnâmeler yazmışlardır. İlk dönemlerde bu eserler genellikle Arapça veya Farsça kaleme alınmıştır. Ancak daha sonraki dönemlerde Türkçe nasihatnâmeler de yazılmıştır.

İlk manzum nasihatnâmelerde özellikle genellikle dinî konulara odaklanılmıştır ve özellikle tasavvufî görüşlere yer verilmiştir. Eserlerde ahlâkî değerler, insanın Allah'a yaklaşması ve doğru yolu bulması konuları işlenmiştir.

“İslâm, güzel ahlâk dinidir” hadisinin de belirttiği gibi din ve ahlak kavramlarını birbirinden ayırmak mümkün değildir. Buna bir de şairlerimiz halka dinî ve ahlâkî prensipleri öğretirken, dinî kuralları sevgi dairesi içine alarak verme gayretiyle çok önemli oranda faydalandıkları tasavvuf ilave edildiğinde, bu üç alanın sınırlarının birbirine iyice karışmış olduğu ortaya çıkar. Ayrıca yukarıda sözünü ettiğimiz öğüt verme geleneğinin lâdinî eserlerdeki yaygınlığının; “Din, nasihattir” hadisine uyularak çok daha fazlasının bu tür eserlerde yer alması, hatta tebliğ ve irşat gayesiyle nasihatlerin ön plâna çıkması, bu eserlerin çoğu zaman nasihatnâme kimliğine bürünmesine sebep olmuştur. Bu yüzden dinî, tasavvufî, ahlâkî didaktik eserler ile nasihatnâme türünden eserlerin kesin bir tasnife tâbi tutulması son derecede güçtür.”¹⁶

İsmail Ünver, mesnevi türü üzerine akademik bir makalesinde, yazılış amacına göre mesnevileri dört gruba ayırmıştır. Ancak, pek çok araştırmacı bu sınıflandırmaya önemli bir vurgu yapmamıştır. Ünver'in sınıflandırmasına göre, birinci grup dinî mesnevileri, ikinci grup tasavvufî mesnevileri, üçüncü grup ahlâkî mesnevileri ve dördüncü grup ise ansiklopedik nitelikte olan ya da belirli alanlarda bilgi veren mesnevileri içermektedir.¹⁷

Türk-İslam edebiyatında ilk manzum nasihatnâmelerin İslam öncesi Türk edebiyatı geleneğiyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, Göktürk

¹⁶ Emine Yeniterzi, “Anadolu Türk Edebiyatında Ahlâkî Mesnevîler”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Eski Türk Edebiyatı Sayısı Cilt 5/10, 433-468.

¹⁷ İsmail Ünver, “Mesnevî”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı 2*, 415-41-417, 430-563.

devletleri dönemine ait bilinen en eski Türkçe eser olan Orhun Abideleri'nde de nasihat dolu sözler yer almaktadır. İslam'ın Türk toplumları arasında yayılmasıyla birlikte, Türkler İslami kültürün etkisi altında kalarak kendi edebiyatlarını da İslami öğelerle şekillendirmişlerdir.

Manzum nasihatnâme geleneği, Türk-İslam edebiyatı içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu geleneğe ait eserler, genellikle aruz ölçüsüyle yazılmıştır ve genellikle ahiret hayatı, ölüm, kader gibi konuları ele almaktadır. Bu tür eserler, İslami öğretileri ve Türk toplumunun geleneksel değerlerini yansıtmaktadır.

Nabi'nin Halep'te, oğlu Ebu'l-Hayr Mehmed Çelebi için yazdığı “Hayriyye” isimli mesnevi, nasihatnâme türünün önemli bir örneğidir. 1113/1701 tarihlerine dayanan bu eser, toplamda 1660 beyitten oluşmaktadır ve Nabi'nin hayat tecrübelerinin bir ürünüdür. Hayriyye, 35 bölümden oluşur ve özellikle konusu bakımından orijinal bir eserdir. Eserde, 17. yüzyılda zayıflayan değerlerin ele alındığı ve Nabi'nin henüz 7 yaşındaki oğluna evlilik, meslek seçimi ve toplumsal davranışlar konusunda rehberlik ettiği görülür. Nabi, oğluna sağlam bir dini eğitim ve dini yaşamın önemini vurgulamaktadır. Ayrıca, döneminde çürüyen mesleklerden kaçınmasını, ilim ve irfana değer vermesini tavsiye ederken, israf, sefahat ve boş uğraşların zararlarına da dikkat çekmektedir. Eserde tasavvufa olumlu bir bakış açısı bulunurken, sahte şeyhlerin zararlarına da işaret edilir. Ayrıca, farklı makamlardaki görevlilerin durumlarına ışık tutularak, oğlunun en uygun mesleğinin divan hocalığı olduğu belirtilmektedir. Bu eser, Osmanlı Devleti'nin çözülme dönemine dair önemli bir belge olarak kabul edilirken aynı zamanda bir baba ile oğlu arasındaki nasihatleri içerir ve dönemin ideal insanının ahlaki kurallarını, günlük yaşam düzenini ve dünya görüşlerini yansıtmaktadır. İskender Pala ve Mahmut Kaplan tarafından yayımlanmış olan bu eser, Türk edebiyatının önemli bir mirasıdır.¹⁸

Özellikle çalıştığımız eserin dönemini ihtiva eden 19. yüzyıl Anadolu sahasında yazılan manzum nasihatnâmeler, dönemin Osmanlı toplumunun siyasi, sosyal ve kültürel yapısını oldukça iyi yansıtmaktadır. Bu dönemde, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zorlu şartlar ve Batı'dan gelen etkiler, manzum nasihatnâmelerde de kendini göstermektedir. Bu eserlerde, Batı kültürüne karşı çıkış, Osmanlı kültürünün savunulması gibi konular da sıklıkla ele alınmaktadır.

Geçen asırda mesnevi türünde görülen gerileme ve zayıflama, bu asırda daha da belirgin hale gelmiştir. Sanat değeri taşıyan eserler azalmış, bedî bir üslupla yazılan eserler nadir hâle gelmiştir. Dinî, ahlaki ve tasavvufi mesneviler, önceki yüzyıllara göre hem sayısal olarak azalmış hem de içerik ve kalite bakımından dikkat çekmemiştir. Bu dönemde batı edebiyatının etkisi, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu sıkıntılı durumun edebiyata yansması, güçlü şairlerin eksikliği, Türkçenin şiir ve mistik konuları ifade etme yeteneğinin kaybı gibi faktörler mesnevilerin gerilemesine neden olmuştur. Bu dönemde yazılan mesnevilerin çeşitliliği ve konuları, dönemin kültürel ve edebî çeşitliliğini de yansıtmaktadır.¹⁹

¹⁸ Ahmet Atilla Şentürk - Ahmet Kartal, *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017), 271.

¹⁹ Ahmet Kartal, *Doğu'nun Uzun Hikâyesi* (İstanbul: Doğu Yayınevi, 2018), 518-519.

Sonuç olarak, Türk-İslam edebiyatında manzum nasihatnâme geleneği önemli bir yere sahiptir. Bu geleneğe ait eserler, Türk toplumunun geleneksel değerlerini ve İslami öğretileri yansıtmaktadır. Ayrıca, bu eserlerin tarihi ve sosyal açıdan incelenmesi, dönemin Osmanlı toplumunun siyasi, sosyal ve kültürel yapısını anlamada büyük rol oynamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

MANZUM BİR NASİHATNÂME RİSÂLE-İ RÛHU'L-HAYÂT

1.1. Eserin Tanıtılması

1.1.1. Adı

Mecmua içerisinde toplam üç eser yer almaktadır ve bizim incelediğimiz eser, içlerinde sonuncusu olan *Risâle-i Rûhu'l-Hayât* adlı mesnevidir. Çalışmamıza konu olan *Risâle-i Rûhu'l-Hayât* adlı eserin tek nüshası mevcuttur. Nüsha Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü'nün Kahramanmaraş kataloğundan "KAHRAMANMARAŞ D NO 275 Naat ve Dualar" kayıtlı dosya adıyla temin edilmiştir. Kütüphane kataloglarının incelenmesi ve nasihatnâme türüne dair yapılan araştırmalar neticesinde eserin farklı bir nüshasına rastlanmamıştır.

Çalışmakta olduğumuz yazma eser, bir külliyat olarak düzenlenmiş ve şair, nüshanın başlarında özellikle ilk eserde Kâmil mahlasını sıkça kullanmıştır. Bu külliyatın ilk bölümünde *Divan-ı Nuût* eseri yer alırken, onu *Menkıbe-i Şerîf* adlı eser takip etmektedir. Külliyatın sonunda ise, çalışmalarımızın odak noktası olan manzum bir nasihatnâme, *Risâle-i Rûhu'l-Hayât* adlı mesnevi bulunmaktadır.

Yazma nüshada eserimizin bulunduğu baş kısma *Risâle-i Rûhu'l-Hayât* adıyla başlık atılmıştır. Bu ifade kapsamında eserin isminin metinde ve nüshanın herhangi bir bölümünde başlığı değiştirmemize sebep olacak bir bilgi yer almamaktadır.

1.1.2. Müellifi

Elimizde bulunan yazma eserin yukarıda da belirttiğimiz gibi tek bir şaire ait bir şiir mecmuası ve külliyat olduğunu söyleyebiliriz. İncelemelerimize göre mecmua üç bölümden oluşmakta ve bizim çalışmış olduğumuz eser son kısımda yer almaktadır. Bu üç bölümü ayrı ayrı inceleyip ele aldığımızda hepsinin "Kâmil" mahlaslı bir şaire ait olduğunu görmekteyiz. Aynı mahlaslı şairler birçok kaynaktan tarandığında çalışmakta olduğumuz esere en yakın olarak karşımıza çıkan isim Maraşlı Mustafa Kâmil Efendi'dir.

Bu tespitimizi doğrulayan birçok bilgi bulunmaktadır. Bunlardan ilki ve en önemlisi eserin temmet kaydında düşürülen tarih Mustafa Kâmil Efendi'nin yaşadığı döneme denk düşmektedir. Ayrıca eser yukarıda da belirtildiği üzere Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü'nün Kahramanmaraş kataloğundan temin edilmiştir ve müellifi olduğunu düşündüğümüz Mustafa Kâmil de Maraşlı'dır. Bu bilgiler dışında Kâmil isimli veya mahlaslı farklı birçok şair incelenmiş olup eserin yazıldığı tarihte yaşamış olan başka bir şahıs olmadığı düşünülmektedir.

1.1.2.1. Hayatı ve Edebi Şahsiyeti

Sultan Abdulhamid döneminde özellikle İzmir'de tanınan, ancak ünü genellikle bölge sınırları içinde kalmış seçkin bir aydın, şair ve düşünce adamı olan bu kişi, Maraş'ta doğmuş bir ailenin çocuğudur. Maraş ileri gelenlerinden Şirevîzade Debbâğ

Halil Ağa'nın oğludur. Maraş ve Kilis mahalle mekteplerinde başladığı eğitimini, sonrasında İstanbul, Balıkesir ve Kırkağaç'ı ziyaret ederek ilerletmiştir. Daha sonra Manisa'ya gelerek, Manisa'nın tanınmış bilginlerinden Hacı Evliyazade Ali Rıza Efendi'den Arapça öğrenmiştir. Oldukça genç yaşta tahsil için yola çıkmış olduğu, “Gurbet” başlıklı bir gazelinin şu beytinden anlaşılmaktadır:

Tıfl iken attı bizi tâli diyar-ı gurbete
Eyleyip ömr-i girân-mâyem fedâ-yı gurbet âh!²⁰

Maraşlı Mustafa Kâmil, kaynaklarda belirtildiği üzere, olağanüstü entrikalar veya maceralarla dolu bir yaşam sürmemiştir. Onun hayatı, kanunlara, nizamlara ve seriata derin bir saygıyla, iç huzuru ve çevresindeki takdirle karakterize edilmiştir. Fazilet ve dürüstlük, onun kişiliğinin temel taşları arasında yer almaktadır. Bilgi ve görgüsüyle çevresine fayda sağlama arzusu, onun yaşamının düzgün ve istikrarlı bir çizgide ilerlemesine yol açmıştır.

Mustafa Kâmil Efendi, hayatının erken dönemlerinde eğitim almış, eski eğitim sistemine uygun olarak icazet elde etmiş ve müderrislik ile muallimlik yapmıştır. Yazıya ve şiire çocukluk yıllarından itibaren ilgi duymuş, bu ilgisi zamanla diğer alanlara da yayılmıştır. Dönemin gazete ve dergilerinde yazılar yazmış, ilmi ve edebi eserler kaleme almıştır. Bu eserlerin bir kısmını yayımlamış, bazılarını ise fırsat bulamamıştır.

Yenileşme sürecine tamamen yabancı kalmamış, ancak yetişme tarzına uygun bir şekilde, Müslüman milletin değer yargılarına paralel görüş ve düşüncelerini ifade etmiştir. Hayatı, düşünceleri ve içinde yaşadığı toplum ile devlet düzenine uyumlu bir çizgide ilerlemiştir. Hem Abdülhamit döneminde hem de İttihat ve Terakki iktidarında başarılı olmuştur. Muhalefetle karşıt bir duruş sergilemiş, iktidarın başarılı olmasını desteklemiştir. Kötü şöhret sahibi olanlara karşı çıkmış, iyilikte iş birliği yapılmasını savunmuştur.

Hüseyin Avni'nin İzmir Şairleri Antolojisi'nde verilen bilgiler, Mustafa Kâmil Efendi'nin hayatına dair bir çerçeve sunmaktadır. Bu bilgilere ek olarak fazla detay bulunmamaktadır. Hüseyin Avni'nin aktardığı bilgiler, onun hayatının temel hatlarını ortaya koymaktadır:

“(1272-1855) tarihinde Maraş'ta doğmuş ve İzmir'de tavattun etmiştir. Maraş eşrafından Üzumsuyuzade Debbağ Halil Efendi'nin oğludur. İlk tahsili Maraş ve Kilis'te bitirerek Manisa'ya geldi. Bir müddet meşhur âlimlerden Hacı Evliyazade Hacı Ali Rıza Efendi'den Arapça okudu. Ondan sonra İzmir'e azimet ederek Yozgatlı Hacı Mustafa Keşfi Efendinin derslerine devamla (1305-1877) tarihinde icazet aldı ve müteakiben Umur Veli Medresesi müderrisliğinde tayin olundu. Mumaileyh İzmir'de pek çok talebe yetiştirdi, Sanatlar Mektebi'nde on sekiz sene muallimlik yaptı. Mantık ilminde vukufu yüksekti. Edebiyat âleminde hayli hizmet geçen mumaileyh İzmir,

²⁰ Ö. Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları*, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), 436.

İstanbul gazetelerine yazılar yazmış ve şair Eşref ve emsali zevatla kalem münakaşalarında bulunmuştur. İbni Sina'nın meşhur Ruh kasidesini Hizmet gazetesinde neşrettirmiştir. Pek kalander, laubalî, deryadil, hoşmeşreb olan bu şair ve alim adamımız 15 Temmuz (15.7.1340/1924) tarihinde vefat etmiştir.”

İlk eseri olan “Güfte-i Kâmil” adlı şiir kitabını Manisa'da 1881 yılında yayımladığına dair ve bir yazısında, bu kitabın medrese öğrencisiyken arkadaşları tarafından bastırıldığını söylediği belirtilmektedir. Manisa'ya tahsil için ne zaman geldiği hakkında kesin bilgilere sahip olmasak da bu tarihin 1881'den önce olduğu anlaşılmaktadır. Daha sonra İzmir'e gelerek, yine Manisa'da icazet almış olan Yozgatlı Mustafa Keşfi Efendi'nin derslerine devam etmiş ve 1887 yılında icazet almıştır.

Maraşlı Kâmil Efendi'nin sonraki yaşamı, İzmir'deki medrese ve okullarda müderrislik ve öğretmenlik yaparak geçmiştir. Sultan Selim'in Kurşunlu Medresesi, Morali (Hacı Hüseyin Ağa) Medresesi ve Umur Veli Medresesi gibi okullarda müderris olarak görev yapmıştır. Maarif Salnamelerindeki kayıtlara göre Morali veya Moralizade Medresesi'nde 1898 ile 1908 yılları arasında müderris olarak görülmektedir. Ancak, kesin olarak ne zaman ve ne kadar süreyle çalıştığına dair net bilgilere sahip olunamamıştır. Sözü edilen mektepler dışında farklı yerlerde yıllarca öğretmenlik yapmıştır. Bu okullarda Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesi eğitimi verdiği bilinmektedir. Görev yaptığı süre boyunca birçok öğrenci yetiştirmiş, II. Meşrutiyet devrinde yapılan bazı ilmî ve pedagojik çalışmalara katılmıştır. Mesela Ege bölgesindeki medreselerin eğitim sisteminin islahı için düzenlenen “Mu'temer-i İlmî” adlı programlara İzmirli diğer münevverler gibi o da katılmıştır. Bunun dışında üstlendiği görevler hususunda başka farklı bir bilgiye ulaşılamamıştır.

Maraşlı Mustafa Kâmil'in yazı hayatının kesin başlangıç tarihini tam olarak bilemesek de İzmir'de Sultan Abdülhamid dönemindeki şiir ve edebiyat meclislerinin aranan bir ismi olduğu ifade edilmektedir. Kendisi gençliğinin ilk yıllarında, yani on dört veya on beş yaşlarında şiir yazmaya başladığını belirtmiştir. Bu gençlik döneminde yazdığı şiirleri daha sonra Manisa'da tahsil gördüğü sırada bazı arkadaşları bir araya getirip bastırmıştır. 1881 yılında, bu şiirler “Güfte-i Kâmil” adıyla bir divançe haline getirilmiştir. Kitabın adından da anlaşılacağı gibi, bu eser aynı zamanda onun bir şarkı sözü yazarı olduğunu da göstermektedir. Bu nedenle, Sultan Abdülhamid'in doğum ve tahta çıkış yıldönümü gibi özel günlerde yazdığı bazı şiirlerin bestelenmesine de katkıda bulunmuştur.

Maraşlı Mustafa Kâmil, eserlerinde genellikle geleneksel Türk şiirinin tema ve üsluplarını kullanmış, yani eski tarza sadık kalmış bir şair olarak bilinir. Ancak, eserlerinin içinde, özellikle II. Meşrutiyet döneminin atmosferini yansıtan cihat şiirleri gibi yeni nazım şekilleriyle yazılmış şiirler de bulunmaktadır. Bu ikinci grup şiirler, dönemindeki savaşları ve olayları yansıtır.

Ayrıca, hiciv ve şathiyeler içeren üçüncü bir grup şiir de yazarın eserlerinde yer almaktadır. Bu şiirler aracılığıyla, dönemin birçok güncel sorununa eleştirel bir bakış açısı sunar. Maraşlı Kâmil, eserlerinin tamamında hem biçim hem de içerik açısından, Muallim Naci gibi bir çizgiyi takip eden bir şair olarak görünmektedir.

Hikayelerinde, dönemin sosyal problemlerine doğrudan temas eder. Sefahat, kötü Fransız mürebbiyelerin etkileri, israf ve gösteriş merakı, ölçsüz gece hayatı, yanlış evliliklerin yarattığı sorunlar ve köylülerin cehaleti gibi konuları didaktik ve

ahlaki bir perspektiften ele alır. Makalelerinde ve kitaplarında da genellikle bir öğretmen ve müderris tavırları içinde edebiyat ve ahlakı ön plana çıkarır. Okuyucularının dini kültürlerini artırmayı ve sosyal düzensizlikleri düzeltmeyi amaçlar. Özellikle “Vazifelerimizden” başlıklı yazı serisi, bu anlayışın örneklerinden biridir.

1.1.2.2. Eserleri Matbu Eserleri

1. Güfte-i Kâmil, Manisa: 1299 (1881), Yani Palamasra Matbaası, Litoğrafya, 100 s.
2. Usûl-i Akyise, İstanbul: 1307 (1889), A. Asadoryan Şirket-i Mürettibiye Matbaas , 16 s.
3. İbni Sina, İstanbul:1307(1889), Kasbar Matbaası, 16s.
- 4.Kavaid-i Arabiye, İzmir:1313(1895), Ahenk Matbaası, 71s.
5. Maraşî Abdülvahhab Haşiyesi, İzmir: 1318 (1900), İzmir Matbaası, 6+220 s.
6. Müntehap Sarf-ı Osmanî, İzmir: 1327 (1909), Keşişyan Matbaası, 52 s.
7. Manzume-i Harb (matbu olduğu kaydı kaynaklarda yer almakla beraber nerde ve ne zaman basıldığı tesbit edilememiştir).
8. Dinî ve Tarihî Menakıb-ı İmam-ı A'zam Ebu Hanife -Forma 1, İzmir: 1340 (1922), Ahenk Matbaası, 64 s.

Basılmayan Eserleri:

Zübde-i Baharistan, Tağlit-i Galatat, Hey'ât- İslâmiye, Risale-i Yaiye.

Ve bunların dışında Yayınlanan gazete ve dergilerde onlarca yazıları bulunmaktadır.

Şair ayrıca, yazı dilinin sorunlarını ele alır ve Türkçenin sadeleşmesine dair konuları birçok makalesinde işler. Genel olarak, Maraşlı Kâmil Efendi, Sultan Abdülhamid ve Meşrutiyet dönemlerinde İzmir basın ve edebiyat dünyasının seçkin bir aydını olarak ortaya çıkar. Yetiştirdiği insanlar, yazılı ve sözlü eserleri ile kültürel anlamda önemli bir katkıda bulunmuş, sahip olduğu zengin kültürle birlikte mütevazı bir yaşam sürmüş bir kişiliğe sahiptir. Medrese kökenli olmasına rağmen yeniliklere ve yeni fikirlere açık, özgür düşünceli bir birey olarak öne çıkar. Maraşlı Kâmil Efendi, mütareke ve işgal dönemlerinde de müderrislik ve öğretmenlik görevlerine devam etmiş, 15 Temmuz 1924 tarihinde İzmir'de hayatını kaybetmiş ve Uluyol kabristanına defnedilmiştir.²¹

²¹ Ö. Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları*, (Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000), 436.

Maraşlı Kâmil Efendi hakkında yapılmış ancak basılmamış bir yüksek lisans çalışması olduğu tarafımızca tespit edilmiştir. Yapılan çalışma, yazarın hayatı, eserleri ve etkisi hakkında daha fazla bilgi sunmakta olup, daha derinlemesine bir katkı ihtiva etmektedir. Araştırmacılar ve ilgililer için önemli bir kaynak hüviyeti taşır.²²

1.1.3. Telif Sebebi ve Tarihi

Mesnevî nazım şeklinin kullanıldığı *Risâle-i Rûhu'l-Hayât*'ta klasik mesnevi tertibinden olan sebab-i telif bölümü yoktur.

Eserde iki adet tarih düşülmüştür. Şair, on bâbdan müteşekkil olan nasihatnâmenin ilk beşini yazdıktan sonra bir tarih düşmüş ardından bir sene sonra da diğer beşini yazmış ve temmet tarihini açıkça belirtmiştir. Temmet kaydında düşülen tarih “17 Cümâde'l-âhîr Sene: 1319 [1 Ekim 1901]” şeklindedir.

1.1.4. Beyit Sayısı

Manzume 1822 beyitten müteşekkildir. Nüshada üzeri çizilen beyitler transkripsiyona eklenmemiştir. Yine bir başka husus da derkenarda numaralandırılarak metne eklenen kısımlar transkripsiyon çalışmasına dahil edilmiştir. Bu türde yazılmış diğer mesnevilere bakıldığında hacim olarak da oldukça kapsamlı ve geniş olduğu görülmektedir.

1.2. Şekil Özellikleri

1.2.1. Nazım Şekli

Risâle-i Rûhu'l-Hayât, mesnevi nazım şekliyle yazılmış olup içerisinde diğer nazım şekillerine ait yalnızca mahlasını belirttiği bir adet gazeli bulunmaktadır. Şâir mahlasını eser boyunca sadece bir şiirde kullanmıştır.

İderiz düşmeni kâmil-i tedmîr
Yıkarız başına bu çarhı bütün (b. 752)

Ayrıca manzume mesnevi nazım şeklinin klasik tertibine de çoğunlukla uymaktadır.

1.2.2. Vezin

Eser, fâilâtün/ fâilâtün/ fâilün kalıbıyla yazılmıştır. Örneklerde de belirtildiği gibi bazı beyitlerde bulunan kelimeler vezni aksatmaktadır. Bazı beyitlerden de anlaşıldığı gibi vezin kusurları çokça bulunmaktadır. Şair, *Risâle-i Rûhu'l-Hayât* adlı eserinde, vezin konusunda mükemmel bir ustalığa sahip olmasa da aslında şiirin ötesinde bir öğretiyi sunma amacındadır. Bu nedenle, onun vezin tercihleri sık sık edebi kaygılar yerine pedagojik hedeflere hizmet eder. Bu bağlamda, yazarın vezin kullanımını değerlendirirken, eğitimsel amacını göz önünde bulundurmamız gerekmektedir.

²² Bk. Selim Altıntop, *Maraşlı Mustafa Kamil Efendi'nin Hayatı*, (İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994)

1.2.3. Kafiye

Eserde, kafiye ve redif kullanımına bakıldığında bu tarz eserlerin çoğunda olduğu gibi zayıf kalmıştır. Öğüt, nasihat verme ön planda olduğu için bu gibi eksikliklerle sık sık karşılaşılmaktadır. Bazı beyitlerde kafiye olmadan doğrudan redif kullanılmıştır. Bazı beyitlerde de mesnevi nazım şeklinin kafiye yapısına aykırılık görülür.

1.2.4. Dil ve Üslup Özellikleri

Manzumede, edebî değer in ikinci planda kaldığı bir şekilde dil ve üslup görülmektedir. Bu muhtevada olan metinler ekseriyetle edebî kaygı güdülmeden yazıldığı için aslında farklı bir edebî yön aramak da zorlama olacaktır. Bu açıdan bakıldığında dili, son derece sade ve anlaşılır denilebilecek hüviyettir. Şair in Arapça ve Farsça bilgisi medreselerde ders verecek kadar iyi düzeyde olduğu için metinde bulunan Arapça, Farsça kelime ve terkiplerine de oldukça yer verilmiştir.

1.3. Muhteva Özellikleri

1.3.1. Eser in Bölümleri

Risâle-i Rûhu'l-Hayât adlı çalışmamız on bâb ve o bâblar altında konusuna uygun muhtelif alt başlıklar içermektedir.

1.3.1.1. Bâb-ı Evvel Der- Fuyûzât-i İlâhiyye

Toplam on yedi alt başlıktan oluşmuş olan ilk bölümde genel çerçevede şükür, zikir, iman, alimlerin ve ilmin fazileti, övülen ve yerilen ilmin hakikati, hocaların ve taliplerin hakikati, irşad eden ashabın, son olarak da büyük günahların hakikati üzerinde durulmaktadır. Nüsha başlangıcı sayılabilecek olan bu kısım Allah'ın sıfatlarına ve kainatla olan ilişkisine dair özellikleri dile getirirken, genel olarak Allah'ın mutlak varlığı, yaratıcı gücü, bilgi ve iradesinin kâinat üzerindeki egemenliği ve bu dünya hayatındaki adalet ve hikmet dolu tasarrufu anlatılmaktadır. Şair, okuyucuya hem düşündürücü bir içsel yolculuk sunar hem de İslami inanç sistemini şiiresel bir dille anlatmaktadır.

Manzume, Türk İslam edebiyatı ürünü olması hasebiyle besmeleyle başlamıştır. Edebî geleneğe göre eser hamdele ve salvele şeklinde devam ederek klasik tertibe de uymaktadır.

Bu bölümde, Allah'ın mutlak varlık olduğu, eşsiz ve benzersiz sıfatlara sahip olduğu vurgulanırken, aynı zamanda yaratılış, kudret, rahmet, adalet ve irade gibi temalar işlenmektedir. Başlangıçta Allah'ın yüceliğini ve sıfatlarını (kerim, müteâl, lahût, ezeli vb.) övmekte ve O'nun yaratılışın ötesinde olduğunu vurgulamaktadır.

Sensin ol hayy-i kadim-i ezeli
Şahib-i 'ilm-i kelâm-ı ebedi (b. 3)

Ardından Allah'ın bilgi ve kudretinin sınırsızlığını, kâinatın yaratılışındaki hikmeti ve insanın yaratılışındaki mucizeyi anlatmaktadır.

‘Ālemi kün ile ĩcād itdiñ
Bir avuç toprağı is’ād itdiñ (b. 10)

Sonraki beyitlere bakıldığında, iyilik ve kötülüğün Allah'tan geldiğini, insanın rızkının Allah tarafından garanti altına alındığını ve her şeyin O'nun iradesine bağlı olduğunu dile getirmekte, aynı zamanda O'nun adaletine ve insanların durumlarındaki farklılıkların O'nun hikmetine göre belirlendiğini aktarmaktadır.

Hayr u şer cümlesi senden vārid
Buña da şun‘-ı tekevvün şâhid (b. 15)

Her beyit, Allah'ın sıfatlarına ve kainatla olan ilişkisine dair farklı bir özelliği dile getirirken, genel olarak Allah'ın mutlak varlığı, yaratıcı gücü, bilgi ve iradesinin kâinat üzerindeki egemenliği ve bu dünya hayatındaki adalet ve hikmet dolu tasarrufu anlatılır. Bir sonraki başlığın beyitlerindeki ortak tema, Allah'a hamd etmenin sadece dille değil, aynı zamanda kalple ve bilinçle gerçekleştirilmesi gereken bir eylem olduğu ve bu davranışın bireyin manevi huzurunu arttıracığı, Allah'ın rahmet ve lütfuna mazhar olmasını sağlayacağıdır. Tasavvufi düşünceye göre, Allah'a sürekli hamd ve şükürde bulunmak, insanın O'na olan bağlılığını ve sevgisini ifade etmesinin bir yoludur ve bu, insanı yaratılışın asıl amacına daha da yaklaştırır.

Hamd-i lâyıķ ile Haķķ'a hamd it
Dā’imā ķalbiñi aña bend it (b. 23)

Allah’a layık bir şekilde hamd etmenin önemi vurgulanırken, aynı zamanda bu eylemin kalıcı bir hâl alması gerektiği ifade ediliyor. Buradaki “hamd-i lâyıķ” ifadesi, sadece dilden değil, aynı zamanda niyet ve anlayışla birleşmiş, içten gelen bir övgüyü işaret eder. Bu tür bir hamd, kişinin sürekli bir Allah inancı şuuruna sahip olmasını gerektirir ve kalbinin daima Allah’a bağlı kalmasını simgeler.

Hamd ile bed’ olunursa bir iş
Olur āzāde-i ķayd-ı teşviş (b. 25)

Burada, herhangi bir işe başlarken Allah’a hamd etmenin o işi endişe ve şüphenin bağlarından kurtaracağı anlatılıyor. “Āzāde-i ķayd-ı teşviş” ifadesiyle, Allah’a hamd ile başlanan işin endişe ve kargaşadan uzak olacağı ve bir nevi manevi bir koruma altına alınacağı ima ediliyor. Yani işlerin başlangıcında Allah’ı anmanın verdiği manevi güvence ve huzur anlatılmaktadır.

İmam Gazali’nin “İhyâ’ü ‘ulûmi’d-dîn” adlı eserine atıfta bulunularak, her nimet karşısında şükredilmesi gerektiği, bu sayede nimetlerin artacağı da ifade edilmektedir.

Didi İhyâ’da Ğazālî²³ ey yār
Ni’metiñ artmağa şükr it her bār (b. 33)

²³ 33. beytin ilk mısrasında “Ğazzālî” ismi vezin gereği “Ğazālî” olarak okunmuştur.

İslami öğretilerin temel bir unsuru olan ve kişinin hem dünya hayatında hem de ahiretteki kurtuluşuna katkıda bulunan şükürün önemini ve çok boyutlu doğasını da ayrı başlıkta vurgulayan müellif, şükür, sadece Allah'a duyulan derin sevgi ve saygının bir ifadesi değil, aynı zamanda bir ahlak, ibadet ve yaşam biçimi olarak ele alınması gerektiğini beyitleriyle vurgulamaktadır. Bu kavramsal çerçeve, İslami düşüncenin ve ahlakın derinliklerine inmekte ve bireyin kendi benliğiyle, yaratılış amacıyla ve çevresiyle olan ilişkilerinde sürekli bir farkındalık ve minnettarlık durumunu da teşvik etmektedir.

Şair bir başka başlıkta da İslam'da zikrin sadece Allah'ı anmak olmadığını, aynı zamanda eylem, ilim, anlayış ve samimi bir niyet gerektirdiğini vurgular. Zikir, müminin hayatında sürekli bir ibadet olmalı ve günlük yaşamın her anına nüfuz etmeli ve ayrıca, gerçek zikrin, bireyin manevi gelişimine ve toplumun iyiliğine katkıda bulunan bilgi ve eylemlerle bütünleşmesi gerektiği öğütlenmektedir.

Aşağıdaki beyitte Allah'ı zikretmenin her mümin üzerine bir yükümlülük olduğu ve bu eylemin hızla karşılığını bulacağı ifade edilmiştir. Bu, İslam inancında zikrin hem bir ibadet şekli hem de manevi bir ihtiyaç olduğunu vurgular.

Zikr-i Hağ zimmet-i 'abde farzdır
Ücreti tizce gelür bir qarzdır (b. 42)

“Kur'an-ı Kerim” alt başlığı altında yer alan beyitler, Kur'an'ın ilahi mesajı, evrensel değeri, rehberliği ve etkileri üzerine yoğunlaşmaktadır. Şair, Kur'an'ın ilahi vahiy yoluyla yaratıcı tarafından indirilmiş olduğunu ve her harfinin ve noktasının derin hikmet ve bereket feyzi taşıdığını vurgulamaktadır. Bu doğrultuda da Kur'an'ın üzerine düşünmeye teşvik etmektedir.

Oldı her harfi rumûz-ı hikmet
Dağı her noktası feyz-i bereket (b. 62)

Müellifimiz, Kur'an'ın Müslümanlar için sadece bir metin değil, aynı zamanda bir yaşam tarzı, ahlaki bir rehber ve eylemlerinin motivasyon kaynağı olduğunu vurgular. Bu alt başlık, İslami edebiyatta Kur'an'a atfedilen saygının derinliğini ve onun toplum üzerindeki olumlu etkilerini gözler önüne sermektedir.

Kim iderse anı elde rehber
Şübhesiz buldı hayât-ı kevşer (b. 63)

Bir sonraki alt başlığımızda da İslam peygamberi Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Allah'ın sevgilisi olduğu ve insanlığa gönderilmiş en son peygamber olduğu inancını ifade etmektedir. Beyitlerde, Peygamber'in övgüyle tasvir edilmesi, onun insanlığa rehberlik etme rolü ve İslamiyet'in son ve evrensel bir din olarak sunulması vurgulanmaktadır. Aynı zamanda, müminlerin Peygamber'e olan sevgilerini ifade etmelerinin, onun sünnetini takip etmelerinin ve korumalarının önemi üzerinde durulur. Bu beyitlerin İslam kültürü ve edebiyatındaki Peygamber sevgisi ve saygısının ifadesi olarak ele alınması ve aynı zamanda Müslümanların inanç ve pratiklerine yön veren önemli bir öğe olduğu vurgulanabilir.

Rif'at-i şânına yokdur pâyân
Tıyneti nürdan yapılmış insân (b. 73)

Hâtem-i cümle resûl oldu hem
Bi'şeti oldu bütün kavme e'am (b. 77)

İslami geleneğin köklü bir unsuru olan nasihatnâme türü, dini, ahlaki ve toplumsal konuları ele alan geniş bir edebî çerçeveye sahiptir. Eserlerin önsözlerinde Allah'a hamd, peygambere salavat getirme ve sahabeye övgü gibi Sünni kimliğin vurgulanmasına özgü unsurlar yukarıda da bahsettiğimiz üzere sıklıkla yer alır. Ayrıca, Ehli Beyt sevgisinin gösterilmesi adına selamlar ve övgüler de bu giriş bölümlerinde yer verilmiştir.

Hâzret-i pâk-i Resûl-i Ekrem
Oldı mahbûb-ı Hudâ-yı A'zam (b. 72)

Âl u aşhâb-ı kirâmı anîñ
Kevkeb-i feyzi olur insânîñ (b. 89)

Sahabilerin ve Ehli Beyt'in İslam dini için özel bir yere ve öneme sahip olduğunu belirten şair, bu şahsiyetlerin İslam'ın yayılmasında ve korunmasında merkezi roller oynadıklarını vurgular. Bu bağlamda Hz. Ali'yi ve onun soyunu özellikle kızı Fatıma ve torunlarını özel bir hürmetle anmaktadır. Ayrıca, Ashab-ı Kiram'ın özellikle Aşere-i Mübeşşere'nin İslam toplumundaki yüksek manevi mertebelerini ve cennetle müjdelenmelerini dile getirir.

Yâr-ı gâr 'Ömer ü 'Osmân ü 'Alî
Her biri oldu bu dîniñ direği

Hem mübeşşerde ricâl-i 'aşere
Be-heri nür-ı sa'âdet beşere (b. 91-92)

Şair, İslami gelenekteki tefsir ve hadis çalışmalarında sıklıkla vurgulanan, sahabilerin ve Ehli Beyt'in örnek alınması gereken kimseler olarak saygı ve sevgiye layık olduğu görüşünü beyitlerinde sıklıkla yansıtmaktadır.

Âl ü evlâdına hubb ü hürmet
Getürür âdeme feyz ü nuşret (b. 94)

İslam'ın en temel prensibi olan Allah'a inanç, bu bölümde de “iman” başlığı altında ele alınır. İslami inanç sistemini, özellikle de imanın şartlarını detaylı bir şekilde inceleyen şair, iman esasları üzerinden gitmektedir.

Din u imâna ri'âyet eyle
Cânîñi hıfz u şiyânet eyle

albe geldikte bu nr-ı mn
Eeri cebhede eyler leme‘n (b.98-99)

t mel’ikle resle tadk
ıd-ı mn ile ıd-ı tak (b. 101)

Ahret inanc, cennet ve cehennem gibi inan meselelerine olan nemi vurgulanır ve imann gnlk yaamdaki uygulamasının deerine iaret edilir. Ayrıca, irke yani Allah'a ortak komaya karı ciddi bir uyarıda bulunur ve İslam mmetinin akıbeti hakkında Kıyamet Gn'nde yaanacakları da anlatır.

manın yanı sıra, ilmin faziletleri ve nemi, İslam'da byk bir deere sahip olduundan farklı balıklar altında uzunca incelenmitir. Bu blmlerde air, alimlerin faziletini ve onların toplumdaki nemini ilemektedir. İslam dnyasında alimler, genellikle yalnızca bilgi sahibi kiiler olarak deil, aynı zamanda topluma yn veren liderler olarak da grlrler. air bu metinde alimleri hem dini hem de dnyevi anlamda birer rehber olarak takdim etmekte ve onların toplumdaki rolnn nemine dikkat ekmektedir.

Beyitlerde peygamberin varisleri olarak grldklerini belirten air, alimin ilahi ilme sahip olduunu, kıyamet gnnde insanlar iin efaati olabileceini ve szleri eylemleriyle uyumlu olan alimlerin gerek alimler olarak kabul edileceini ifade etmektedir. Ayrıca, alimlerin sabır, hogr ve geni yreklilik gibi faziletlerle donanm olmas gerektiini aynı zamanda karakterleriyle de rnek olmaları gerektii belirtilir. İslam kltrnde bilgi, ahlaki davran ve topluma hizmet etme arasında gcl bir ba vurgulanmaktadır. Alimler, bu  zellii taıyarak topluma rehberlik etmekte ve İslami gretilerin yayılmasında merkezi bir rol oynamaktadır.

Vri-i Far-i Rusuldr ‘ulem
Ne byk menzilet c-y ‘al (b. 119)

‘Ulem haletidir ilm-i vera‘
abr-ı d’im ile albi evsa‘ (b. 124)

Bu blmde air, ilmin insan ycelten bir gc olduunu ve gerek an ve erefi getirenin ilim olduunu vurgulamaktadır. İlmin, insan dnya ve ahirette mutlu ettii ve insann kalbine Allah’ın nurunu yerletirdiini belirtir. Bu beyitlerde, ilmin sadece bilgi anlamında deil, aynı zamanda insann isel dnyasını aydınlatan ve manevi ycelie ulatıran bir ara olarak grlduu vurgulanmaktadır.

lim bahsi geen beyitlere genel erevede bakıldığında, air ilmin deerini ve toplumdaki yerini aaıdaki noktalara dikkat ekerek zetlemektedir:

1. İlim, insann maddi ve manevi geliimi iin vazgeilmezdir. İnanı ykselten ve ona eref kazandıran bir aratır.

2. İlim, mal ve dünya zenginliklerinden daha üstün tutulmalıdır, çünkü mal tükenirken ilim daimidir ve insanı her durumda zengin kılar.

3. İlim, insanı iç dünyasında ve toplumdaki konumunda mutlu eder ve bu mutluluk hem dünya hem de ahiret hayatında sürer.

4. İlim, kötüye kullanılmamalıdır; bilgiyi kötü amaçlar için veya yanıltıcı yollarla kullanmak doğru değildir.

5. İlim, yalnızca teorik bilgi değildir; uygulamalı ve faydalı bilgi edinilmelidir. Bilgiler pratik hayatta kullanılarak insanlık için yararlı hâle getirilmelidir.

6. İlim, insanın karakterini geliştirmelidir. İyi ahlak ile birleştiğinde tamamlanır ve kişiyi olgunlaştırır.

7. İlim, kalbi aydınlatır ve manevi bir aydınlığa dönüşür. Nifaktan arınmış bir kalp, ilahi ilhamı alır ve bu da kişiyi hem dünyevi hem de uhrevi bilgiye ulaştırır.

8. İlim, yalnızca kendi başına bir amaç değil, aynı zamanda insanı Allah'a yakınlaştıran ve onun yaratılışındaki sırları anlamasına yardımcı olan bir vasıta.

Müellifin ilmi bu kadar yüceltmesi, onun döneminin İslami ve tasavvufi düşünce yapısının bir yansımasıdır. İlim hem bir ibadet şekli hem de Allah'ın insanlara bahsettiği en yüce armağanlardan biri olarak kabul edilir. Bu düşünce yapısında, ilim sadece dini bir sorumluluk değil, aynı zamanda bir ahlaki ve toplumsal görevdir.

‘İlm ile buldı kemâli insân
‘İlm ile hâşıl olur rif‘at ü şân (b.126)

‘İlmin aşhâbına irmez hüsran
Şeref ü kadrine gelmez noksân (b.131)

Her şeyiñ ‘ilmini bilmek lâzım
Zulmet-i cehle de olma hâdim (b. 139)

Şair, ilimleri “mahmud” (övgüye değer) ve “mezzum” (kınanmış) olarak iki ana kategoriye ayırır. Mahmud ilimler tefsir, hukuk ve fıkıh gibi konuları içerirken; mezzum ilimler büyü gibi, dinen sakıncalı görülen alanları kapsar. Bu sınıflandırma, ilmin doğru kullanımının önemini ve dini yaşantıda sağlam bir anlayışın kılavuzluğunu yapar.²⁴ İlim bahsinin devamında eserinde aktardığı beyitler, İslam dünyasındaki bilim ve öğrenmenin değerini vurgular. Bu bölümde, dini (fıkıh, tefsir, hadis), dilbilimsel (sarf ve nahiv), mantıksal ve pratik (ticaret ve matematik) bilgi alanlarının yanı sıra, tıp ve ahlak gibi yaşamsal bilimlere de önem atfedilir. Bilgi edinmenin sadece ferdi bir mükellefiyet olmadığını, aynı zamanda toplumsal saygınlığı ve ahlaki itibarı artıran, bireyin ruhsal ve ahlaki gelişimine katkı sağlayan bir süreç olduğunu savunur. Astronomi ve mimari (hendese) gibi uygulamalı bilimlerin, günlük yaşamda İslami ödevlerin yerine getirilmesi ve pratik gereklilikler için zorunlu olduğunu ifade eder. Şiir ve yazının sanatsal değerini öne çıkararak, bu becerilerin hem zihinsel genişlemeye katkıda bulunduğunu hem de kişisel ifadenin önemli araçları olduğunu belirtir. Eserin bu kısmı, öğrenim ve bilgi birikiminin,

²⁴ Geniş bilgi için bk. Gazzâlî, İhyâ’ü ‘ulûmi’ d-dîn (Beyrut: Daru’l Marife, t.y.), 1/13.

bireysel gelişim ve toplumsal itibar için merkezi öneme sahip olduğu İslami geleneğin bir yansıması olarak görülebilir.

‘İlm-i nāfi’i gözet her işde
Hürmetiñ dā’im ola her başda (B.154)

Şarf u naḥv ile me‘ānī vü mantık
Oldı miftāḥ-ı ulūmdan taḥkīk

‘İlm-i tefsīr ü eḥādīs ey yār
Şeref ü ḳadriñi eyler izhār (b. 158-159)

‘İlm-i tıbbā daḥı eyle diḳḳat
Lāzım olan saña evvel şıḥḥat (b. 161)

‘İlm-i nücūmdan da evkāt-ı şalāt
Bilinecek ḳadarı it ḥacāt (b. 166)

“İlm-i mezmūm” başlığı altında, astroloji (ilm-i remil), sayıların gizemli anlamlarına dair bilgi (ilm-i cifr), rüya yorumu (ilm-i ta‘bir), doğüstü varlıklarla ilişki kurma (ilm-i teşhir ve ilm-i simyā), kimya (ilm-i kimyā), falcılık (ilm-i fāl), gizli bilimler (ilm-i iḥfā) ve müzik (ilm-i mūsikī) gibi konulara değinilerek, bunların boş ve sonuçsuz çabalar olduğu veya dini ve ahlaki sorumluluklarla çeliştiği belirtilmektedir. İnsanların bu tür bilgilere karşı dikkatli olması, onlara meyil göstermemesi ve sonuçları konusunda uyarılmaktadır. Ayrıca, bu tür bilgilere yönelik çabaların dinî bakış açısına göre zararlı ve ahlaki düşüşe yol açabileceğini belirtmektedir. İnanç ve ahlaki değerlerle uyumsuz olan bu türden bilgilerden kaçınılması gerektiğini savunurken, dini ve ahlaki yönden kabul edilebilir bilgilerin öğrenilmesini teşvik ettiği önceki bölümlerin aksine, bu bölümde insanları dünyevi ve yanıltıcı bilgilerden sakındırmayı amaçlamaktadır.

‘İlm-i reml daḥı süflī kārı
Ḳaldırır perde-i ‘ırz u ‘ārı (b. 180)

‘İlm-i teşhīre de virme meydān
Cinni da‘vet ile olma şeytān (b.184)

‘İlm-i fāla daḥı olma meyyāl
Şun‘-ı taḳdīre muḫī‘ ol her ḥāl (b.191)

Talebe ve hocasının ilişkisi ile eğitim sürecine dair öğütler içeren bir bölüm de yer almaktadır. Muallime derin bir saygı gösterilmesi ve bu saygının Allah'ın lütfunu artıracığı vurgulanmaktadır. Üstada saygı göstermenin dünyevi ve uhrevi başarı getireceği, onun duasını alanın her iki dünyada da lider olacağı ifade edilmektedir. Tersine, üstadına saygısızlık edenin Allah tarafından hor görüleceği belirtilir. İlim yolunda, talebenin zekâ seviyesine uygun bir öğretim yapılması, anlamadığı konularda

sabırlı olunması gerektiği ve öğrenciye zarar verecek şüpheli bilgilerden kaçınılması gerektiği ifade edilmektedir. Eğitim, Allah'ın rızası için verilmeli ve öğretmen kendi üstün ahlakını her zaman göstermeli, kötü davranışlarını öğrencisinden saklamalıdır. Öğretmen, kişisel işler için öğrencisinin evine gitmek gibi sınırları aşmamalı, eğer öğrenci yanlış yollara saparsa, öğretmen yine de onu doğru yola davet etmeye devam etmelidir. Eğitim ve öğretimin ulvî görev olduğu ve bu ilişkide saygı, sabır ve ahlaki davranışların korunması gerektiği üzerine de sıklıkla şairimiz değinmektedir. Alimler ve ilim talebeleri için ahlaki ve sosyal kurallar yukarıda belirttiğimiz şekilde beyitlerde ele alınmış olup bilginin sorumluluklarını ve toplum içindeki rolünü yerine getirme şekli üzerinde durulmaktadır. İlim adamlarının toplum üzerindeki etkisi ve yönlendirme gücü, doğru bilgi ve adabın önemi de sıklıkla vurgulanmaktadır.

Kim ki üstâdı du‘âsın aldı
İki ‘âlemde de serdâr oldı (b.198)

Haqq-ı ta‘lîmde ne dirse üstâd
Anı sen tütmağa eyle imdâd (b.201)

Kendi evlâdıña eyle tercih
Luft ile qalbini eyle tervih

Bâkî-i feyzîñ olubdur tullâb
Hürmet-i qalbiñi eyle işrâb (b.204-205)

Yine bu bölümde geçen “Der-haqq-ı aşhâb-ı müterâsim”, “Der-ashâb-ı irşâd” ve “Der-haqq-ı keb’ir” adlı alt başlıklarla birinci bölüm sona ermektedir. Şair, taklitçi alimlerin hakikatine yani sergiledikleri davranışları ve bu yolla insanları yanıltan alimlerin ya da dini öğreticilerin durumunu eleştirel bir bakış açısıyla tartışmakta ve beyitlerini bu minvalde kaleme almaktadır.

Zâhir-i hâlde görünür ‘ulemâ
Bunlara kim ‘ulemâ dir hâsâ

‘İlmini şeytanate şarf eyler
Qalbini mel‘anete şarf eyler (b. 214-215)

İrşad sahiplerinin yani rehberlik edenlerin durumunu anlatan kısımda da tasavvufi rehberlerin veya dini liderlerin toplum içindeki rollerini ve bu kişilerin olumlu ya da olumsuz davranışlarını konu almaktadır. Sosyolojik bağlamda, toplumun bozulması ve münafıklık gibi olumsuzluklar, eleştirilmektedir. Bu sorunların üstesinden gelmek için dini ve ahlaki değerlerin rehberliği altında çözüm yolları aranmaktadır.

Meslek-i şūfiyyede var çok pīr
Tekyesin eyledi dām-ı tezvīr (b. 221)

Ḳādirī şeyhleri gāyet azgın
Mevlevīler daḡı andan bozğun

Bunlarıñ yapıdığına Şeyḡ Ḳādir
Rūh-ı ḳudsiyyet ile ḡāṣā dir (b. 226-227)

Şeyḡ-i Necdī gibi yapma tekye
Yıḡılur başıña soñra Mekke (b. 235)

Son olarak da büyük günahların hakikatine dair “kebā’ir” adlı başlıkla büyük günahların ne olduğu ve bu günahlardan kaçınma yollarının ele alındığı görülmektedir.

Anaña vü babaña olma ‘āsī
Terk-i şıla ile yapma ḡāssı (b. 242)

Yime ribā ile māl-i eytām
Tuḡ terāzū ile mikyāli tamām

İtme te’ḡīr-i āvākīt-i şalāt
Nāsı rencīde ile men‘-i zekāt (b. 245-246)

Yaḡma ḡarınca da olsa nāre
Tevbe-kār olmak gerek bī-ḡāre (b. 250)

Ḳovu vü ḡıybet ile ḡubb-i dūnyā
Eyleme şirke gücenür Mevlā (b. 253)

Bu bölümün başlıkları sırasıyla şu şekildedir:

Der-taḡdīs-i Bārī te‘ālā ‘azze şānühū

Der-taḡmīd-i Bārī te‘ālā ‘azze şānühū

Der-şükr-i Bārī te‘ālā ‘azze şānühū

Der-zıkr-i Bārī te‘ālā ‘azze şānühū

Der-ḡaḡḡ-ı Ḳur‘ān-ı Kerīm

Der-ḡakk-ı Resūl-i Ekrem şalla’llāhū ‘aleyhi ve sellem

Der-ḡakk-ı ālihī vü aşḡābihī vü evlādihī ‘aleyhi vesellem

Der-ḡaḡḡ-ı imān

Der-fazīlet-i ‘ulemā

Der-fazīlet-i ‘ilm

Der-ḡaḡḡ-ı ‘ilm-i maḡmūd

Der-ḥaḳḳ-ı ‘ilm-i mezmūm
 Der ḥaḳḳ-ı mu‘allim ü üstād
 Der-ḥaḳḳ-ı müte‘allim ü irşād
 Der-ḥaḳḳ-ı aşḫāb-ı müterāsım
 Der-ashāb-ı irşād
 Der-ḥaḳḳ-ı kebā’ir

1.3.1.2 Bāb-ı Sānī Der-Füyūzāt-ı Rūḫāniyye

İkinci bölüm, on alt başlıktan meydana gelmektedir. Bu kısımda daha çok kişinin manevi hayatına rehberlik eden, ahlaki değerlerin önemini vurgulayan ve Allah'a yaklaşma sürecindeki yolculuğa ışık tutan nasihatler ve öğütler yer alır. Eserde yer alan başlıklar, dini ibadetlerin, ahlaki değerlerin ve manevi disiplinin bir arada ele alındığı geniş bir yelpazeyi kapsar. Genel anlamda bakıldığında başlıklarda taharet, temizlik ve namazın sırları, dua, zekât, sadaka, ihsan; haccın ve orucun sırları, Peygamber Efendimiz ve onun aile fertleri ve sahabelerini ziyaret etme hakkında ve son olarak da güzel sözlerin nuru ve helal kazanç üzerinde durulmuştur.

Şairin bu bölümde yer verdiği başlıklar altında ele aldığı konular, İslam'ın ibadet esaslarıdır. Ancak şair, konuyu sadece hukuki ve fihhi bir çerçeveden değil, aynı zamanda sufi bir bakış açısıyla ele almaktadır.

Herkese nūr-ı nezāfet lâzım
 Evvelā ḳalbe ṭahāret lazım (b. 267)

Yine bu bölüm altında dikkat çekecek bir konu da şairin verdiği alt başlıkların çoğunun “esrar” kelimesiyle başlamasıdır. “Esrar” kelimesi Arapça’da “sır” kelimesinin çoğuludur ve “gizemli” ya da “bilinmeyen” anlamına gelmektedir. Şair, bu bölüm başlıklarını “esrar” kelimesiyle bütünleştirerek ibadetleri sadece fihhi açıdan değil, aynı zamanda içlerinde taşıdıkları derin ve bazen zahir olmayan manalar açısından ele almıştır. Ve bu durum şairin, bu ibadetlerin yüzeyde görünenin ötesindeki derin ve gizemli manalarını keşfetme arzusunu yansıtmaktadır.

İslam'da ibadetlerin esaslarını incelerken, namazın önemli bir yere sahip olduğunu görüyoruz. Namazın bu denli önemli olmasının sebebi, şüphesiz ki İslam'ın inanç yapısında sahip olduğu merkezi role dayanmaktadır. Namazın öncesinde yer alan taharet, ibadetin niteliği gereği bir ön şart olarak ele alınmıştır. Şair, İslam'ın inanç esaslarına uygun olarak bu sıralamayı takip etmiştir. Bu bağlamda, şairin tahareti eserin başında ele alması, ibadetlerin temiz bir beden ve ruhla ifa edilmesinin gerekliliğini vurgular niteliktedir. Bu bölüm, fiziksel ve manevi temizliğin önemini vurgular. Fiziksel temizlik için kişisel hijyen ve çevrenin temizliği üzerinde durulurken, manevi temizlik için kalbin kötü düşüncelerden (riya, haset, kin gibi) arındırılması gerektiği vurgulanır. Temizliğin sadece bireysel bir eylem olmadığı, çevre ve ibadet alanlarını da içerdiği belirtilir. Özellikle gusül ve abdestin dini pratiklerdeki yerine işaret eder.

Ƙalbiñi eyle riyādan taḥīr
Ġıll ü ğıṣṣ ile ḥasedden ƙoma kir (b. 268)

Sāde kendiñ ile olmaz pāklik
Ḥāneñe ƙoyma ṭavuƙla keklik

Ne ƙadar olsa faƙīr de ādem
Ḥānesin pākçe gözetmek elzem (b. 272-273)

Beyitlerde, temiz giysiler giymenin ve iyi bir görünüme sahip olmanın önemine de değinilmekte, kişinin dış görünümü, iç dünyasının bir yansıması olarak görülmektedir. Aynı zamanda, ibadetlerdeki saflık, özellikle namazın nurunu ve bereketini artırdığı için önemlidir.

Eski de olsa gerek pāk cāme
Ġusl için ḥaftada git ḥammāme (b. 269)

Taharetten sonra, namazın ruhsal boyutu üzerinde durulmuş olup, bu ibadetin sadece zahirdeki şekli değil, batindeki manalarının da önemsendiği bir yaklaşım sergilenmiştir. İslami ibadetlerin en önemlilerinden biri olan namazın manevi ve sosyal etkilerine odaklanılmaktadır. Namazın Allah'a yakınlığın bir sebebi olduğu, aynı zamanda toplumda iyi ve düzenli bir yaşamın sürdürülmesi için bir temel teşkil ettiği anlatılmaktadır. Beyitler, namazın dini hayatta bir direk gibi olduğunu, onu terk edenlerin dinlerini hafife aldığını ifade eder.

Bī-namaziñ yüzine ƙonmaz nūr
Ḥānesinde görilür fişƙ u fücür (b. 277)

Oldı dīniñ diregi nūr-ı şalāt
Getürür ādeme ālī derecāt (b. 280)

Şair, namazın, dünyevi ve uhrevi bereketlerin kaynağı olduğu, topluluk içinde birlik ve beraberliği sağladığı, bayram namazlarının ve cenaze namazlarının toplumsal önemini de vurgulayarak sosyal birlik mesajı verir.

Daha sonrasında duaları temsil eden 'da'avāt' başlığına geçiş yapılmıştır. Duaların derinlikleri ve bu duaların birey üzerindeki ruhsal etkileri bu başlık altında ele alınmıştır. Dua etmenin önemi ve dua sırasında uyulması gereken adap ve şartlara da değinilmektedir. Duanın kabul olmasının bazı şartlara bağlı olduğunu, samimiyet, içtenlik ve mümkün olan en iyi zamanı seçmenin bu şartlardan olduğu ifade edilir. Hileli ve haram kazançla yapılan duaların kabul olmayacağı, zalimlerin duasının da tehlikeli olduğu konusunda şair okuyucuyu uyarır. İnsanları haksız yere dualara alet etmenin ve çıkar sağlamaya çalışan üfürükçülere itibar etmemenin gerekliliği üzerinde de durulmaktadır.

Şarḥ u erkāna ri‘āyetle du‘ā
Müstecāb itdi anı Bār-ı Hudā (b. 302)

Hüsn-i ḳabūlüne lāzım niyet
‘Azm ü cezmiyle daḥı emniyet

Olunan ed‘iyeniñ ma‘nāsı
Bilinerek idile ra‘nāsı (b. 308-309)

Aḳçe ile idilen ḥüsn-i du‘ā
Getürür ādeme biñ dürlü bela (b. 312)

Zekâtın İslam'da farz olduğu, zenginlik ölçülerini aşan ve belli bir süreye sahip mallardan verilmesi gerektiği belirtilir. Evde ihtiyaç fazlası olan mal ve nakit üzerinden zekâtın verilmesi gerektiği, bu sayede malın temizleneceği ve Allah'ın rızasını kazanmanın yolunun da bu olduğu vurgulanır. Nişane olarak; fakir Müslümanlara zekâtın verilebileceği, ancak akrabalara ve mirasçılara verilmesinin caiz olmadığı ifade edilir. Şair, zekât ve sadaka gibi mal ile ilgili ibadetlerde maddi boyutun ötesinde, bu ibadetlerin ruh üzerindeki etkilerini ve derin manalarını da ortaya koymaktadır.

Farz-ı ‘ayn oldı zekât-ı emvāl
Ḥavl-i ḥavelān ile işbu aḥvāl (b.316)

Vir zekât-ı malıñı eyle taḥḥir
Ḥaḳḳ ide anı da her dem teḳşir

Niyyet-i ḳurbet ile virgil anı
Din ü imāniña eyle şanı (b. 318-319)

Sadakanın, kişinin malını temizleyen, ömrünü ve bereketini artıran bir ibadet olduğu üzerinde durulur. Sadaka verirken niyetin saf olması ve gösterişten kaçınılması gerektiği, verilen sadakanın ziyadesiyle geri dönüşler sağladığı ifade edilmektedir.

Şadaḳa sıdḳa delildir her dem
Ḥaḳ rızasını gözetmek elzem

Şadaḳa malıñı eyler teḳşir
‘Ömrüñü vü feyziñi eyler tevfir (b. 326-327)

Haccın İslam'da maddi ve bedeni gücü yeten her Müslüman'a farz olduğu ve bu görevi hafife almanın doğru olmadığı ifade edilmektedir.

İḳtidārı olana Ḥacc-ı şerif
Vācib oldı bunu itme taḥḥif

Günahların arındırılması için bir fırsat sunduğu ve bu kutsal görevin ihmal edilmemesi gerektiği de belirtilmektedir. Ayrıca Hac sırasında yapılan duaların ve ritüellerin önemine değinilmektedir.

Ṭayyib mālîñla edā-yı Ḥacc it
Pāk ḳalbiñle du‘ā-yı Ḥacc it (b. 350)

Kim ider Beyt-i Şerîfi taḳbîl
Ḥaḳḳ ider ḳadrini aniñ tebcil (b. 362)

Özellikle, İslam geleneğinde hac farizasını yerine getirenlerin, bu ibadetten sonra Peygamber Efendimiz, ailesi ve sahabesinin kabirlerini ziyaret etmelerinin faziletlerine değinilmektedir. Şair, bu geleneği de eserinde ele almaktadır. Bu ziyaretlerin, manevi bir bağ ve hürmet ifadesi olduğu ve kişinin dini inancını güçlendirdiği anlatılır. Ayrıca bu ziyaretlerin Hac ibadetinin bir tamamlayıcısı olduğu belirtilmektedir.

Ravza-i pāk-i Resûlü'llāh'ı
İt ziyâret dahı ol dergâhı (b. 354)

Ḥacc bunuñ ile olunur itmâm
Ḥaḳḳ ider zā'irine çoḳ ikram (b. 361)

Diğer başlıklar da aynı şekilde İslam'ın farklı ibadet ve değerlerini ele alan bir yapıya sahiptir. Bunlardan bir başka örnek de Ramazan ayının oruçla geçirilmesinin farz olduğu ve bu ibadetin insanı kötü arzularından arındırdığı ifade edilir. Ayrıca orucun sabır ve disiplini öğreten bir ibadet olduğu, bu sayede insanın maneviyatını güçlendirdiği anlatılmaktadır.

Sonuç olarak, bu bölümde, İslam'ın ibadet esaslarına ve derin manalarına sadece zahirdeki hukuki ve fihhi boyutlarına değil, aynı zamanda ruhsal ve manevi boyutlarına da odaklanılmaktadır.

Bu bölümün başlıkları sırasıyla şu şekildedir:

Der-esrâr-ı ṭaharet ü nezâfet

Der-esrâr-ı şalât

Der-esrâr-ı da'avât

Der-esrâr-ı zekât

Der-esrâr-ı şadaḳa vü iḥsân

Der-esrâr-ı ḥacc-ı şerîf

Der-ziyâretü'n-Nebî vü âlihî vü aḫbâbihi aleyhi's-selâm

Der-esrâr-ı şavn

Der-envâr-ı kelimât-ı ṭayyibe

Der-kesb-i helâl ü ictinâb ‘ani'l-harâm

1.3.1.3 Bâb-ı Sâliş Der-Füyûzât-ı Kalbiyye

Başlıktan da belli olduğu üzere kalbi anlamda kişinin yaşayabileceği veya hissedebileceği durumlar ve bunlar üzerine nasihatlerde bulunulmuştur. Korku ve ümit, takdir ve tedbir arasındaki denge, azim ve niyetin önemi, kalbin sınırları ve şeytanın tuzakları, akıl ve düşünceye verilen değer, Allah'ın bilgisine ulaşma ve O'nu tanıma, Allah'a olan sevgi ve O'na kavuşma arzusu, Allah için buğz etmek, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak, son olarak da Dünya hakkında ve bunların genelinde birçok konuya değinilmiştir.

İnsanın en önemli organı olarak kabul edilen kalp, İslam'ın inanç temelinde de yer bulmuştur. İnançta kalbin rolü, öylesine derindir ki bir kişi kalbiyle inanmıyorsa, onun gerçekten inandığına dair bir söylemde bulunmak zordur. İslam alimleri, kelimadan başlayarak diğer ilimlere kadar imanın en temel şartının kalple inanmak olduğunda ittifak halindedir. Bu, Kur'an'da da vurgulandığı üzere imanın esasıdır.

Kalbin bu derinliği ve önemi, Kur'an'da ve hadislerde de yankı bulmuştur. Nitekim, özellikle sufiler, kalbin içindeki arzuları, halleri ve karışıklıkları önemserler. Bu bağlamda İslam geleneğinde, kalp üzerine yazılmış telif kitaplarla karşılaşmak mümkündür. “İhyâ’ü ‘ulûmi’-d-dîn” gibi eserler, bu konudaki başyapıtlar arasında sayılabilir.²⁵

Sufilerin dikkatini çeken haller, özellikle Havf (Korku) ve Reca (Umut), Buğz (Nefret) ve özlem, hasret gibi duygusal yönleriyle insanın iç dünyasında yaşadığı ruhsal çatışmaları yansıtır. Şairin de bu haller üzerine bina ettiği başlıklar, insana ve onun kalbinden süzülen hallerine dair önemli ipuçları sunar. İyi bir niyet, amelin de iyi olacağını; kötü bir niyetle ise amelin de kötü olacağını vurgular.

Şair, Müminin hayatındaki korku ve umut dengesi üzerinde durmakta ve korkunun, Allah'ın gazabından ve günahların cezasından endişe duymak olduğu, umudun ise Allah'ın rahmetine ve bağışlamasına güvenmek olduğunu söylemektedir. Beyitlerde, korku ve umudun kalbi harekete geçiren iki kanat gibi olduğu ve dengeli bir manevi hayat için her ikisinin de gerekli olduğu vurgulanır.

Ḳalbiñe ḥavf-ı Ḥudâ'yı imlâ
İderek menziliñ eyle a'lâ (b.432)

Ḥayra ḥayr şerre de şer itdi ceza
Ne yaparsañ gâfil olmaz Mevlâ (b. 437)

Azim ve iyi niyetin önemi de incelenen bu bölümde, herhangi bir işe başlarken gösterilen kararlılık (azim) ve bu işin arkasındaki iyi veya kötü maksat (niyet) arasındaki ilişkiyi beyitlerle açıklar. İyi niyetin iyi sonuçlara yol açtığı, kötü niyetin ise kişiyi kötü sonuçlara sürüklediği belirtilir.

²⁵ Geniş bir bilgi almak için bk. Gazzâlî, İhyâ’ü ‘ulûmi’-d-dîn (Beyrut: Daru'l Marife, t.y.), Rubu'l Munciyet, 4/2-373.

Her ‘amel niyyete ma‘tūf oldu
Her umūr maḫşada maşrūf oldu (b. 478)

Kalbin sırlarını ve şeytanın kalbe nasıl sızabileceğini de tartışan şair, kalbin, yalnızca bir et parçası olmadığı, aynı zamanda manevi derinlikleri ve sırları barındırdığı ifade eder. Şeytanın bu manevi alanı nasıl etkilediği ve kalbin kötü sıfatların (haset, kibir, hırs vb.) negatif etkilerden nasıl arındırılacağı üzerinde durmaktadır.

Ḳalb ki bir pāre laḫimdir görünür
Arasañ anda ne cevher bulunur

Görinür ānda nīçe habbe-i dem
Beheri oldu maḫām-ı a‘zam (b. 486-487)

Bu ve devamındaki beyitler, bir tasavvufi metinde müminin iç dünyası ve kalbinin derinliklerine dair kapsamlı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu bağlamda akıl meselesi de bu bölümde önemli bir yer tutmaktadır.

Alimler arasında yapılan “Akıl nerededir?” tartışması, bazı alimlerin “Akıl kalptedir” görüşüyle son bulur. Bu bağlamda beyitlerde aklın özellikleri, fikrin sınırları ve işaretleri üzerine düşünceler sunulmuştur.²⁶ Akıl, insana onur ve üstünlük kazandıran, beden krallığında emirler veren ve bütün varlığın bağlı olduğu bir hükümdar gibi tasvir edilmektedir. İyi ve kötüyü akıl sayesinde anlayabildiğimiz, şeriatın ışığı ile doğruyu görebildiğimiz belirtilir ve akıl ile Allah'ın emirlerinin yerine getirildiği ve lütufların alındığı, insanın aklıyla iki dünyada da şeref ve itibar bulabileceği ifade edilmektedir.

Cevher-i ‘aqla esīrdir ādem
Şeref-i ‘aql ile oldu ekrem

Mülket-i cisme oturmuş bir ḫān
Cümle a‘zāya virir ol fermān

Āña tābi‘ bütün a‘şāb-ı vücūd
Cism-i insānda maḫām-ı Maḫmūd (b. 514- 516)

Nisbet-i ‘aqlına göre insān
İki dünyāda bulur ‘izzet ü şān (b. 520)

Şair devamında sağlam düşüncenin beden gemisine rehberlik ettiği, akılla süslenmiş tedbirlerin ve kalbin tamirinin düşünce ile mümkün olduğunu vurgulamaktadır.

Süfün-i cismiñ olupdur dümeni
Fikr-i sālīm daḫı āniñ reseni

²⁶ Geniş bir bilgi almak için bk. Gazzâlî, İḫyâ’ü ‘ulūmi’-d-dîn (Beyrut: Daru’l Marife, t.y.), 1/86.

‘Akl-ile oldı müzeyyen tedbîr
Fikr ile hâne-i qalbde ta‘mîr (b. 522-523)

Ardından işlerin sonucunu düşünmek, geçmiş ve geleceği daima hatırlamak gerektiğini söyleyen şair, faydalı sonuçları olacak işleri yapmak, zararlı olacak işlerden kaçınmayı öğütlemiştir.

Her işiñ âkıbetini fikr-it
Geçmiş ü geleceğin hep zikr-it (b. 524)

Gözlem ve ibret almak, zararlı şeyleri ve kötü yolları terk etmek, aldatıcı dış görünüşlere ve doğru gibi görünen sözlerle kanmamak, sözlerine dikkat etmek, acele kararlar vermemek, töhmet altında kalmamak, karşılıksız sadakat ve gayret beklememek, iyilik yapanlara sürekli sevgi ve sadakat göstermek, düşmanlığı açık etmemek, sözünde durmak, gücünün yetmeyeceği işlere kalkışmamak gibi hayatın çeşitli yönlerine ilişkin tavsiyelerde de bulunulmuştur.

Bir başka değinilmesi gereken konu olan Marifetullah (Allah'ı tanıma) ve Hubb-i fillah (Allah için sevgi) gibi kavramlar, sufilerin yoğun olarak üzerinde durduğu konular arasındadır. Bu, insanoğlunun yaratıcısına olan derin bağını ve onunla kurduğu ruhsal ilişkiyi simgeler. Şair de bu konular üzerine sıklıkla değinmiş ve kalbin şüphe ve nifaktan arınması, her zaman basiretin açık olması, kalbin keder ve endişeden uzak olması gerektiğini ifade etmiştir.

Açıla çeşm-i başîret her dem
Çalmaya hâne-i qalbde gam u hem (b. 543)

Devamında ise Allah'a kavuşmayı arzulayan bir müridin nasıl hareket etmesi gerektiğine dair talimatlar verilmektedir. Ve O'na ulaşmanın yolları arasında, kalbin temizlenmesi, günahların itiraf edilmesi ve salih amellerin yapılması sayılmaktadır. Ayrıca, bir müridin yol göstericiliği altında ciddi bir öğrenci olmanın ve dünya işlerinden uzak durmanın önemi üzerinde durulmaktadır.

‘Amel-i şâlihi eyle ikmâl
Mürşid-i kâmilî itme ihmâl

İntişâb eyle aña ol bâbdan
Çek ayağını bütün ebvâbdan (b. 566-567)

İslam'ın beyan ettiğine göre bir Müslüman doğru düzgün yaşayabilmek için dünyevî işlerinden elinden geldiğince uzak durmalıdır. Bu anlamda müellif, dünyanın kötü taraflarını zikrederek son alt başlık olan dünyayı da ele almaktadır.

Meyl-i dünyâ ile olma mağbûn
Bugün mesrûr ider yârin mağzûn (b. 616)

Sonuç olarak, bu bölüm, insanın iç dünyasına, onun kalbiyle, aklıyla ve ruhuyla yaşadığı deneyimlere dair derin bir içgörü sunar. Bu bölüm aslında insanın içsel

yolculuğunu ele alarak, onun ruhsal dünyasındaki derinlikleri ve çatışmaları da aydınlatır.

Bu bölümün başlıkları sırasıyla şu şekildedir:

Der-ḥavf ve'r-recā'

Der-taḳdīr ü ḥüsn-i tedbīr

Der 'azm ü ḥüsn-i niyyet

Der-esrār-ı ḳalb ü medāḥil-i şeyṭān

Der-şeref-i 'akl ü ḥāşşa-i fikr ü 'alāmātihimā

Der-ma'rifetu'llāhi te'ālā 'azze şānühū

Der hubb-i fi'llāhi te'ālā

Der-vuşlat ila'llāhi te'ālā 'azze şānühū

Der-buğz-ı fi'llāhi te'ālā 'azze şānühū

Der-emr-i bi'l-ma'rūf ve'n-nehy-i 'ani'l-münker

Der-ḥaḳḳ-ı dünyā

1.3.1.4 Bāb-ı Rābi' Der-Esrār-ı Deḳāyıḳ-ı Siyāsiyye

Eserin bu dördüncü bölümü siyasi ilişkilere ve olaylara odaklanmaktadır. Büyük hükümdarların zikredilmesi, sosyal statü ve mevkiler, adalet ve nezaket, zulüm ve zalimlik, cihat ve şehitlerin manevi değeri, İslam'da öldürme, hile, entrika ve aldatma, yiğitlik, askerlik ve savaş aletlerinin değeri, cesaret ve korkaklık, kararlılık, ceza, mükafat ve intikam, düşmanlık, kin ve öfke, yazma ve iletişimin önemi, barış ve selamet, son olarak da yardım ve zafer konuları üzerinde durulmuştur.

Ehli Sünnet inancının vurgulandığı, toplumun başında bir imamın zorunlu olduğuna dair argümanların sıralandığı bir yapıya sahip olan bu bölüm, imamın toplum için önemine dair yapılan vurgu, İslam tarihindeki siyasi ve teolojik tartışmalara da ışık tutmaktadır. Bu vurgu, toplumun düzeni, adaleti ve huzuru için bir yönlendiriciye ihtiyaç duyulduğuna dair temel bir İslami inancı yansıtmaktadır.

Şāhib-i mülke 'adālet lāzım
Mülküne ḥıfz u şāḥibet lāzım

İde tefṫiş-i umūr-ı me'mūr
Olmaya dīdesi aniñ maḥmūr (b. 642-643)

İdeal bir hükümdarın nitelikleri ve sorumlulukları üzerine didaktik bir yorum sunan müellif, Hükümdarın, Allah tarafından yeryüzünde adaleti sağlamak üzere atanmış bir halife olduğunu vurgulamakta; adalet, merhamet, ikrām (cömertlik) ve ilme saygı gibi erdemlerin önemi üzerinde durmaktadır. Şair, hükümdardan, halkına adil davranması, bilgece yönetmesi, mülkünü koruması ve düzeni sağlaması beklendiğini ifade etmekte olup, hükümdarın hükümet işlerinde dikkatli ve seçici

olması, halkının refahını gözetmesi ve devletin düşmanlarına karşı güçlü bir duruş sergilemesi gerektiğini belirtir. Ayrıca, hükümdarın hükümlerinde dini ve yasal düzenin korunması, bilginlere ve erdemli kişilere saygı gösterilmesi ve zulme uğrayanların korunması gerektiği vurgulanır. Metin, Osmanlı toplum düzeninin ve devlet yapısının idealize edilmiş bir resmini çizerken, aynı zamanda dönemin yönetici sınıfına nasihatlerde bulunmaktadır.

Eyleye dīn ile şer‘a hıdmet
Hāzret-i ‘ilme de ħubb ü ħürmet

‘Ulemāya vire feyz u ikrām
Şulehāya ide baş-ı in’ām (b. 648-649)

İdeal bir yöneticinin portresi çizilmekte, bu kişinin adalet, iffet, bilgi, merhamet, emanete sadakat ve ahlaki erdemlerle donanmış olması gerektiği vurgulanmaktadır. Yöneticinin toplumsal refahı gözetmesi, kibir ve hırs gibi olumsuz özelliklerden uzak durması, her kararını iyilik, sabır ve dengeli bir yaklaşımla vermesi, zulme ve adaletsizliğe karşı koyması, dedikodu ve kötü niyetten kaçınması, toplumun huzuru ve devletin iyiliği için samimi bir şekilde çalışması beklenir. Bu ahlaki ve idari nitelikler, o dönem Osmanlı toplumunun yönetim anlayışının ve idareciye dair beklentilerinin bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

Her işiñ ‘ākıbetini düşünē
Hüsni niyyet ile baċa işine (b. 670)

İtme kânūna muċālif ģareket
Kimseniñ destine virme fırsat (b. 690)

Adalet ve zulmün etkilerini karşılaştırarak ifade eden şair, adaletin dünya üzerindeki dengeyi koruduğunu ve adaletli bir hüküm vermenin altmış yıl süren ibadetten daha hayırlı olduğunu belirtir. Adaletin, bolluk ve toplumsal huzurun kaynağı olduğu, adaletli olanların her zaman yüceltileceği ve hürmet göreceği vurgulanır. Diğer yandan zulmün, Allah'ın gazabını çekeceği, zulüm yolunu tutanların sonlarının iyi olmayacağı ve zulümle abad olmuş görünen bir zalimin de sonunda helak olacağı ifade edilir. Adaletin korunması ve zulmün her türlüünden sakınmanın önemi üzerinde durulur; zalime yardım etmenin, zalime şefaate etmenin ve onunla ortaklık kurmanın yasaklandığı, adaletin hakkaniyetle uygulanması gerektiği vurgulanır. Metin, bir yöneticinin sadece adil olması gerektiğini değil, aynı zamanda zulüm ve şiddetten uzak durması gerektiğini de güçlü bir şekilde vurgulayarak Osmanlı idare anlayışındaki etik değerlere işaret etmektedir.

Bir hükümde idilen adl-i ģasen
Altmış sene ‘ibādetden aģsen

Hāċ ile hükmi-ideniñ Rabb-i Celīl
Şeref ü ģadrini eyler tebcil (b. 706-707)

Cihat, şehadet ve mücadele konularını da incelikle işleyen şair, İslam perspektifinden düşmanlara karşı savaş, sabır ve stratejinin önemi, şehitlerin yüceliği ve din yolunda savaşanların rahmet ve zaferle müjdelenmesi gibi temaları aktarmaktadır. Aynı zamanda İslam hukukuna göre Müslümanların öldürülmesinin haram olduğunu, bu eylemi gerçekleştirenlerin Allah'ın gazabına uğrayacağını ve ahirette cezalandırılacağını belirtmektedir. Adalet ve kisasın önemi vurgulanmakta, toplumsal düzeni bozanlar ve ihanet edenlerin cezalandırılmasının gerektiğini anlatmaktadır. Şiirsel bir dil ile dinin korunması, savaş etiği ve Müslümanların mücadeledeki duruşu konu edilmektedir.

ƘorƘma düşmen ne Ƙadar olsa Ƙavī
Nuşret-i HaƘ saña andan ‘ulvī (b. 736)

Zimmilerin (İslam devletindeki gayrimüslim vatandaşlar) hayatının, malının ve onurunun korunmasının zorunluluğunu, eğer zimmi sözleşmeyi bozarsa, İslam'ı açığa vurursa veya düşmana yardım ederse cezalandırılabileceğini de anlatan şair, hile, aldatma ve ihanetin zararlarına değinerek, bu tür davranışların kişiyi Allah'ın gazabına maruz bırakacağı ve sorunlara yol açacağını vurgulamaktadır. Ancak bazı durumlarda, özellikle savaş sırasında, hileye başvurmanın kaçınılmaz olabileceğine işaret edilir. Ayrıca cesaret, silahların ve zırhların önemi ile düşmana karşı sabır ve cesaretle durmanın değeri üzerinde durulur. Şan ve şöhret peşinde koşmanın veya düşmanın hilelerine kanmanın tehlikelerine karşı uyarıda bulunulur.

Hürmet-i Müslim'i terk ü taħƘīr
İtdiğinde Ƙatlı ile it tekdir (b. 769)

Düşmene hīle iderken her dem
İtdiğñ hīleye diƘƘat elzem (b. 781)

Kişisel ve toplumsal ilişkilerde ahlak, kararlılık, cesaret ve adaletin önemine odaklanan bir öğretiyi niteliğinde beyitlerini ele alan şair, insanın hayatındaki zorluklar ve çatışmalar karşısında metanetini koruması gerektiğini vurgulamaktadır. Ölüm kaçınılmaz bir son olduğu için, ondan kaçmamak ve onu kucaklamak gerektiğini öğütler. İtaat ve kadere teslim olmak önemli görülürken, aynı zamanda adaleti sağlamak ve kötülüğe karşı durmak da gereklidir. İntikamın ve karşılığın, aşırıya kaçmadan, dengeli bir şekilde uygulanması gerektiği ifade edilir. Şair, düşmana karşı sabır ve af ile yaklaşmanın üstün olduğunu, ancak kötülüğe karşı da tedbirli olunması gerektiğini belirtir. Zulme teslim olmamak, ancak güç dengesi gözetilerek düşmanla mücadele etmek öğütlenir. Dost ve düşmanın doğru tanınması, ikiyüzlülüğe karşı dikkatli olunması gerektiği konusunda uyarılarda bulunulur. Son olarak, düşmanlık ve kin beslemenin zararlarını ve bu tür duyguların üstesinden gelmenin önemini dile getirir. Aslında burada müellif toplumsal ilişkilerde adaleti, merhameti ve sabrı merkeze alarak bireyin ahlaki gelişimine katkıda bulunmayı amaçladığı görülmektedir.

İntiƘām ādeme lāzım her dem

İntikâmsız olan olmaz âdem

Olmasa emr-i kışâş insâna
Kim virir idi hayâtı câna

Eyülik idene eyle ihsân
Kötülige dahı virme meydan (b. 813-815)

Yazılı iletişimin önemine, güzel ve etkili ifade kullanımının gerekliliğine değinilmekte; kötü üslup ve ifadenin getireceği üzüntülere işaret edilmektedir. Bir mesajın kabul edilebilirliği, onun uygun şartlara ve kurallara ne kadar uyduğuna bağlı olduğunu, muhatabının hoşuna gitmesi için de nazik ve samimi bir üslubun önemli olduğunu vurgulamaktadır. Doğruluk, alçakgönüllülük ve samimiyetin iletişimdeki değeri üzerinde durmakta, her türlü aşırılık ve uzatmadan kaçınılması gerektiği belirtilmektedir. Ayrıca, bir iş için doğru kişinin seçilmesinin önemi anlatılmaktadır.

Çalemiñ ile ‘abeşden hâlî
Hüsn-i ta‘bîr ile it ‘arz-ı hâlî

Şû’-i ta‘bîr başıña hem getirür
Kötü evlâd gibi çok ğam getirür (b. 855-856)

Barış ve huzur konusunda, dünyaya barış ve huzurla yaklaşılması, yenilmiş topluluklara karşı zorba olmamak, eğer yaşam sürüyorsa barışla devam etmek, düşman dahi olsa insanın kendi hayatına saygı göstermesi gerektiği ifade edilmiştir. Barışın üstün bir erdem olduğunu ve düşmanla barışın doğru bir şekilde anlaşılması gerektiğini, ancak barış tekliflerinde aldatmacanın olabileceği ve dikkatli olunması gerektiğini belirtmektedir.

Düşmeniñ olsa da ol kalb-i selîm
Hürmet-i cānıñı eyle taḥkîm (b. 866)

Düşmeniñ şulḥunu şaḥîḥ şanma
Şulḥ ile ḥîle ider aldanma (b. 868)

Fetih ve zafer kısmında, insanın her zaman Allah’tan yardım istemesi ve O’nun en büyük zaferleri vereceği, ne kadar güçlü olursa olsun, gerçek desteğin Allah tarafından sağlanacağı, güçlü düşmanların bile nihayetinde yenilebileceği anlatılmaktadır. Zaferin sabır ve azimle geleceğini, düşman ne kadar alçakgönüllü veya güçsüz olursa olsun onlara hakaret etmemek gerektiği, aciz düşmana karşı savaşın doğru olmadığı, bu tür durumlarda sabır gösterilmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Nuşret ü fetḥ-i mübînle İzed
İstedığı kılun eyler emced (b. 871)

Düşmeniñ olsa ne deñlü aḥḳar
Yine sen itme ḥakāretle naẓar (b. 875)

Bu bölümün başlıkları sırasıyla şu şekildedir:

Der-zıkr-i selāṭīn-i ‘i(a)zām

Der-zıkr-i erbāb-ı menāşıb

Der-ḥaḳḳ-ı ‘adl ü rıfḳ-ı umūr

Der-ḥaḳḳ-ı zulm ü şe’āmet-i zor

Der-ḥaḳḳ-ı cihād ü kerāmet-i şühedā

Gazel

Der-ḥaḳḳ-ı ḳatlı-i islām

Der-ḳatlı-i ehl-i zimmī

Der-ḥaḳḳ-ı ḥıle vü mekr ü ḥud‘a

Der-ḥaḳḳ-ı şüce‘ān(şüc‘ān) ü esliha vü ḳılā‘

Der-heybet ü salābet ü helāk ü harāb

Der-ḥaḳḳ-ı ḳarār ü ‘adem-i firār

Der-ḥaḳḳ-ı mükāfāt ü mücāzāt ü intikām

Der-ḥaḳḳ-ı ‘adāvet ü buğz

Der-ḥaḳḳ-ı kitābet ü risālet

Der-ḥaḳḳ-ı şulḥ u selāmet

Der-ḥaḳḳ-ı fetḥ u nuşret

1.3.1.5 Bāb-ı Ḥāmis Der-Taşarrufāt-ı Semāviyye

Beşinci bâb üç alt başlıktan oluşmaktadır. Nüshada ilerledikçe sadece edebiyata bağlı kalmadığı açıkça görülür. Bu durum estetik bir amaç gütmekten öte, bilgilendirme ve öğretme amacı da taşıdığını her defasında göstermektedir. Şair genel olarak bu bölüm altında, Rabb'in insanlara hidayet, rızık, takdir ve tedbir gibi konularda verdiği haklar ve bu hakların nasıl idrak edilip yerine getirilmesi gerektiği konusunda talimatlar vermektedir. Hidayet ve başarı (hidāyet ü tevfiḳ) bölümünde, Allah'ın seçtiği kullarına doğru yolu ve dinin rehberliğini nasıl bahşettiği, bunun insan hayatında nasıl bir saadet kaynağı olduğu açıklanır. Eğer Allah'ın hidayeti ve başarısı olmazsa, insanların doğru yoldan sapacağı ve kendi akıllarıyla varılamayacak sonuçlara ulaşabileceği vurgulanır.

Sevḳ ider toğrı yola istedigın
İrdirir aña hidāyet ile dīn

Kim ki Hâk virdi aña rāh-ı hüdā
İki ‘ālemde bulur dār-ı şafā

Olmasa nūr-ı hidāyet ü tevfiķ
Şaşar yolunı ādem taķķik (b. 878-880)

Rızık (ķabz u başt-ı erzāk) bölümünde, rızık konusunda endişe etmememiz, her günün rızıkının o günün kendisiyle geldiği ve rızıkın Allah'tan istenmesi gerektiği ifade edilir. İnsanın rızıkını hileyle değil, halis niyetle araması ve her türlü rızık kaynağını Allah'a bırakması gerektiği belirtilir.

Rızık için çekme ğammı sen zinhār
Her ğünüñ rızķı o ğün ile toğar (b. 885)

Kader ve kaza (ķazā' vü ķader) bölümünde ise, insanların Allah'ın takdirine boyun eğdiği ve dünyadaki herkesin ve her şeyin Allah'ın hükmüne bağlı olduğu anlatılır. Musibetlerin ve zorlukların Allah'ın takdiri olduğu, bu nedenle sabır gösterilmesi ve rıza ile kabul edilmesi gerektiği ifade edilir. İnsanların yine de tedbir alması ve çaba göstermesi, Allah'ın takdirine rağmen kendi sorumluluklarını yerine getirmesi öğütlenir.

Hükm-i taķdire bulunmaz çāre
Ne yapar ādem olan bī-çāre (b. 897)

Bu bölüm genel çerçevede, insanın Allah'ın yardımını ve hayrını daima araması gerektiğiyle sonlanır ve insanların kendi çabalarıyla bir şey başaramayacaklarını, her zaman Allah'a bağlı olduklarını hatırlatır.

Bu bölümün başlıkları sırasıyla Şu şekildedir:

Der-ħaķķ-ı hidāyet ü tevfiķ

Der-ħaķķ-ı ķabz u başt-ı erzāk

Der ħaķķ-ı ķazā' vü ķader ü rızā vü ħazer

1.3.1.6 Bāb-ı Sādis Der-Aħlāk-ı Ğülistān-ı Ħamīdiyye

Bu kısım yirmi başlıktan meydana gelmektedir. Başlıklara bakıldığında sabır ve tahammül, Şükür, doğruluk ve ihlas, ahde ve sözleşmeye bağlılık ve sadakat, teslimiyet ve tevekkül, tövbe, istiğfar ve sabırla beklemek, affetme, bağışlama, hoşgörü ve cehaleti örtme, vakar, uyum ve ılımlılık, alçakgönüllülük ve tevazu, Ölçülü davranma ve kanaat, güzel ahlak ve nezaket, haya ve insanın değeri, sükut ve güzel söz, dilin kötü alışkanlıkları, danışma ve istişare, sırların saklanması, fırsatları değerlendirme, çabalama ve sonuçlarını kabullenme, iktisat ve orta yolu takip etme,

iyiliğe yönlendirme, nasihat ve öğüt verme hakkında ve bunlar temelinde birçok konuya odaklanılmıştır.²⁷

Nasihatnâmenin kapsamlı bir şekilde etik ve ahlaki değerlere değindiğini şair bu bölümde sıklıkla göstermektedir. Şairin bu bölümde etraflıca ele aldığı konular, Osmanlı toplumunun hem dini hem de sosyal değerlerini yansıtmaktadır. Bu başlıkların çoğu, bireyin ahlaki değerlere sahip olma sürecini ve bu değerlere sahip olmanın bireye kazandırdığı ruhsal derinliği ifade eder. Ayrıca bu konuların çoğu kalp halleriyle doğrudan ilgilidir. Bu, tasavvufun, bireyin dış görünüşünden ziyade iç halleri, niyetleri ve kalpteki samimiyet üzerinde durduğunu göstermekte ve şairin de bunu vurguladığı açıkça belirtilmiştir.

Ayrıca, Osmanlı toplumunda tasavvufun yaygın olarak kabul görmesi ve bu kabulün hem resmi (devlet) hem de halk düzeyinde gerçekleşmesi, bu başlıkların ve konuların toplumda ne kadar derin kökleri olduğunu gösteriyor. Özellikle devlet çapında padişahlar ve onların yakınındaki tasavvufi şahıs ve önderler, toplumun manevi değerlerini ve ahlaki yönünü pekiştiren anahtar kişilerdir.

Bu bölüm alt başlıklarına baktığımızda öncelikle ahlaki erdemlerin ve sabrın önemi üzerine vurgu yapılmaktadır. Sabrın, canı yeniden canlandıran ve şeytanın kalbi yağmalamasını engelleyen bir erdem olduğu belirtilir. Her işin başında sabır olduğu ve bu erdem zafere ve bereketi getirdiği, yeis ve kederi ise yok ettiği ifade edilir. Sabırsızlık ve telaş ile karşılaşılan sıkıntı ve acıların katlanarak artacağı, ancak sabırla bu zorlukların üstesinden gelinebileceği öğütlenir. İnsanın ahlaki değerleri, sabır ve direnç göstererek koruması gerektiği, nefsin arzularına kapılmadan, edep ve iffeti gözeterek hareket etmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca, lüks ve zevk arayışına kapılmak yerine, var olanla yetinmenin ve şükretmenin önemi üzerinde durulur. İnsanın kendi değerini bilmesi ve başkalarına karşı hoşgörülü olması gerektiği, düşmana karşı cesaret ve kararlılıkla hareket etmesi öğütlenir.

Şabr ile cānıñı eyle ihyā
İtmesün kalbiñi şeytān yağmā (b. 906)

Ṭama' u hırşa da virme meydān
Fazlayı itme ṭaleb çekme ziyan (b. 952)

“Der-Ḥaqq-ı Şükr” kısmında ise insanın Allah'a şükretmesi, verilen nimetlere karşı kanaatkâr olması ve şükürle nimetlerin artacağı anlatılmaktadır. Şeytanın vesveselerine kapılmadan, dünyaya aşırı düşkünlük göstermeden yaşamak, sabır ve şükürle kişinin ruhunu yücelteceği ifade edilir.

Senden ednāya baqarak her dem
Şükr-eyle ḥālīñi eyle muḥkem

Olma şeytāna dahī sū'-i qarīn
Ḥubb-i dünyāyı ider ol tezyin (b. 960-961)

²⁷ Geniş bir bilgi almak için bk. Gazzâlî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn* (Beyrut: Daru'l Marife, t.y.), 4/2-373.

Doğruluk ve ihlas üzerine kurulu İslami ahlak ve tasavvuf anlayışını da beyitlerine yansıtan müellif, Hz. Peygamber'in sadakat ve güvenilirliğine örnek olarak, kişinin de ihlasla hedefe ulaşması gerektiğini belirtir. Doğruluk, insanın mükemmelliğe ulaşmasını sağlayan bir araç olarak sunulur ve istikamet sıkıntı ve üzüntülerden kurtuluş olduğu vurgulanır. İnsanın doğru yolda ilerlemesiyle cennete ulaşacağı söylenir ve doğruluğu, her durumda, dini açıdan da hayırlı bir eylem olarak gösterir. İhlasın edep ve doğruluğun imanın altı temel taşından biri olduğunu belirtir. Metinde ayrıca verilen sözlerin korunması ve vaatlerin, Allah'a verilen nezirlerin de yerine getirilmesi gerektiğini ve yalanla ahlaka aykırı hareketlerin yanlış olduğunu ifade eder.

Altı kısım oldu şıdķ fi'l-īmān
Birisi oldu hemān şıdķ-ı lisan (b. 975)

Tasavvufi anlayışta olduğu gibi, Allah'a tam bir teslimiyet ve tevekkülün önemi üzerinde durulur. İnsanların işlerini Allah'a bırakarak, O'nun yardımını dileyerek güçlü bir inançla hareket etmeleri gerektiği söylenir. Allah'ın kudret ve şefkatine güvenerek, kalbi ve inancı sağlam tutmak gerektiği ifade edilir. Nihayetinde, tevhidin kalpte sağlamlaştırılması ve Allah'a yönelik kesin bir güvenle hareket etmek gerektiği vurgulanır.

Ḥaqq'a tefvīz-i umūr it her dem
Eylemek 'abde tevekkül elzem (b. 993)

İnsanların günahlarını ve hatalarını nasıl telafi edebilecekleri, tövbe ve özür dileme, affetme ve göz ardı etme, sabır ve ılımlılık gösterme, müsamaha ve anlayış sergileme gibi konuların da ele alındığı bu kısımda şair, okuyuculara, günah işlediklerinde tövbe etmenin, hatalarını kabul etmenin ve özür dilemenin önemini anlatır. Tövbekâr olmanın, günahın yok edilmesi için bir yol olduğunu vurgular. İnsanların hatalarına samimi bir şekilde pişman olmaları ve özür dileyerek affedilmeyi dilemeleri gerektiğini ifade eder. Ayrıca, affedilmeyi uman bir kişinin, affedildikten sonra aynı hatayı tekrarlamaması gerektiğini öğütler.

Bir kişiye özür dilerken, kibar ve saygılı olmanın, özrün kabul edilmesine yardımcı olabileceğini belirtir. İntikam almaktan ziyade affetmenin daha faziletli bir davranış olduğunu ve bu davranışın kişinin şeref ve değerini artıracaklarını savunur. Ayrıca, sakinlik ve nezaketle hareket etmenin, düşmanları bile etkileyebileceğini ve çatışmaları önleyebileceğini belirtir.

'Özriñe vāsıtaya ehlin bul
Ehlin bulmaz iseñ şabriñ kıl

Kimseye olma şefi' u mennān
Gelmeye qadriñe züll ü hāzelān (b. 1022-1023)

İnsanların anlayışlı olmaları ve düşmanca duyguları göstermemeleri, herkesin hatalarını örtbas etmeleri ve kişisel onur ve vakarı korumaları gerektiğini tavsiye eder.

İnsanların karşılaştıkları zorluklara karşı sabırlı olmaları ve sert tepkiler vermektense, anlayış göstermeyi tercih etmeleri gerektiğini vurgular.

Şu gibi hiddeti eyle itfâ
İtmeğe kalbiñi şeytân yağmâ

Hâne-i kalbiñi eyle ma'mûr
Düşmanıñ hilm ile eyle maḫhûr (b. 1041-1042)

Son olarak, insanların kendi değerlerini korumaları ve düşük zekayı veya kötü niyetleri sergilememeleri gerektiğini, böylece toplumda saygınlıklarını ve haysiyetlerini koruyabileceklerini ifade eder. Yine de bir kişinin şerefine ve saygınlığına zarar verildiğinde, bu durumu cesurca ve uygun bir şekilde ele almanın önemine değinir.

Şeref ü kadriñi eyle ihyâ
Kişiy e oldı şeref nûr-ı hayâ

Edeb-i şer'îne eyle diḫḫaṭ
Eyleme kimseye keşf-i 'avret

Yüziniñ suyu dök[ül]müş olma
'İsmet ü 'ırzı sökülmiş olma (b. 1107- 1109)

Yüksek mertebe ve itibar arayan bireylerin, mütevazılık ve insanlara iyilik yaparak bunu bulabilecekleri, tevazu gösterenin onurlandırılacağı, kibirli olanın ise değerinin düşeceği anlatılır. Büyüklerin hizmet ve saygıya, küçüklerin tatlı söze layık olduğu, kişisel erdemlerin özsel değerden önce geldiği, saygı ve sevginin önemli olduğu vurgulanır. Hakka sırt çevirmemek, hırs ve açgözlülüğe kapılmamak, karşılaşılabileceğiniz herkese adil ve dengeli bir yaklaşım sergilemek, ölçülü ve nazik olmanın önemi üzerinde de durulmaktadır.

Metinde ayrıca, rızıkla yetinmenin, kalbi genişletip insanı yüce kapılara yönlendireceğini, ihtiyaçlarını diğer insanlara yüklememenin, onur ve değeri koruyacağını, mal ve şerefi kanaatle korumanın, açgözlülükten daha üstün olduğunu anlatılır. İnsanın iyi ahlakını ve yumuşak huylarını koruyarak onur ve itibarını sağlamlaştırması gerektiği, öfkenin ve sertliğin insanı helak edeceği, yumuşak ve tatlı sözlerin her daim önem taşıdığı ifade edilir. İyi ahlak sahibinin toplumda saygın bir yer edineceği, kötü ahlakın insanı kötü sonuçlara sürükleyeceği belirtilir.

Son olarak, sert ve acımasız sözlerin zararından, yumuşak ve nazik olmanın getireceği dostluk ve saygıdan bahseder. Kötü sözler insanı yakınlarından bile uzaklaştırırken, tatlı sözler düşmanları bile dost yapabilir diye belirtilir. Acele kararların ve doğal eğilimlerin eleştirilmesi gerektiğini ancak bazı durumlarda sert davranışın gerekebileceğini ancak bunun akıllıca kullanılması gerektiğini anlatır. Sertlikle bir yere varıldıysa, tekrar yumuşak davranışa dönüş yapmanın beklentisini yaratmamak gerektiği söylenir. Sonuç olarak, güzel ahlakın tamamlanması ve yaratıcı tarafından lütfedilmesi temennisiyle bölüm sona erer.

Bu bölümün başlıkları sırasıyla şu şekildedir:

- Der-**hakk-1** şabr u taḥammül
- Der-**hakk-1** şükr
- Der- **hakk-1** şıdk u ihlāş
- Der-**hakk-1** muḥāfaza-i ‘ahd ü incāz-1 va’d
- Der-**hakk-1** tefvīz ü tevekkül
- Der-**hakk-1** tevbe vü istiğfār ü i’tizār
- Der-**hakk-1** afv ü tegāfül ü tecāvüz ü tecāhül
- Der-**hakk-1** ḥilm ü vaḳār ü mudārā vü mu[vā]sāt
- Der-**hakk-1** tevāzu‘ vü inkisār
- Der-te‘affüf ü kanā‘at
- Der-**hakk-1** ḥüsn-i ḥulk ü rıfk
- Der-**hakk-1** ḥayā vü kerāmet-i insān
- Der-**hakk-1** süküt ve kelām-1 maḥmūd
- Der-**hakk-1** āfāt-1 lisān
- Der-**hakk-1** müşāvere vü muzāhere
- Der-**hakk-1** ketm-i esrār
- Der-**hakk-1** intihāz-1 fursat
- Der-**hakk-1** sa‘y-i umūr u hükm-i maḳdūr
- Der-**hakk-1** iktisād u ḥadd-i evsat
- Der-**hakk-1** delālet-i ḥayr u va‘z u naşīhat

1.3.1.7 Bāb-ı Sābi‘ Der-Aḥlāk-ı Zemīme

Toplam on beş alt başlığı bulunan bu bölümün yalan ve yalan vaatler, iki yüzlülük ve ahlaki çelişkiler, kibir ve kendini beğenmişlik, haset ve kıskançlık, cimrilik ve eli sıkılık, aç gözlülük, hırs ve uzun vadeli planlar, ahmaklık ve cehalet, tembellik ve acelecilik, ilgisizlik ve ihmalkarlık, şüphe ve zandan kaynaklanan kuşku, öfke ve öfkenin kontrolü, minnet ve iyiliklerin yok sayılması, dedikodu, iftira ve gıybet başlıkları altında insanın olumlu ve olumsuz davranışları, erdemler ve kötü huylar üzerine odaklanılmıştır.

Bu bölüm, insanın ahlaki değerleriyle doğrudan ilişkili olan birçok olumsuz özelliğini ele almaktadır. Şair, insanın olumsuz davranışlarına, erdemlerine ve kötü huylarına odaklanarak bunların nasıl üstesinden gelinmesi gerektiği konusunda bilgilendirici bir yaklaşım sergiler. Yani bu bölüm, bir nevi “ahlaki uyarılar” ya da “ahlaki dersler” niteliği taşımaktadır. Ahlaki olumsuzlukları ve kötü huyları ele alırken, bu bölümde verilen alt başlıkların çoğu, İslam ahlakında yerilmiş ya da

kötülenmiş huylardır. Özellikle “Din muameledir” hadisi, İslam'da ahlakın ve davranışın ne kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Şair, insanın etik ve moral yapısını derinlemesine inceleyerek kötülenmiş ahlaki davranışların ve huyların bir analizini sunmaktadır. Bu bölüm, etik ve ahlaki değerlerin tarihsel, dini ve psikolojik yönlerini kapsamlı bir şekilde ele alarak, bu değerlerin insan yaşamındaki yerine dair kritik bir değerlendirme yapmaktadır.

Bölüm aynı zamanda, bu olumsuz davranışların İslam ahlak anlayışı çerçevesinde nasıl değerlendirildiğini de detaylı bir şekilde ele almaktadır. İslam'ın bu davranışlara yaklaşımı, özellikle yalan, iftira, gıybet gibi konularda oldukça kesin ve belirgindir. Bu bağlamda, yazarın İslami metinlere yaptığı atıflar, bu olumsuz davranışların İslam ahlakında nasıl değerlendirildiğini aydınlatmaktadır.

Yapmadığıñ işi va‘d-itme hem-ān
Gelmeye qadriñe zūll ü noqşān (b. 1211)

Şair, dürüst olmayı, verdiği sözleri tutmayı, kibir ve kendini beğenmişlikten uzak durmayı, haset ve kin beslememeyi, cömert olmayı ve malını aşırı harcamaktan veya cimrilik yapmaktan kaçınmayı öğütler.

Mütekebbir olanı Rabb-i Celīl
Quvvet-i qahr ile eyler tezlīl (b. 1224)

Ayrıca, kişinin her zaman adil, sabırlı ve mütevazı olmasını ve Allah'ın kaderine saygı göstermesini vurgular. Bu ahlaki prensipler, kişinin hem kendi iç huzurunu hem de toplumdaki yerini koruması için önemlidir.

Bu bölüm, insanların dünyevi isteklerine aşırı düşkün olmamaları, hırslarını ve uzun vadeli beklentilerini kontrol altında tutmaları gerektiğini öğütleyen bir kısımdır. Tema olarak, açgözlülüğün ve şöhret peşinde koşmanın insanı nasıl huzursuz edebileceği, dünyevi mal ve şan arzularının endişe ve keder getirdiği, cehaletin ve aceleci davranışların sorunlara yol açabileceği anlatılmaktadır. Ayrıca sabır, ölçülülük ve dünya hayatına karşı dengeli bir yaklaşım vurgulanmaktadır. İnsanların ahlaki değerlere, öz disipline ve ahlaki erdemlere odaklanmaları, kızgınlık ve düşmanca duyguları kontrol etmeleri, başkalarına yardım ve iyilik yaparken bunu övünç konusu yapmamaları, gıybet ve iftirdan kaçınmaları tavsiye edilmektedir.

Kimseye eyleme gıybetle hīcā
Gücenür buña Cenāb-ı Mevlā

Kimseye eyleme ifk ü bühtān
Gelmeye saña da ta‘n-ı ihvān (b. 1294-1295)

Bu öğütlerin genel amacı, insanın kendi içsel huzurunu ve toplumdaki saygınlığını korumasıdır. Bu tavsiyeler, İslam'ın manevi bir yönü olan tasavvufa ait olabilecek yaklaşımı yansıtır ve ahlaki ve manevi gelişimi teşvik eden bir karakter gelişimine işaret eder.

Bu bölümün başlıkları sırasıyla şu şekildedir:

Der-Ḥaqq-ı kizb

Der-Ḥaqq-ı va‘d-i kāzib

Der-Ḥaqq-ı nifāk ü hilāf

Der-Ḥaqq-ı kibr ü ‘ucb ü ta‘azzum u tecebbür

Der-Ḥaqq-ı ḥased ü hıkd

Der-Ḥaqq-ı imsāk u buhl

Der Ḥaqq-ı ṭama‘

Der Ḥaqq-ı hırs ü tül-i emel

Der Ḥaqq-ı ḥumk u cehālet

Der Ḥaqq-ı ḥiffet ü ta‘cıl

Der Ḥaqq-ı tesevvüf ü kesel

Der Ḥaqq-ı şekk ü zann

Der Ḥaqq-ı ğazab u ḥiddet

Der Ḥaqq-ı imtinān ü maḥv-ı iḥsān

Der Ḥaqq-ı ğıybet ü hicā’ vü bühtān

1.3.1.8 Bāb-I şāmin Der İzhār-ı Ğavāmız-i Huḳūkiye

Diğer bölümlere kıyasla siyica oldukça kapsamlı alt başlıkları bulunan bu bölümde toplam yirmi altı ana temaya değinilmektedir. Bunlara baktığımızda, Allah’ın yüce hakları, İslam peygamberi Hz. Muhammed’in (s.a.v.) hakları, Ehli Beyt’in ve sahabenin, ulemanın ve müçtehitlerin, ana ve babanın, akrabanın ve büyük kardeşin, çocukların ve torunların hakları, eşin eşine hakları, kendi nefsi hakları, din kardeşliği hakları, yakınların ve soy bağının hakları, arkadaşlık hakları, arkadaşlıkta samimiyet ve muhabbet, İslam’ın hakkı, komşuluk ve bireysel haklar, medeniyet, toplum ve meclis hakları, ziyaret ve misafirlik, arkadaşlık ve refakat hakları, hizmetçinin hakları, hayvan hakları ve son olarak da Allah’ın yaratma ve yarattıklarının sorumlulukları şeklinde özetlenebilir.

Şair, bireyin hem kendi nefesine hem de toplumun diğer üyelerine yönelik yükümlülüklerini ele alarak, sosyal adaletin sağlanmasında her bir ferдин üstlendiği roller üzerinde durmaktadır. Bu yapının her katmanında, farklı roller ve bu rollerle ilişkili ağır sorumluluklar barındırdığı vurgulanmaktadır.

Bireyin Allah'a ve Peygamber'e olan bağlılığıyla başlayan bu sorumluluklar zinciri, aile yapısı, evlatlar, akrabalar ve toplumun geneli gibi geniş bir yelpazeye yayılır. Her bir kategori, İslami prensiplerle ve Türk gelenekleriyle harmanlanarak incelenir ve her birinin kendi içindeki hukuki ve ahlaki yükümlülükler dikkatle irdelenir. Bu kapsamlı ve detaylı yaklaşım, bireyin kendine, ailesine, topluma ve Allah’a karşı olan yükümlülüklerinin sadece ahlaki bir vecibe olmadığını, aynı zamanda sosyal adaletin sağlanmasındaki kritik önemini de ortaya koymaktadır.

Hikmetu'llāh'a itā'at eyle
Lafzatu'llāh'a ri'āyet eyle (b. 1311)

Nūr-ı 'irfānıñı eyle taḥḳīḳ
İt risālāt-ı Resūli taḥḳīḳ (b. 1314)

Aile ve toplum içi ilişkilerin titizlikle işlendiği bu bölüm, bireysel ve toplumsal uyumun sağlanması için gerekli olan ahlaki temellerin ve hukuki çerçevenin anlaşılmasında rehberlik eder. Hukukun ve ahlakın iç içe geçtiği bu incelemeler, Osmanlı ve Türk toplumlarının sosyal ve ahlaki yapısını derinlemesine anlamamız için bize önemli ipuçları da sunmaktadır.

Anaña vü babaña eyle ḥürmet
Sen daḥī Ḥaḳḳ'dan dilerseñ raḥmet (b. 1344)

İşlenen temalar, günümüzde de çeşitli sosyal bilimler ve hukuk alanları tarafından ele alınan konularla paralellik gösterir. Böylece, sekizinci bâb, tarihsel ve kültürel bir çerçevede toplumun ahlaki ve hukuki düzenini ve bireyin bu düzende oynadığı rolü aydınlatır. Böylece, geçmişten günümüze insan davranışlarının ve toplumsal ilişkilerin anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır.

Keşret-i hezl ü latife itme
Yüzüne karşı çok söyletme (b. 1373)

Müslümanların öncelikle Allah'a ve ardından Peygamber'e olan bağlılıkları ve bu bağlılıklardan doğan hukuki yükümlülükleri işlenir. Bu yükümlülüklerin yerine getirilmesi, bireyin manevi sorumluluğunun temelini oluşturur. Daha sonra aile üyeleri ve sahabeler arasındaki ilişkilerin önemi vurgulanır. Bireyin aile içindeki ve toplum içindeki rollerinin İslamiyet ve Türk gelenekleri çerçevesinde incelenmektedir. Ardından İslam dininde alimlere ve müçtehitlere duyulan saygı ve bunlardan alınan dini bilginin önemi üzerinde durulur. Dinî liderlere yönelik saygı ve itaat, İslam ahlak yapısının ayrılmaz bir parçası olarak kabul edilir. Sonrasında ise anne ve babaya karşı gösterilmesi gereken saygı ve itaat Kur'an ayetleriyle pekiştirilir. Aile içindeki bu ilişkilerin sağlığı, toplumsal yapıyı doğrudan etkileyen unsurlardandır. Ve diğer aile bireyleri ile ilgili başlıklar, geniş aile yapısı içerisindeki fertlerin birbirlerine karşı olan sorumluluklarına dikkat çeker. Türk ve İslam toplumlarında aile büyüklerine karşı gösterilen saygının altı çizilir. Evlatlar ve torunlar arasındaki ilişkilere ve onların haklarına yönelik bilgiler verilir. Aile içi dinamikler ve kuşaklar arası iletişimin önemine de değinilmektedir.

Devamındaki başlıklara bakacak olursak da eşler arasındaki haklar ve yükümlülükler irdelenerek aile bütünlüğünün korunması amaçlanır. Örneğin, beyitlerden bazıları eşlerin birbirlerine sadık kalması, itaat ve saygı göstermesi, gereksiz yere kırgınlık yaratmaması, mali israfa kaçmaması ve eşlerin birbirlerine karşı güler yüzlü ve tatlı dilli olmaları gerektiğini ifade eder. Evlilikte karşılıklı saygı,

sevgi, sadakat, maddi ve manevi destek gibi temel değerler üzerinde duran bu beyitler, evliliğin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi için gerekli olan davranış biçimlerine ışık tutar.

Zevciñ haqqına ri‘āyet eyle
‘Irz u nāmūsun şıyānet eyle

Zevciñe eyle itā‘at ü hürmet
Anı kendiñe idin bir devlet (b. 1377-1378)

Ayrıca bireyin kendi haklarına ve kişisel gelişimine verdiği önem işlenir. Kendi nefesine hükmetme, bireyin sosyal ve manevi sorumluluklarını yerine getirebilmesinin ön şartı olarak görülür.

Olmayam dirseñ eğer cism-i ‘alīl
İki sâ‘at başına vir ta‘fīl

Fikriñi cismiñi pek çok yorma
Pek de çok tenbel olup oğurma (b. 1423-1424)

Ve toplumun genel iyiliği ve safiyeti için bireylerin gözetmesi gereken genel ahlaki ve sosyal kurallar da ele alınır. Bireylerin topluma karşı olan sorumlulukları da bu başlıklar altında detaylandırılır. Topluluk içinde yaşayan bireylerin birbirlerine karşı olan yükümlülüklerini ve toplulukların sağlıklı işleyişi için gerekli olan hakların korunmasına da ayrı başlık altında vurgu yapılmıştır.

Genel olarak, bu metinler insanlara hem kendi iç dünyalarına hem de çevrelerine karşı nasıl davranmaları gerektiğini öğütleyen ahlaki kurallar içerir. Kendi nefislerine saygı duyup onları geliştirmeleri, dini kardeşlik ve akrabalık ilişkilerinde ise adalet, şefkat ve anlayışla hareket etmeleri gerektiği vurgulanır. Bu beyitler, bireysel gelişimi ve sosyal uyumu teşvik eden öğretilerle doludur.

İslam'a inananlara sevgi göstermenin, onlara saygı duymanın ve kendi nefsimiz gibi onları da hürmetle karşılamanın gerekliliği vurgulanmaktadır. Müslümanların birbirlerine eziyet etmemeleri, alçak görmemeleri ve tevazu ile iyilik yapmaları, ahlaklı davranışlar sergilemeleri istenir. Birbirlerinin haklarına saygı göstermeleri, kötü davranışlarda bulunmamaları ve herkesi layık olduğu şekilde değerlendirmeleri gerektiği belirtilir. Müslümanlar arasındaki anlaşmazlıkları barış yoluyla çözmeye, Müslümanların ayıplarını örtmeye, dinin sınırlarını açığa çıkarmamaya, kötü şüphelerden kaçınmaya ve iftira atacak mevkilere yaklaşmamaya teşvik eder.

Kişinin işlerinde gayretli olması, daima yardımcı ve destekleyici olması, durumuna göre nasihat etmesi, Müslümanın hastasını ziyaret etmesi ve cenazesine gitmesi, ölen kişiyi hayır ile anması ve ruhuna Fatiha ve Yasin okuması gerektiği ifade edilir. Hastayı ziyaret ederken dikkatli olunması, fazla soru sormamak ve dua etmek, kişinin kalbine kötü düşünceler sokmamak ve mahremiyetine saygı göstermek gibi davranışlar önerilir.

Komşuluk hakları üzerine de odaklanan şair, bir kişinin komşusunun haklarına saygı göstermesi gerektiğini ve komşunun rahatını bozmadan davranışlarını uygun

şekilde ayarlamasının önemini ifade eder. Eğer komşu Müslüman ise, ona karşı imanın gerektirdiği tüm hakları yerine getirmek gerekir. Komşunun özel hayatını kurcalamak, onun şeref ve namusuna zarar vermeye çalışmak doğru değildir. Onun üzüntü ve neşesini paylaşmak, onun hatalarını affetmek, ilişkilerde cömert davranmak, yolunu ve evini rahatsız etmeyecek şekilde kullanmak, onun özel alanına saygısızlık etmemek ve ne olursa olsun ona karşı saygısızlık yapmaktan kaçınmak gereklidir. Komşuyu incitecek davranış ve kötü alışkanlıklardan sakınmak, gıybetini yapmamak ve onun dinî ve dünyevî işlerini her zaman iyileştirmeye çalışmak önemlidir. Komşuluk haklarını daima hatırlamak ve her türlü zorluğa karşı sabırlı olmak da bu beyitlerde bahsedilenler arasındadır.

Der-Hukuk-ı Şahs, kişisel haklara dair prensipleri içerir. Her bireyin kendi şerefini ve değerini koruması, kimseye hakaret etmemesi ve başkalarının namus ve şerefine kendi namus ve şerefleri gibi değer vermesi gerektiğini belirtir. Mal ve canı korumak, ihtiyaç duyulduğunda yardım etmek, haklarını zamanında ve doğru bir şekilde yerine getirmek, haksızlık yaparak mal elde etmemek ve yanlış şahitlikten kaçınmak önemlidir. Kişinin başkasına zorluk çıkarmaması ve aşağılamaktan kaçınması gerektiği vurgulanır.

Der-Hukuk-ı Medeniyet ve Cemiyet ise toplumsal ve medeni haklarla ilgilenir. İnsanların toplum içinde yaşamalarının gerekliliği ve medeniyetin Kur'an'ın getirdiği bir düzen olduğu anlatılır. Toplumda temizlik ve dine saygının önemi, vatan sevgisi ve her zaman vatanın iyiliği için çalışmanın gerekliliği üzerinde durulur. Eğitim ve ibadet yerlerinin iyileştirilmesi, dini saygının gösterilmesi, insanlara iyilik yapma arzusunu kalpte tutmak, toplumda kötü alışkanlıkların yayılmasına izin vermemek ve vatanın iyiliğine yardımda bulunmak gibi konular ele alınır. Ticareti kolaylaştırarak ekonomik yardımda bulunmak ve topluluk içinde sevgi ve saygıyla hareket etmek gerektiği vurgulanır. Toplum yararına bir işe kıskançlık yapmamak ve mümkünse maddi ya da manevi olarak katkıda bulunmak tavsiye edilir.

İyi bir arkadaşlık ve refakat ilişkisinin önemi üzerine öğütler veren şair, arkadaşına sevgi ve saygı gösterilmesi, her zaman güler yüzlü ve tatlı sözlü olunması, asık surat ve ekşi sözlerden kaçınılması gerektiğini vurgular. İyi bir arkadaşlık, rızkın artmasına ve kişinin evine bereket getireceğine, insanların kalplerini temiz tutup onları yücelteceğine işaret eder. Herkesle iyi geçinmeyi, fırsatları değerlendirmeyi ve kibirden uzak durmayı, söz ve davranışlarımızı dikkat etmeyi önerir. Aynı zamanda, ülfetin (arkadaşlık ve sosyal ilişkiler) önemi yanında, uzletin (yalnızlık ve inziva) de kendi içinde bir rahatlık barındırdığını ancak tembelliğe alet edilmemesi gerektiğini belirtir. Gerçek yalnızlığın, dünyevi heves ve arzuların uzak kalarak kalple gerçekleşmesi gerektiğini ve bu yalnızlığın kişinin ruhsal gelişimine katkı sağlayacağını anlatır. İyi bir geçim ve dostluk için sabır ve cömertlik gerektiğini, dünyaya olan bağlılığı ve dünyevi arzularını bırakmanın önemini vurgular.

Hizmetçilere ve hizmetkârlara nasıl davranılması gerektiği üzerine öğütler de içeren bu bölümde, hizmetkarını kendi nefsin gibi görmek, onun kalbini acı sözlerle kırmaman gerektiği belirtiliyor. Onları kapasitelerinin ötesinde zorlamamak, sırlarıyla yükümlü kılmamak ve rızkını haksız bir şekilde kesmemek önemlidir. Her hizmetçi bir kapıya ve efendiye mülazımdır, bu nedenle hizmetkarının efendisine itaati ve saygı göstermesi de gerekli olduğu belirtilir.

Hayvanların haklarına da saygı duymak gerektiğini, onlara şiddet uygulamamak, yem ve suyunu zamanında vermek ve gücü oranında yük yüklemek gerektiğini belirten şair, hayvana dil uzatmanın ve onu kötü sözlerle rencide etmenin kişinin kendi aleyhine olacağını ifade ediyor.

İkram ve hediyeleşme konusuna da değinilen bu kısımda, maddi durumuna uygun şekilde ikramda bulunarak hürmet göstermek gerektiğini, hediyeleşmenin sevgi ve saygıyı arttıracığını, kişinin değerini gösterirken herkesin statüsüne uygun davranılması gerektiği anlatılır.

Bu bölümün başlıkları sırasıyla şu şekildedir:

Der-ḥuḳūḳı'llāhi te'ālā 'azze şānühū

Der-ḥuḳūḳ-ı Resūl şalle'llāhū 'aleyhi vesellem

Der-ḥuḳūḳ-ı 'ālihī vü evlādiḥī vü aşḥābihi 'aleyhi's-selām

Der-ḥuḳūḳ-ı müctehidīn-i 'izām ü 'ulemā-yı kirām

Der-ḥuḳūḳ-ı vālideyn

Der-ḥuḳūḳ-ı 'amm ü aḥ-i kebīr

Der-ḥuḳūḳ-ı evlād ü aḥfād

Der-ḥuḳūḳ-ı zevce ale'z-zevce

Der-ḥuḳūḳ-ı zevce ale'z-zevce

Der-ḥuḳūḳ-ı nefis

Der-ḥuḳūḳ-ı uḥuvvet-i dīn ü qarābet

Der-ḥuḳūḳ-ı aḥbāb u ensāb

Der-ḥuḳūḳ-ı şohbet

Der-iḥlās-ı şohbet

Der-ḥuḳūḳ-ı islāmiyye

Der-ḥuḳūḳ-ı cīrān

Der-ḥuḳūḳ-ı şahş

Der-ḥuḳūḳ-ı medeniyyet ü cem'ıyyet

Der-ḥuḳūḳ-ı meclis

Der-ḥuḳūḳ-ı ziyāret

Der-ḥuḳūḳ-ı müsāfir

Der-ḥuḳūḳ-ı refiḳ u refākat

Der-fazīlet-i ülfet ü ḥaḳīkat-ı 'uzlet

Der-ḥuḳūḳ-ı ḥādīm ü ḥādime

Der-ḥuḳūḳ-ı dābbe vü ḥayvān

Der-ḥaḳḳ-ı ihdā

1.3.1.9 Bâb-ı Tâsi' Der-Mühimme

Bölümün genel değerlendirmesini yapmak gerekirse, şairin bu bölümde, önceki bölümlerde belirli konular etrafında detaylandırdığı ahlaki prensipleri daha genel bir bakış açısıyla ele aldığı görülmektedir. Spesifik olmayan genel ifadelerle, Müslüman ahlakının temel niteliklerini ve günlük hayatta uygulanabilirliğini vurgulayan bu bölüm, okuyucuya etik bir pusula sunmayı amaçlamaktadır.

Müslüman olmanın ötesinde insan olmanın gerekliliklerine, insani erdemlere ve toplumsal sorumluluklara odaklanır. Şair, bireysel ahlak ve toplumsal etik konularını ele alırken, İslami öğretinin temel değerlerine dayalı bir ahlak anlayışını öne sürer. Bu, belirli bir durum veya olaya bağlı olmaksızın, her türlü şart altında uygulanabilecek ahlaki ilkelerin altını çizer.

Şairin genel ifadelerle yaklaşımı, okuyucunun kendi yaşamında karşılaşılabileceği muhtelif durumlar karşısında nasıl davranması gerektiğine dair rehberlik eder. Müslüman ahlakının esnek ve kapsayıcı yapısı bu sayede öne çıkarılır; zira her türlü duruma uygulanabilir bir ahlak anlayışı sunulmaktadır.

Aslında dokuzuncu bâb, Müslüman ahlakının pratikteki uygulanışını genel hatlarıyla ele alarak, herhangi bir olay veya şarta bağlı kalmaksızın, evrensel ahlaki değerlerin nasıl içselleştirilebileceğini ve hayata geçirilebileceğini anlatır. Bu yaklaşım, Müslüman toplulukların yanı sıra geniş bir okuyucu kitlesine hitap eden, zaman ve mekân sınırlarını aşan bir ahlak anlayışının izahıdır.

Genel olarak iyi ahlak, edep, sabır, tevazu, iyi niyet ve cömertlik gibi erdemli davranışları teşvik eden öğütler içerir. Metinde; sağlık, güvenlik, zenginlik, ailevi sorumluluklar, düşmanlık ve arkadaşlık ilişkileri, kader ve çaba, ahlaki ve dini yükümlülükler, öfke kontrolü, sabır, tevekkül, nezaket ve cömertlik gibi konular üzerinde durulur. Ayrıca, aileye, büyüklere, hükümete ve Allah'a itaat etmenin önemi vurgulanır. Eğitim, bilgelik, dedikodu ve yanlış anlaşılmanın zararları gibi sosyal meseleler de ele alınır.

Metin, bireyin toplum içinde nasıl hareket etmesi gerektiğine dair detaylı tavsiyeler sunar. Bunlar arasında; haksızlık yapmamak, iftira atmamak, insanlara değer vermek ve onları incitmekten kaçınmak gibi davranış kuralları sayılabilir. Ayrıca, kişisel gelişim için bilgi ve bilgelik arayışının, eğitimin ve iyi karakterli insanlarla sohbetin önemi gibi konulara da değinilir.

1.3.1.10 Bâb-ı Âşir Der-Müteferrika-i lâzime

Onuncu bâb, belli bir merkezi tema etrafında toplanmayan, farklı konulara yayılan genel nasihatlerin sunulduğu bir bölüm olarak karşımıza çıkmaktadır. "Müteferrika" kelimesinin "dağınık" anlamına gelmesi, şairin bu bölümde çeşitli konulara değindiğini ve belirli bir düzenleme veya sıralama gözetmeksizin farklı mevzulara dikkat çektiğini gösterir. Bu durum, eserin genelinde belirli bir metodolojiye bağlı kalınmadığını, eserin belli bir yapıdan ziyade içerik zenginliğiyle ön plana çıktığını vurgular.

Bu bölüm eserin kapsamını genişletir ve eserin sadece belirli temalar üzerine kurulu olmadığını, aynı zamanda çeşitliliği ve geniş bir perspektifi barındırdığını gösterir. Bu tür bir yapı, okuyucunun dikkatini çeşitli konulara çekebilir ve her bir

nasihat veya öğüt, farklı bir hayat deneyimi veya ahlaki duruşla bağlantılı olabilir. Böylece okuyucu, kendi hayatından parçaları veya karşılaştığı durumları bu geniş spektrum içerisinde yansıtma fırsatı bulur.

Eserde bu tarz bir “müteferrika” bölümü yer alması, şairin ahlaki ve öğretici mesajlarını sınırlı bir çerçeveye hapsedmek yerine, onları çeşitli ve geniş bir yelpazeye yayma arzusunu da yansıtır. Bu dağınık yapı, belirli bir düzenleme veya sıralama gözetmeksizin, yaşamın çok yönlülüğünü ve insan deneyiminin çeşitliliğini kucaklar.

Onuncu bâb genel olarak, ahlak ve nasihat konularını, günlük yaşamın farklı yönlerine uygulanabilecek esnek bir yapıda ele alır. Akademik olarak incelendiğinde, eserin bu bölümü ahlak ve etik çalışmalarına yönelik multidisipliner bir yaklaşımı temsil eder ve ahlak felsefesi, toplumsal davranışlar ve bireysel gelişim üzerine düşünceler sunar. Bu bölüm, ahlaki öğütlerin ve nasihatlerin belirli bir yapıya bağlı kalmaksızın, yaşamın her alanına nasıl serpiştirilebileceğini gözler önüne serer ve böylece esnek bir ahlaki rehber olma potansiyelini taşımaktadır.

Toplumsal düzen ve bireyin kendi iç dünyası arasında bir denge kurulması gerektiği vurgulanırken, kötülüklerden sakınıp iyiliklere yönelme, topluluk içerisinde merhametli ve yardımsever olmanın önemi üzerinde durulmuştur. Ayrıca, bireysel gelişim ve ahlaki mükemmelliğin peşinde olmanın yanı sıra toplum içinde saygın bir yer edinme, elde edilen bilgileri ve deneyimleri kullanma, hayatta karşılaşılan zorluklar ve sınavlar karşısında sabırlı ve dirençli olma çağrısında bulunulmuştur.

Şair, insanların birbirleri üzerinde olumsuz hükümler bırakmaktan kaçınmaları gerektiğini, aptallar ve cahillerle tartışmamayı, gıybet ve iftiradan uzak durmayı öğütler ve kişinin başkalarının kusurlarıyla meşgul olmaktansa kendi hatalarına ve gelişimine odaklanması gerektiğini vurgulamaktadır.

Şiirde ayrıca alimlerin toplumda tuttuğu yerin önemi, birliğin korunması gerektiği ve ihtilafın zararları, günahların unutulmasının tehlikeleri gibi konulara değinilmektedir. Şair, şiddete başvurmanın ancak meşru olduğu durumları, başkalarına saygı göstermenin ve iyilikleri unutmamanın önemini, görünüşe aldanmamayı da beyitleriyle ifade etmiştir.

Ekonomik metaforlar ve örneklerle, israftan kaçınma, borçlanmanın ve hırsın tehlikeleri, malın korunması ve doğru şekilde kullanılması gerektiği üzerinde de durulmuş, insanların karşılaştıkları felaketler karşısında nasıl davranmaları gerektiği, düşünce ve bilginin paylaşılmasının önemi gibi konular ele alınmıştır.

Toplumda alimin yerinin korunması, herkesle onun anlayabileceği düzeyde iletişim kurulması, bağımsız olmanın ve kendi kendine yetebilmenin erdemleri gibi konulara da değinilmektedir. Son olarak, şair, meslek sahibi olmanın önemini, ehliyetin ve bilginin gerekli olduğu durumlar için vurgular ve her işin ehline bırakılması gerektiğini söyler.

Genel olarak bu bölüm, bireyin kendini ve toplumu nasıl iyileştireceği üzerine düşünce ve tavsiyeler sunmakta ve Osmanlı toplumunda ahlaki değerlerin, sosyal uyumun ve şahsi gelişimin ne denli önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

Şair, insanın iç dünyası ve sosyal ilişkileri arasındaki dengeyi bulmayı, hayatta karşılaşılan meydan okumalara nasıl tepki verilmesi gerektiğini ve etik davranışları

nasıl benimsemesi gerektiğini öğütlemektedir. Genel bir değerlendirme için şu temalar söylenebilir:

İhsan ve Yardımseverlik: İyilik yapmanın, özellikle bunu gizlice yapmanın fazilet olduğunu, iyiliğin her an ve her durumda yapılmasının kişiyi yücelteceğini vurgular.

Doğruluk ve Adalet: Doğruyu söylemenin zor olabileceğini, herkesin adaletli iş yapmayı sevmeyebileceğini belirtirken, kişinin kendi onurunu korumasının ve kaderin adaletli dağılımını kabullenmesinin önemine işaret eder.

Kararlılık ve Sebat: Hayatta karşılaşılan zorlukların geçici olduğunu, her düşüşten sonra bir yükselişin mümkün olduğunu söyleyerek, sabır ve azmin değerini öne çıkarır.

Hırs ve İtibar: Yüksek mevkilere hırs yapmanın ve itibar peşinde koşmanın tehlikelerinden bahsederek, bunların insanı bela ve dertlere sürükleyebileceği uyarısında bulunur.

Nefsi Tefekkür ve Öz-eleştiri: Kişinin kendine iyilik yapamayanın başkalarına da iyilik yapamayacağını, kendi nefesine saygı göstermeyen başkalarından saygı görmeyeceğini anlatarak öz-değerlendirme ve içsel düşünceye önem verilmesini tavsiye eder.

Tevazu ve Makam Arzusu: Başına gelen kötü durumlar karşısında aşırı endişeye kapılmamayı, mütevazı olmayı ve yüksek mevkilerin peşinden koşmanın gereksiz yükler getirebileceğini belirtir.

Ahlaki Duruş ve Davranışlar: İnsanın kendi davranışlarının sonuçlarına katlanması gerektiğini, kötülük ekmenin kötülük biçeceğini, dolayısıyla her eylemin bir karşılığı olduğunu ifade eder.

Sabır ve Direnç: Zenginlik veya yoksulluk gibi dış koşulların, insanın iç huzurunu ve sabrını bozmaması gerektiğini, gerçek değer mal mülk değil, kişisel erdem ve ahlak olduğunu vurgular.

Düşmanlık ve Affedicilik: Kişinin düşmanlarına bile hakaret etmemesi gerektiğini, her canlının onuruna saygı göstermesi gerektiğini öğütler.

Bu öğütler, bireysel gelişimden toplumsal ilişkilere kadar geniş bir yelpazede karakter gelişimi ve etik davranışlar üzerine derinlemesine bir bakış sunar. Her bir beyit, kişinin hayata bakış açısını şekillendirmeye ve birey olarak nasıl daha iyi bir insan olabileceği üzerine düşünmeye teşvik eder.

1.3.1.11 Min Tercümeti Kelâm-ı ‘Ali Rağıya'llähü anha

“Min Tercümeti Kelâm-ı ‘Ali Rağıya'llähü ‘anh” ifadesi, metnin Hz. Ali'nin sözlerinin bir tercümesi veya yorumu olduğunu belirtir ki bu da onun öğütlerine atıfta bulunmaktadır. Her beyit, belirli bir ahlaki prensip veya hayat dersi sunar. Metinde, iyi davranışların önemi, kötülöklere sabırla karşılık verme, kişisel erdem, toplum içindeki ilişkiler ve manevi değerler üzerinde durulur.

Metin, aynı zamanda insanın toplum içindeki yerine ve ilişkilerine de değinir; dostluklar, iş yapma biçimi ve kişisel itibar gibi konular ele alınır. İyi arkadaşlıkların

kişiyi iyi eylemlere teşvik ettiği, kötü arkadaşların ise zararlı yollara sürüklediği ifade edilir. İnsanlar arasındaki etkileşimde güleryüz ve tatlı dilli olmanın, toplum içinde saygı ve ilgi görmeyi sağladığı anlatılır.

Son olarak, bireysel erdem ve başarıya da değinilen bu bölümde, kişinin sanatının ve yeteneklerinin kişisel bir hazine olduğu ve bu yeteneklerin kişiyi koruyup yücelteceği belirtilir. Metin, kişinin kendi değerini yaptığı iyi işlerle ve olumlu amellerle ölçmesi gerektiğini vurgular; sağlam bir karakterin, dünya ve ahiret hayatında başarının anahtarı olduğunu öğütler.

1.3.1.12 Der-Haqq-ı Eyyam

Eserin son bölümü yazarın eseri zarif bir şekilde sonuçlandığı bir kısım olarak dikkat çekmektedir. Şair, şiirsel bir zerafetle, zamanın akışı içinde insanların karşılaştıkları günler ve bu günlerin içerdiği özel anlamlar üzerine odaklanır. Her bir günün kendine has özellikleri ve belirlenmiş rolleriyle ilgili bilgilere yer vermesi, şairin zaman ve günlük pratikler üzerine derinlemesine düşündüğünü gösterir.

Özellikle Çarşamba ve Perşembe günleri hakkında toplumda var olan inançları ve bu günlerin getirdiği uğursuzluk ve bereket gibi kavramları ele alması, yazarın zamanın kültürel ve toplumsal yapısı hakkında önemli ipuçları sunar. Şairin, bu tür inançları eleştirisi olmadan kabul etmesi, eserin bu günlerle ilgili anlayışın sadece şairin şahsi görüşleri olmayıp geniş bir toplumsal kabule de işaret ettiğini göstermektedir.

Bu beyitlerde belirttiğimiz gibi haftanın günleri sembolik ve metaforik bir dille anlatılmaktadır. Her gün için belirli bir nitelik veya olaya atıfta bulunulur. Osmanlı Türkçesi'nde ve klasik İslam edebiyatında haftanın günlerinin her biri bazen farklı temsil ve anlamlara sahip olabilir. Yapılan açıklamalar genellikle kültürel ve dini inançlara dayanır.

Bu anlatımda, günlerin her birine atfedilen nitelikler, o dönemdeki sosyal ve dini inançların bir yansıması olarak ele alınabilir. Ancak, bu tür inanışlar tarihsel ve kültürel bağlama göre değişkenlik gösterebilir ve modern anlayışla farklılık arz edebilir.

1.3.2. Eserin Muhtevasına İlişkin Diğer Hususlar

Risâle-i Rûhu'l-Hayât, ahlaki ve öğretici bir mesnevi olan uzun nasihatler serisidir. Mustafa Kâmil tarafından kaleme alınan bu eser, insanın kulluk bilincini canlı tutmayı amaçlayarak nefsin kötülüklerinden kaçınmayı, Allah'ı anmanın önemini, dünyaya aşırı bağlanmanın beraberinde getirdiği felaketleri ve yeterlilik duygusunun önemini anlatır. Şair, peygamberlerin ve sahabilerin hayatından örnekler vererek dünya hayatının geçiciliğinden bahseder ve dünyanın sadakatsizliği ile nefsin insanı Allah'tan uzaklaştıran hastalıklarını sıralar, ardından bu sorunlara karşı alınması gereken önlemleri sunar. Eserde, nefsin terbiye eden insanın ulaşabileceği manevi durumlar da açıklanır.

Bu eser, dinî içeriğe sahip olmasına rağmen âyet ve hadis alıntılarının sınırlı olduğu göze çarpar.

Fe'zkürünî ile itdi ĩrād
Eyledi hñsn-i řarĩka irřād (b. 43)

Cāmi‘ oldı bñtñn ezķarı řalāt
Fe's'av emri bunı itdi iřbāt (b. 60)

Bulayım dirseñ eger fevz-i necat
Fe'staķim emrine eyle tā‘āt (b. 71)

Hñrmet-i řānına dindi *levlāk*
Halk olunmaz idi eflāk ile hāk (b. 79.)

Raķmeten lil-'ālemīndir řānı
Afv olur ñmmetiniñ ‘iřyānı (b. 81)

Yazdı İhyā'da Ğazālī²⁸ bir söz
Şaş u řāmāt iķñn oldı dil-sñz

Ķādı'nıñ hāřiyesi Şeyh-zāde
Yazdı tafşilini fevķa'l-'āde (b. 54-55)

İtdi engñřti ile řaķķ-ı ķamer
Aķdı parmağından āb-ı kevşer (b. 83)

Yazarın ifade biķiminde tekrarlara dñřtñğñ ve konu bñtñnlyğñññ tam olarak oluřturamadığñ gñrñlmektedir.

²⁸ 54. beytin ilk mısrasında ‘‘Ğazzālī’’ ismi vezin gereğđ ‘‘Ğazālī’’ olarak okunmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

RİSÂLE-İ RUHU'L-HAYAT / METİN

2.1. Metnin Kuruluşunda Dikkate Alınan Hususlar

Metni hazırlarken esas aldığımız nüsha, *Risâle-i Ruhû'l-Hayat*'ın tespit edilebilen tek nüshasıdır. Yazım yanlışları içerdiği için müellif/ müstensihin imlâsı esas alınmamış; hatalı yazılan kelimeler doğru imlâ ile yazılarak düzeltilmiştir.

Metindeki konu başlıkları, âyetler ve Arapça ibâreler kalın siyah karakterle transkribe edilmiştir.

Metne tarafımızdan yapılan bazı zorunlu müdâheleler köşeli parantez içinde [] gösterilmiş, okunamayan ya da silinmiş kelimelere [?] konulmuştur. Varak kenarlarına yazılan notlar dipnotlarda gösterilmiştir.

Metinde geçen vâv-ı ma' duleler “^v” ile gösterilmiştir.

Vezin kusuru olan yerlerde bazen kelimelerin yeri değiştirilerek bazen atıf vavları silinerek vb. örneklerle metin tamiri yapılmıştır.

Böyle bir zâta da olmağ ümmet
Ne büyük âdeme ‘izz ü devlet (b. 85)

Yâr-ı gâr ‘Ömer ü ‘Osmân ü ‘Alî
Her biri oldı bu dîniñ direği (b. 91)

Nüshada üzeri çizilen kelimeler sıklıkla yer almaktadır. Hemen üzerine kelimenin yerine başka bir kelime yazılmış olduğundan transkripsiyonda bu kelimeler tercih edilmiştir.

Bazen aynı kelimelerin yazımlarının farklı olduğu tarafımızca gözlenmiş olup yazım birliğine gidilmiştir.

Yine yukarıda değindiğimiz vezin kusurları üzerine bir başka husus da tek heceli arapça kelimelerin okunmasıdır. Örneğin bahr, kadr, nehy gibi. Bunlar da vezin göz önünde bulundurularak araya sesli harf koyularak ya da tam aksi şekilde okunmuştur.

2.2. Transkripsiyon Sistemi

Metinde kullanılan transkripsiyon alfabesi şu şekildedir:

آ: \bar{A} \bar{a}

ث: β δ

ح: H h

خ: H h

ذ: \underline{Z} \underline{z}

ص: Ş ş

ض: D d ; \dot{Z} \dot{z}

ط: T t

ظ: \underline{Z} \underline{z}

ع: ‘

غ: \dot{G} \dot{g}

ق: K k

ك: K k / ñ / G g

و: u ü / vu , vü / ve / v

2.3. Transkripsiyonlu Metin

22b

Risāle-i rūhu'l-ḥayāt

Bismi'llāhi'r-Raḥmāni'r-Raḥīm
Bāb-ı evvel der fuyūzāt-i ilāhiyye

Der-taḳdīs-i Bārī Te'ālā 'azze şānühü

Fāilatün / Fāilatün / Fāilün

1. Ey Ḥudāvend-i kerīm-i müte'āl
Saña maḥşuş u sezādır iclāl
2. Sensin ol zāt-ı şerīf-i lāhūt
Sensin ol zāt-ı laḫīf-i ceberūt
3. Sensin ol ḥayy-i ḳadīm-i ezeli
Şāḫib-i 'ilm-i kelām-ı ebedī
4. Eḫad [ü] vāḫid [ü] ḳayyüm [ü] mürīd
Āmir [ü] nāḫī ile va'd [ü] va'īd
5. Cevher-i cism ü 'arazdan ḫālī
Şibh ü şirk ü 'ivażdan 'ālī
6. Ne temekkün ne taḫayyüz itdiñ
Vaḫdet-i ḫalkla temeyyüz itdiñ
7. 'İlmiñiz oldı muḫīḫ-i 'ālem
Şun'ıñız emr-i 'acīb-i Ādem
8. Şun'-ı insānda olan ḳudretiñi
Bilmeyen nerde bilür fiḫratiñi
9. Zāt-ı ḳudsiyyete ḫāsdır Raḥmān
Cümle envār-ı cesīm u ḡufrān
10. 'Ālemi kün ile icād itdiñ
Bir avuç ḫoprağı is'ād itdiñ
11. Eylediñ 'āleme feyzi efdāl
Ādem'e kütüb-i mersūli irsāl

- 23a
12. Şer‘-i kânûn-ı ilâhî koyduñ
Her ne dirler ise anı tıyduñ
13. Bî-kuşûr kişiyi idersiñ i‘dām
Bî-bedel halka kılarısn in‘ām
14. Kimse şöyle diyemez şan‘atıña
Karşu dağı koyamaz kudretiñe
15. Hayr u şer cümlesi senden vârid
Buña da şun‘-ı tekevvün şâhid
16. Cümleñiñ rızkına oldun kâfil
Seni fehm itmeyen oldu ğâfil
17. Cümleyi saña müsaḥḥar kıldıñ
Gerçi zâhirde muḥayyer kıldıñ
18. Kimine luḥf idüp olduñ hādī
Kimine ḳahr iderek ber-bādī
19. Bir ḳulı mülket ile şād itdiñ
Bir ḳulı ḳahr ile ber-bād itdiñ
20. Bir ḳula şıḥḥat ü sāmān virdiñ
Bir ḳula ‘illet ü ḥusrān virdiñ
21. İ‘tirāz eyleyemez saña eḥād
Çünkü *lā-yūs‘el* ile koyduñ ḥād
22. Şan‘at-ı pākiñe yoḳdur pāyān
Zāt-ı ḳudsıyyete irmez noḳşān

Der-taḥmīd-i Bārī Te‘ālā ‘azze şānühū

23. Ḥamd-i lāyık ile Ḥaḳḳ'a ḥamd it
Dā'imā ḳalbiñi aña bend it
24. Ḥamd iden oldu cihānda dil-şād
Terk-i ḥamd eyleyen oldu ber-bād
25. Ḥamd ile bed' olunursa bir iş
Olur āzāde-i ḳayd-ı teşvīş
26. Feyz olur ḥamd ile insān her ān
Luḥf ider ḥāmide her dem Yezdān

27. Һамд iden Һаққ'a yolunı şaşmaz
Bī-hūde yere ʈolaşup ʈoşmaz
28. Her zamān ister iseñ luṭf-ı ‘amīm
Һамд ile eyle Һudā'yı ta‘zīm
29. Һамдү һамдү dimek olmaz taһmīd
Һамд-i Һақ ҡalbdeki nūr-ı tevḥīd
30. Allāh'ıñ varlığını taşdıq it
Sendeki ni‘metiñi taḥḳīk it
31. Ni‘metiñ eñ büyügi şıḥhatdir
Rızq-ı kāfī ile selāmetdir

Der-şükr-i Bārī te‘ālā ‘azze şānühū

23b

32. Şükr ile ni‘metiñ olur dā’im
Küfr-i ni‘met ile olmaz ҡā’im
33. Didi İhyā'da Ğazālī²⁹ ey yār
Ni‘metiñ artmağa şükr it her bār
34. Eldeki ni‘metiñi bir fikr it
Nereden ḥāşıl olubdur şükr it
35. Oldı her ‘uzvuñ içün şükr-i ḥuşuş
Ma‘rifet şükr-i ҡulūba maḥşuş
36. Zikr ü Ҷur‘ān ü kırā’et ü ta‘līm
Şükr lisāndan olur ey ‘anīm
37. Söyle dā’im kelimāt-ı ṭayyibi
İt sükūt söyleme ҡavl-i ayıbı
38. Virdiği ni‘met ile ḥayrı murād
İderek gizle anı eyleme yād
39. Serf ile ni‘metiñ itme ibzāl
İt rızāsına muvāfiq a‘māl
40. Ni‘metiñ cümlesini andan bil
Kendiñi dergehine bir ҡul ҡıl

²⁹ 33. beytin ilk mısrasında “Ğazzālī” ismi vezin gereği “Ğazālī” olarak okunmuştur.

41. Her zamān Mün'im ile ol dil-şād
Anı yardımcı idin ol ābād.

Der-zikr-i Bārī Te'ālā 'azze şānühū

42. Zikr-i Haḡ zimmet-i 'abde farzdır
Ücreti tizce gelür bir ẓarzdır
43. *Fe'zkrünī* ile itdi irād
Eyledi hüsn-i ẓarīḡa irşād
44. Ne sa'ādet kişiyе Rabb-i Celīl
Eyledi zikri ile va'd-i cemīl
45. Zikr iden işbu cihānda çokdur
Zikr-i maḡmūdı iden çok yokdur
46. Bā-ḡuşūş tekye-nişīn-i 'irfān
Her biri oldı birer kōr şeyṡān
47. Didı bir zāt-ı ḡakīm-i serdār
Kim ider sırr-ı kerāmet izḡār
48. Gösterir kendüyi dīninde re'īs
Da'vet-i dīn ile eyler telbīs
49. Ḥubb-i dünyāyı ẓutar ḡalbinden
Azdırır 'avretini ehkinden
- 24a 50. Bu gibi sārīḡa zinhār varmañ
Ḥaḡḡı arzu eyle fāsıḡ olmañ
51. 'Ulemā eyler ise da'vet-i dīn
Gösterir mes'ele-i şer'-i mübīn
52. 'Ālim-i fāsıḡ olan bir ednā
Cāhil-i 'ābid olandan a'lā
53. 'İlmi çün 'āleme oldı nāfi'
Zilleti kendüye oldı rāci'
54. Yazdı İḡyā'da Ġazālī³⁰ bir söz
Şaḡ u ẓāmāt için oldı dil-süz

³⁰ 54. beytin ilk mısrasında "Ġazzālī" ismi vezin gereği "Ġazālī" olarak okunmuştur.

55. Kādı'nıñ hāşiyesi Şeyh-zāde
Yazdı tafsīlini fevka'l-'āde
56. İt lisānıñ ile tesbīh-i Hudā
Eyle taḥmīd ile temcīdin edā
57. Oḡu Qur'an-ı 'azīmi dā'im
Fikriñi eyle delīle ḥādim
58. Tā ola zerre-i 'ālem mir'āt
Görine anda şıfāt ü³¹ lezzāt
59. Emri tūt nehyinden eyle i'rāz
Böyledir zıkr-i cenāb-ı Feyyāz
60. Cāmi' oldı bütün ezkārı şalāt
Fe's'av emri bunı itdi işbāt

Der-ḥaḡḡ-ı Qur'an-ı Kerīm

61. İşbu Qur'an-ı Kerīm-i münzel
İndirüp vaḡy ile Rabb-i 'Ezel
62. Oldı her ḡarfı rumüz-ı ḡikmet
Daḡı her noḡtası feyz-i bereket
63. Kim iderse anı elde rehber
Şübhesiz buldı ḡayāt-ı kevşer
64. Cümle ezkārı vü 'ulūmı cāmi'
Nūr-ı feyz-i dü-cihāna lāmi'
65. Oldı Qur'an-ı Kerīm enver-i dīn
ḡükmüni eyitdi ḡabül ins ü cin
66. ḡaste-ḡāna oḡunursa ol nūr
Der-'aḡab ḡayrı ider anda zuḡūr
67. Oḡu Qur'an-ı 'Azīmi her bār
Ola imdād ü 'ināyet der-kār
- 24b 68. Mülḡidiñ sözlerine ḡiç gitme
'Akl ile āyeti te'vīl itme

³¹ Metinde "ile" şeklinde geçmektedir.

69. Ümmet-i şālihanıñ tefsīrin
Hüsni te'vīl eyle hūb ta'bīrin
70. Şübhesiz bil saña nūr-ı nuşret
Hükümüni eyle kabüle himmet
71. Bulayım dirseñ eger fevz-i necat
Fe'staqim emrine eyle tā'āt

Der-hakk-ı Resül-i Ekrem şalla'llāhü 'aleyhi ve sellem

72. Hāzret-i pāk-i Resül-i Ekrem
Oldı mahbüb-ı Hudā-yı A'zam
73. Rif'at-i şānına yokdur pāyān
Tıynetü nūrdan yapılmış insān
74. Nūr-ı zātından Hudā halk itdi
Feyz-i envārı ile berk itdi
75. İtdi taltīf Hudāvend-i Kerīm
Fahır ider şānı ile dār-ı na'īm
76. Oldı envār-ı tecellīye hitāb
Şānına nāzil olub Ümmü'l-kitāb
77. Hātem-i cümle resül oldı hem
Bi'seti oldı bütün kavme e'am
78. Ravza-i pāki riyāz-ı nāfi'
Cümleye oldı imām-ı şāfi'
79. Hürmet-i şānına dindi *levlāk*
Halk olunmaz idi eflāk ile hāk
80. Keşf-i esrār-ı cihān oldı aña
Müncelī oldı umūr her dü-serā
81. *Raḥmeten lil-'ālemīndir* şānı
Afv olur ümmetiniñ 'işyānı
82. Şer' ile dīnini kıldı taḥkīm
Nesh olundu bütün edyān-ı saqīm
83. İtdi engüştü ile şakḳ-ı kamer
Akdı parmağından āb-ı kevşer

- 25a
84. Kimseye olmadı bunca in‘ām
Ne resüle ne nebīye ikrām
85. Böyle bir zāta da olmağ ümmet³²
Ne büyük ādeme ‘izz ü devlet
86. İt şalāt ile selāmın dā‘im
Şer‘ini tutmağa olğıl ‘āzim
87. Rūh-ı pākinden anıñ istimdād
Kim ider ise irişür imdād
88. Her umūruñda şefī‘ it anı
Yetiše derdiñe Hāğ dermānı

Der-ḥakk-ı ālihī vü aşḥābihī vü evlādiḥī ‘aleyhi ve sellem

89. Āl u aşḥāb-ı kirāmı anıñ
Kevkeb-i feyzi olur insānıñ
90. Her biri bāb-ı kerīm-i bālā
İktidā eyleyene necm-i hüdā
91. Yār-ı ğār ‘Ömer ü ‘Osmān ü ‘Alī
Her biri oldı bu dīniñ direği
92. Hem mübeşşerde ricāl-i ‘aşere
Be-heri nūr-ı sa‘ādet beşere
93. Ḥamza vü ‘Abbās ü ‘Alī‘dir āli
Fāṭıma evlādı da evlādı
94. Āl ü evlādına ḥubb ü ḥürmet
Getürür ādeme feyż ü nuşret
95. Cümle aşḥābını eylese tevķir
Ḥakk ide feyziñi her dem tekşir
96. Ḥağğ-ı tertībine eyle dikkat
Gelmeye rūḥuña züll ü nekbet
97. Rāfizi meşrebine meyl itme
‘Alevi yoluna daḥı gitme

³² Nüşhada “ümme olmak” şeklinde geçmektedir vezne uydurarak metin tamiri yapılmıştır.

Der-Haqq-ı İmān

98. Din u ĩmāna ri'āyet eyle
Cāniñi ĥıfz u Őıyānet eyle
99. Kāalbe geldikde bu nūr-ı ĩmān
EŐeri cebhede eyler leme'ān
100. İ'tikād eyle Ĥudāya vāĥid
Zātına vü vaŐfına eyle tevĥid
101. İt melā'ikle resūle taŐdık
Şıdık-ı ĩmān ile Şıdık-ı taĥķik
102. Cümle Kitābullāh'a eyle ĩmān
Yevm-i āĥirete Şıdık-ı ikān
103. Ĥayr u Şer cümlesin Ĥaķ'dan bil
Kendiñi dergehine bir ķul ķıl
104. Öldükden soñra dirilmekte hemān
Eyleme zerrece Şekk ile gümān
105. Cennet ü nār ü su'al ü mizān
Her ne ĥaber virdi ise Kūr'an
106. Cümlesi gerçek ü muĥaķķaķ ey aĥi
Eyleme zerrece Şübhe sen daĥı
107. İt teŐehhüdde daĥı ĥüsn-i devām
Āĥiri vaktiñe bāb-ı istiĥkām
108. Oldı ĩmān 'Aĥāiye delil
'Amel-i Őālihi itmek eyü bil.
109. 'Āriyet olmaya nūr-ı ĩmān
Yaķmaya cāniñi nār-ı ĥızlān
110. EkŐeri sū-i 'amel aŐĥābı
Şaşar Őoñ nefesinde bābı
111. Őirkiñ aŐĥābına yokdur ĥufrān
Őirki 'afv itmedi Rabb-i Mennān
112. Oldı üç mertebe işbu ümmet
Birisi itdi maķāmın cennet
113. Birine maĥbes olubdur a'rāf

Tā ola luṭf-i Ḥudā'ya a'ṭāf

114. Birine oldı cehennem berzaḥ
Gidere çirkini nār-ı dūzaḥ
115. Didi ĩmān-ı muḳallid eslāf
Şübhelı fā'ide virmez boş lāf
116. Herkese lāzım olandır ĩkān
Aḳl ile ḥakkı bulub ḥaḳḳ-ı ĩmān

Der-Fazilet-i 'Ulemā

117. Şıfat-ı 'ilmine Ḥaḳ itdi şerĳk
'Ulemā zümresin ol ḥaşlet-i nĳk
118. 'Ulemā zĳnetidir dūnyānĳn
Bādĳ-i maḡfireti insānĳn
119. Vāriş-i Faḫr-i Rusuldür 'ulemā
Ne büyük menzilet cā-yı 'alā
120. 'Ālimiñ menzileti 'inde'l-Ḥaḳ
Rif'at-i gök daḫı andan alçaḳ
121. 'Ālime 'ilmi iḫün 'ilmi Ḥudā
Virdi ṭa'n eylemek olmaz ḳat'ā
122. Rūz-ı maḫşerde daḫı şāfi'-i nās
İderek ḫalkı ider iltimās
123. Ḳavli fi'line muṭābĳk olanı
'Ulemā deyü ḳabul eyle anı
124. 'Ulemā ḫaşletidir ḫilm-i vera'
Şabr-ı dā'im ile ḳalbi evsa'
125. 'Ulemā eyler ise ḫüsn-i 'amel
Cühelā dĳnini eyler ekmel

Der-Fazilet-i 'ilm

126. 'İlm ile buldı kemāli insān
'İlm ile ḫāşıl olur rif'at ü şān
127. Şeref-i 'ilme yetişmez dūnyā
'İlm aşḫābını eyler a'lā

128. Hādimi maḥdūm ider ‘ilm-i şerīf
Māl-ı mes‘ūdı da eyler terdīf
129. Rütbe-i ‘ilm ile bir ‘abd-i siyāḥ
Ḳul iken ‘āleme olur zī-cāh
130. ‘İlm ile buldı hidāyet ‘ālem
‘İlm ile oldı mufaḍḍal ādem
131. ‘İlmin aşḫābına irmez ḥüsrān
Şeref ü ḳadrine gelmez noḳsān
132. ‘İlm şāḫibini eyler mesrūr
İki ‘ālemde virir dār-ı sürūr
133. ‘İlm-i nāfi‘ saña māldan aḫsen
‘İlmi al māla heves itme sen
134. Çünki māl şarf ile olur zā’il
‘İlm infāk ile olur kāmīl
135. Māl ise sirḳat ile zā’il olur
‘İlm her yerde seniñle bulunur
136. Vaḫşet-i ḳabre olur mūnis-i cān
Zulmet-i ye’se zıyā-yı imān
137. Eyle taḫsīl-i ‘ulūma gayret
Şeref-i kesb ü kemāle himmet
138. Cehl ile eyleme vaḳtiñ zāyi‘
Kendiñi eyle cihāna nāfi‘
139. Her şeyiñ ‘ilmini bilmek lāzım
Zulmet-i cehle de olma ḫādīm
140. Şekk ile yapma bir işi zinhār
Sū-i aḫvāl ile olma bed-kār
141. ‘İlmiñi ḫārice taḫbīk eyle
Bilmediñ daḫı taḫḳīk eyle
142. Ba‘dehū anıñla eyle ‘amel
Şeref ü ḳadriñi eyle ekmel
143. Sū-i te’vīl ile ‘ilme tecnīs
Yaparaḳ eyleme sū-i telbīs

144. ‘İlmiñi şeytanata şarf-itme
 albiñi mel‘anete şarf-itme
145. ‘İlm-i meşh r buña dirler ey c n
 Bir şeyiñ Őreti zimmetiñde hem n
146. H şıl olmak ile olur taĥşil
 Hüsn-i ahl k ile olur tekmil
147. Didi bir z t-ı ma‘ li ‘unv n
 Bulayım derseñ eğer fevz   em n
148. ‘İlm-i haıati taĥşil eyle
 albiñi ha işe iklil eyle
149. İdeyim ben anı saña ta‘rif
 Eyleme albiñi andan taĥrif
150. Bu ‘ilm n r-ı Hud ’dır albde
 Ber urur Őafvet eyle talebde
151. alb olur ise nif kdan Ő fi
 T ‘at-i Şer‘-i Şerif evsafi
152. et r r vaĥyi melek  f kdan
 Ders alur alb daĥı feyz-i H k’dan
153. H şıl olur saña ‘ilm   ‘ilh m
 Bilinür cümle ser ’irde tam m

Der-Ha-ı ‘İlm-i Maĥm d

154. ‘İlm-i n fi’i gözet her işde
 Hürmetiñ d ’im ola her başda
155. V cib t ‘ilmini bilmek farzdır
 Mutez sıyla ‘amel efr zdır
156. ‘İlm-i kesb ile tic ret ey y r
 Nafaa adrine farzdır her b r
157. S ’ir ‘ul mu da itmek taĥşil
 Ya kif ye ya da sünnet tekmil
158. Şarf u naĥv ile me‘ n  v  mantı

- 27a Oldı miftāh-ı ulūmdan taḥkīk
159. ‘İlm-i tefsīr ü eḥādīs ey yār
Şeref ü ḳadriñi eyler izhār
160. Elde it fiḳh-ı şerīfi her ān
Getürür saña şerāfet ile şān
161. ‘İlm-i tıbbā daḫı eyle diḳḳat
Lāzım olan saña evvel şıḫḫat
162. ‘İlm-i aḫlāḳı da eyle taḫşīl
Şeref ü ḫürmetiñ eyler tekmīl
163. ‘İlm-i ferāseti eyle elde
Ḫürmetiñ dā’im ola dillerde
164. ‘İlm-i tāriḫ ile de coğrafi
Şeref ü cāniñi ḫıfza kāfi
165. ‘İlm-i ḫisābı da bilmeñ lāzım
Yidirir yāğ yerine taş ḫādim
166. ‘İlm-i nücūmdan da evkāt-ı şalāt
Bilinecek ḳadarı it ḫacāt
167. Hendeseden daḫı bir ev yapacak
Ḫadarı lāzım olursa olacak
168. ‘İlm-i taşavvuf ile ḳalbiñi pāk
İderek menziliñ eyle eflāk
169. Şi’r-i bātıla heves itme hemān
Şāfi’ī ḳavlini itme nisyān
170. ‘İlm-i mu‘ammāda zihniñ tevsī‘
İder amma ‘ömrüñ itme tazıyī‘
171. Kimseniñ taşına yazma tāriḫ
Ḫelmeye başıña levḡ ü tevbiḫ
172. Ḫüsn-i ḫatt ile de doḫru imlā
Her zamān nāmiñi eyler a’lā
173. ‘İlm ü inşāya heves eyle hemān
Sebeb-i ḫürmet-i insān her ān
174. Ḫüsn-i evlād gibidir ḫübb-ı ḳalem

Ādemiñ qadrini eyler a‘zam

175. Kötü evlād gibidir kilik-i bed
Māni‘-i feyżin yevmül‘-ebed

Der-ḥaqq-ı ‘ilm-i mezmūm

27b

176. Her işiñ ḥükmüni anda dāhil
Ḥikmet-i Ḥaqq’a qarışmaz ‘āqil
177. Ne bilür ḥikmet-i Ḥaqq’ı insān
Ne cihetle oluyor bu ekvān
178. Virdigi Ḥazret-i Ḥaqq’ın ḥikmet
Şer‘-i Maḥmūd’a iṭā‘at ü ḥürmet
179. Ḥāfetu’llāh ile ḳalbi iḥyā
Ṭoğruluk ile cihāna i‘lā
180. ‘İlm-i reml daḫı süflī kārı
Ḳaldırır perde-i ‘ırz u ‘ārı
181. ‘İlm-i cifr ile de olma ma‘lül
Ġā‘ibe ḥükm ile olma mes‘ül
182. ‘İlm-i ta‘bire de olma sırdāş
Düşü azgunlara olma yoldaş
183. ‘İlm-i vefke daḫı virme fikriñ
Ḳara cümle ile itme zikriñ
184. ‘İlm-i teşḫire de virme meydān
Cinni da‘vet ile olma şeyṭān
185. ‘İlm-i kimyāya çevirtme vāriñ
Terk idüp eldeki ḥāzır kāriñ
186. ‘İlm-i simyā da ḫayalden ma‘dūd
Ḥokka-bāzlıkdan ‘ibāret bī-sūd
187. ‘İlm-i ta‘bire daḫı hiç ḳanma
Mağribī sözlerine aldanma
188. ‘İlm-i kırtāsiye de virme gönül
Kāğıt olur mı cihānda hiç pül

189. ‘İlm-i siħre daħı olma ħāhiş
Dīn ü ĩmāniña itme bed-kīş
190. ‘İlm-i nüshā daħı ħadden azmaķ
Āħir ü encāmı da göbek yazmak
191. ‘İlm-i fāla daħı olma meyyāl
Şun‘-ı taķdīre muṭī‘ ol her ħāl
192. ‘İlm-i iħfā ile ‘ankā birdir
Kim görünmem dir ise ol kördür
193. ‘İlm-i müsikī de rūħa ħoşdur
Līk anıñ soñı daħı boşdur
194. ‘İlm-i nifāk ile olma bed-ħāl
La‘net ider buña Rabb-i müte‘āl

Der ħaķķ-ı mu‘allim ü üstād

28a

195. Eyle üstādıña gāyet ta‘zīm
Artıra feyziñi de Rabb-i Kerīm
196. Ĥaķķ-ı üstāda yetişmez bir ħaķ
Ĥürmet-i Ĥaķķ’a mukārin el-ħaķ
197. Kim ki üstādına itdi ħürmet
İki dūnyāda da buldı devlet
198. Kim ki üstādı du‘āsın aldı
İki ‘ālemde de serdār oldı
199. Kim ki üstādını itdi taĥķīr
Anı da Ĥāzret-i Ĥaķķ itdi ħaķīr
200. Ĥizmetinden daħı olma muġber
Kendi ħizmetiñden eyle evfer
201. Ĥaķķ-ı ta‘līmde ne dirse üstād
Anı sen tıtmaġa eyle imdād
202. İtme eşnā-yı ta‘allümde su‘āl
Edebiñ ħāricine çıkma bu ħāl
203. Ne dirse anı eyü diñle
Bilmediñ daħı ġizlü añla

Der-ḥaḳḳ-ı müte'allim ü irşād

204. Kendi evlādiña eyle tercīḥ
Luṭf ile ḳalbini eyle tervīḥ
205. Bāḳī-i feyziñ olubdur ṭullāb
Ḥürmet-i ḳalbiñi eyle işrāb
206. Nisbet-i aḳlına göre ta'līm
Aḥsen-i ḳavliñ ile it tefhīm
207. Dersini bilmese itme azār
O daḫı soñra saña ḳalbi bozar
208. Bādī-i şübhe olan aḳvāli
Söyleme bozmaya ilm-i ḫālī
209. Ḥaḳ rızāsı için eyle ta'līm
İtme ümmīd keremle ta'zīm
210. Ḥüsn-i aḫlāḳıñı göster her bār
Sū-i aḫvāliñi itme izḫār
211. Ḥizmetiñde daḫı zinhār ṭutma
İş için ḫāneñe birlik gitme
212. Gösterirse saña rü-yı ilḫād
Yine sen eyülük eyle it yād

28b

Der-ḥaḳḳ-ı aşḫāb-ı müterāsım

213. Şimdi her meslege geldi nefret
'İlmiñ aşḫābına irdi zillet
214. Zāhir-i ḫālde görünür 'ulemā
Bunlara kim 'ulemā dir ḫāşā
215. 'İlmini şeyṭanate şarf eyler
Ḳalbini mel'anete şarf eyler
216. Dā'imā ḳalbi ṭutar fişḳ u fücūr
Nāsı aldatmağa olur mesrūr
217. Zühd ü taḳvāya bedel kibr ü riyā
İderek māl için eyler ḫulyā

218. Zāhir-i hālde görünür çelebî³³
Mezheb-i dīne deġişür zehebî
219. Ekser kâdî olur ya müftî
Kendüye mü'ekkel ider ol zifti
220. Hâcegān-ı kurevî ile imām
İblisîñ noķşānın eyler itmām

Der-ashāb-ı irşād

221. Meslek-i şūfiyyede var çok pîr
Tekyesin eyledi dām-ı tezvîr
222. Aldadır hîle ile nāsı ol
Sirkat-i mâli helāl gibi kabûl
223. İliñ oġlanını eyler ıqlāl
Halvetinde getürür vecd-i vişāl
224. Cem' ider tekyesine kız oġlān
Bu gibi yapmadı şeyhi tuġyān
225. Şeyh Muhyiddīn ile Naķş-bendî
Böyle mi virdi size ol pendi
226. Kādirî şeyhleri ġāyet azġın
Mevlevîler daġı andan bozġun
227. Bunlarıñ yapığına Şeyh Kādir
Rūh-ı kudsiyyet ile hāşā dir
228. Çalmadı ol düdiġi Mevlānā
Oynamaz deblek ile ol hāşā
229. Sā'ir erbāb-ı tarīķiñ hāli
Olmadı fışķ ü fücürdan hālî
- 29a 230. Cümlesi hālini itdīm teftiş
Görmedim hiçbirini hüs-n-i reviş
231. Ya kıza vü oġlana olmuş meftūn
Ya riyāset ile olmuş mecnūn
232. Ya da te'mīn-i ma'āşdır fikrî
Bu vesīleyle iderler zikrî

³³ Nūshada "ç" harfinin noktaları unutulmuştur.

233. Bu  arıkde görilür ba'zı zev t
Fikrine Őeyhini eyler  l t
234. Őeyhini v sıta ile ta vif
İderek düŐmenin eyler tezyif
235. Şeyh-i Necd  gibi yapma tekye
Yıkılır başına Őo ra Mekke
236. Bil r z ehl-i  arık t vardır
N r-ı 'irf n-ı Şer'at vardır
237. L k aŐh bı olubdur 'an a
Kimse bilmez anı ancak Mevl 
238. Tu  um ru nda çarık-i Şer' 
İt kab l hükm-i us l   fer' 
239. Bu gibi t rreh ta aldanma
İki d ny da da odta yanma

Der- a  -ı keb 'ir

240. İt keb 'irden  ay  ey m krim
 atlı   zin  ile olma mücrim
241. Sirk t   rüŐvet   'işret itme
 avm-i L t'a da ı Şirket itme
242. Ana a v  baba a olma ' s 
Terk-i Şıla ile yapma   ssı
243. Ő hid-i k zib ile  ulf-i  am s
Ketm-i Őeh det idendir men s
244. B -' zr ekl-i Ramaz n itme
M nkiri gördük de s k t gitme
245. Yime rib  ile m l-i eyt m
Tu  ter z  ile miky li tam m
246. İtme te' ir-i  v k t-i Őal t
N sı rencide ile men'-i zek t
247. Kimseni  cebr ile alma m l n
 aŐb-ı emv l ile yığma  al n

29b

248. Eyleme zinhār Resūl'e isnād
Dimediği sözi olma ber-bād
249. Yağma qarınca da olsa nāre
Tevbe-kār olmak gerek bī-çāre
250. İtme Qur'ānı dahı sen nisyān
Sebb-i Şeyhāyn ile sūnnete bühtān
251. Māl için şahş-ı hıyānet olma
Hā'in-i 'ahd ü emānet olma
252. Yime hınzır ile murdār hayvān
Hased ü kibre de virme meydān
253. Kovu vü ğıybet ile hubb-i dünyā
Eyleme şirke gücenür Mevlā
254. Vārişi eyleme maħrūm mālдан
İ'tikād bekleme hayr-i faldan
255. Halli hill u hurmeti hurmet eyle
İrtidād itme harir de giyme
256. Korğmayan bār-ı Hudā'dan her dem
Getürür başına miħnet ile ğam
257. Eyleme 'ırza nağar u mālā buğl
Pek 'ayb oldı firār ile ceħl
258. Kā'be'de itme günāhı zinhār
Eyleme çirk-i günāha ısrār
259. Vağti olmazdan evvel kılma şalāt
Eyle sulţāna du'ā vü tā'āt
260. Olma iħsānıña mennān da hemīn
Allah'ın ğayrina da itme yemīn
261. Rahmet-i Hağ'dan ümīdiñ kesme
Cünüb olup ğalk içinde gezme
262. Giymesün sevb-i ricāli hātūn
Sevb-i hātūnı giyen erkek dūn
263. Anam uyluğuna beñzer zevcem
Dime sebb eyleme anasına hem

264. Yüziñe döğme nişān itme ğinā
 ahaha ile cehālet de fenā
265. ayz gören ātūn ile itme cimā'
 Nefseyi daı itme icmā'
266. Geçeyim dirseñ eğer ser-kāre
 Bunları kendiñe eyle çāre

30a

Bāb-1 şānī der-füyūzāt-1 rūhāniyye
Der-esrār-1 ahāret ü nezāfet

267. Herkese nūr-1 nezāfet lāzım
 Evvelā albe ahāret lāzım
268. albiñi eyle riyādan tathīr
 Ğill ü ğişş ile asedden oma kir
269. Eski de olsa gerek pāk cāme
 Ğusl için aftada git ammāme
270. Baala yaışur kirli esvāb
 Üstüñe başıña baar abāb³⁴
271. Beş vaitde ne güzel nūr-1 şalāt
 Doęar anıñ ile feyz-i berekāt
272. Sāde kendiñ ile olmaz pāklik
 āneñe oyma avuqla keklik
273. Ne adar olsa faīr de ādem
 ānesin pākçe gözetmek elzem
274. Daı bunlar ile olmaz tekmīl
 Gördiñ işi daı tāhir ıl
275. Bulaşık eliñi asa şoma
 Üstüñe başıña yani dökme

Der-esrār-1 şalāt

276. Cāmi' oldı bütün ezkārı şalāt
 Celb ider ādeme feyz ü berekāt

³⁴ Nūshada 270. beyitten sonra iki tane üzeri çizilmiş beyit bulunmaktadır.

277. Bî-namaziñ yüzine konmaz nūr
Hānesinde görilür fişk u fücūr
278. Ehl-i şalāta da irmez āfet
Olur āzāde'-i kayd-ı miñnet
279. Sebeb-i kırbet-i hāzretidir ol
Bādi'-i vüs'at ü raħmetdir ol
280. Oldı dīniñ diregi nūr-ı şalāt
Getürür ādeme ālī derecāt³⁵
- 30b
281. Terk iden dīnini eyler taħfif
Her umūrunda olur ender hayf
282. İt şalātuñı ikāme her dem
Şarḩa vü rükne ri'āyet elzem³⁶
283. Kıalbiñi eyle sivādan taħliş
Hāzretiñ der-gehine it taħşiş
284. Yönüñi Kā'be'ye döndür ammā
Kıble-i Haḩḩ'ı unutma aşlā
285. İt şalātuña tevāzu'la şurū'
Şıdḩ u ihlāş [u] hużū' ile huşū'
286. 'Azm ü cezm-ile edā eyle anı
Eyleme vesvese-i şeytānı
287. Māl-i hulyādan ola āsūde
Olmaya hātırınıız çarşūde³⁷
288. Beş vaḩit farz-ı şalātdır vācib
Haḩḩ-ı edāsını itmeye gā'ib
289. Ol şalāt ki kıılınur sünnetdir
Mūcib-i mağfıret-i cennetdir
290. Farz-ı muħkemdir şalāt-ı Cum'a
Emr eyle cümle 'ibādı cem'a
291. Oldı 'ıydeyn daħı sünnetle du'ā
Getürür ādeme feyz ü ra'nā

³⁵ Nūshada 280. beyitten sonra üzeri çizilmiş bir tane beyit bulunmaktadır.

³⁶ Aslı "Şarḩına vü rükne" olan kısım vezin gereği "Şarḩa vü rükne" şeklinde okunmuştur.

³⁷ Nūshada 287. beyitten sonra üzeri çizilmiş bir tane beyit bulunmaktadır.

292. Ol şalât ki kılinur envâta
Taleb-i rahmet için ‘uşşâta
293. Farz-ı kifâyeden oldu taḥkîk
Ḥaḥkî vîkâyeden oldu taḥkîk
294. Ol kişi buldı Maḳâm-ı Maḥmūd
Giceler itdi teheccüdle sücüd
295. Bādî-i feyz ü ğınâ oldu duḥâ
Rızkî tevsî‘e sebebdır ḳat‘â
296. Bereket oldu şalât-ı işrâk
Merḥametle nazâr ider Ḥallâk
297. Farz-i te’ḥîr ile terk-i vâcib
Sehv için secdeyi oldu mûcib
298. Farz ta’ḥîl ile olur ibtâl
İt i‘âde daḥı itme ihmâl
299. Bî-namâzda görilürse şervet
Şübheli dînine itmeye rağbet
300. Dîn ü İmânına gelmiş perde
El-’iyâz dünyâda ol perverde
301. Âḥiretde görür envâ‘-ı ‘azâb
Olmadı çünkü na‘îme erbâb

31a

Der-esrâr-ı da‘avât

302. Şarḥ u erkâna ri‘âyetle du‘â
Müstecâb itdi anı Bâr-ı Ḥudâ
303. Olsa bir iş başına çok müşkil
Ḥalliden olmasa anı tekmîl
304. İt tazarru‘la du‘â Mevlâya
İlticâ eyle der-i a‘lâya
305. Şarḥına vü rûknüne eyle diĳkat
‘Aksine dönmeye isticâbet
306. Şıdk u ihlâş ile eyle anı
Eşrefu’l evḳat daḥı erkânı.

307. Hālet-i ‘acz ü tevāzu‘la huşū‘
Ekl-i helāl ile eyle şurū‘
308. Hüsn-i kabūlüne lāzım niyet
‘Azm ü cezmiyle daḥı emniyet
309. Olunan ed’iyeniñ ma‘nāsı
Bilinerek idile ra‘nāsı
310. İşm ile itme du‘ā olma hacīl
Ḳat‘-ı erḥām ile itme ta‘cīl
311. Olsa bir loḳma ḥarām ḳalbde bil
Eylemez maḳbūl anı Rabb-i Celīl
312. Aḳçe ile idilen ḥüsn-i du‘ā
Getürür ādeme biñ dürlü belā
313. Zālimiñ olma der ü duḥānı
Yıḳmasun zulmi ile ekvānı
314. Müstaḥaḳ olmayana itme du‘ā
Gücenür buña Cenāb-ı Mevlā
315. Bütün üfürükçülere aldanma
Anların itdiḡin maḳbūl şanma³⁸

31b

Der-esrār-ı zekāt

316. Farz-ı ‘ayn oldı zekāt-ı emvāl
Ḥavl-i ḥavelān ile işbu aḥvāl
317. Ev için lāzım olan eşyādan
Dīn için fazla olan aḳçadan
318. Vir zekāt-ı mālını eyle taḥḥīr
Ḥaḳḳ ide anı da her dem tekşīr
319. Niyyet-i ḳurbet ile virgil anı
Dīn ü imāniña eyle şānı
320. Buḡl ile olma esīr-i emvāl
İl için mālını olma ḥammāl
321. Āḳil ü bāliḡ ü İslām olana

³⁸ Nüshada 315. beyitten sonra üzeri çizilmiş bir tane beyit bulunmaktadır.

Kendi hür ü mülki dahı tām olana

322. Vācib oldı anı vaḳtiyle edā
Cā'izü't-te'hîr ise de ḳaṭ'ā
323. Maşrafı oldı fakîr-i Müslim
Hāşimî olsa dahı ey mün'im
324. Cā'iz olmaz viresin ecdāda
Eb ü aḫfād ile öz evlāda

Der-esrār-ı şadaḳa vü iḫsān

325. Bulayım dirseñ eğer rif'at-i şān
Eyle düşkünlere luṭf u iḫsān
326. Şadaḳa sıdḳa delîldir her dem
Ḥaḳ rızāsını gözetmek elzem
327. Şadaḳa malıñı eyler teḳşîr
'Ömrünü vü feyziñi eyler tevfir
328. Ḥaḳ rızāsında virilen dirhem
Birine on getürür lâ-büd hem
329. Ehline irdürür iseñ anı
Birine biñ getürür iḫsānı
330. Ehliniñ ğayri götürse zillet
Yine sen it aña ḫüsn-i niyyet
331. 'Abd ider nāsı kişiye iḫsān
Hem sever muḫsin Rabb-i Mennān³⁹
- 32a 332. Herkesiñ şānına göre eyle
Yoḳ ise taṭlı mülāyim söyle
333. Ḳavl ü fi'liñde dahı olsun bu
Vir nezāketle velev ki bir şu
334. Çün nezāketsiz idilen iḫsān
Ādemi şoñra ider çok pişmān
335. İtme iḫsānıña menn ile ezā
Pişmanlık getürür şoñra saña

³⁹ Nüshada 331. beyitten sonra üzeri çizilmiş iki tane beyit bulunmaktadır.

336. Bunlarda da ḥadde ri‘āyet lāzım
Mālın ı hıfz u şıyānet lāzım
337. Qadr-i ma‘rūfa ri‘āyet eyle
Herkesiñ qadrine göre eyle
338. Kötü ādemlere itme zinhār
Getürür başıña biñ dürlü zarar
339. Mālın eyleme maḥv u itlāf
Olma israf ile düşkün-i eşraf
340. Akrebü'l-akrebe eyle infāk
Ḥüsn-i aḥvāl ile eyle aḥlāk
341. Kim iderse saña luḥf u ikrām
İt muḥabbetde şebāt eyle devām
342. Sā’ili yok diyerek nehr itme
Şiddet-i kavlı ile tarda gitme
343. Var ise vir anı eyle memnūn
Yok ise qalbini itme maḥzūn

Der-esrār-ı Ḥacc-ı şerif

344. İktidārı olana Ḥacc-ı şerif
Vācib oldı bunı itme taḥfif
345. Bādi-i mağfiret-i Raḥmāndır
Sebeb-i mes‘adet-i insāndır
346. Çirk-i ‘işıyāna olubdur şabūn
‘İllet-i merg-i ḥatāya ma‘cūn
347. Kim ider Beyt-i Şerif’i taḥbīl
Ḥaqq ider qadrini anıñ tebcil⁴⁰
348. Feyz alır telbiye ile insān
Dökülür sa’y ile çirk-i ‘işıyān
349. Ne şerefdir kişıye ola naşib
Ḥacc’ı maḥbūl ola hem mālı tayyib
350. Tayyib mālınla edā-yı Ḥacc it
Pāk qalbiñle du‘ā-yı Ḥacc it

32b

⁴⁰ Nüşhada 347. beyitten sonra üzeri çizilmiş bir tane beyit bulunmaktadır.

351. Māl-ı harām ile Hacc'a gitme
Niyyet-i kırbet-i hāzret itme
352. Eyleme Haccıñı sū' ü telvīs
Çok olur vesvese-i kör iblīs
353. İtme Haccda refeş ü fişk [u] cidāl
Gücenür buña Cenāb-ı Müte'āl⁴¹

Der-ziyāretü'n-Nebī vü ālihī vü ashābihī aleyhi's-selām

354. Ravza-i pāk-i Resūlü'llāh'ı
İt ziyāret dahı ol dergāhı
355. Kıble-i kalb-i muvaḥḥiddir ol
Kā'be-i feyz-i mü'eyyeddin ol
356. Menzil-i merḥamet-i ğufrāndır
Ravza-i pāk-i riyāz-ı cāndır
357. Hürmeti 'arşa muḳaddem bir cāh
Cümleye oldı penāh-ı dergāh
358. Şeref ü kıdrine yoḳdur pāyān
Çün nazar-gāh-ı 'amīmü'l-iḥsān
359. Aḫz ider kıtūb-ı mekārim andan
Fezvi cümle me'ālim andan
360. Zā'irin itdi günāhdan maḡfūr
'Āleme oldı şefi'-i menşūr
361. Hacc bunuñ ile olunur itmām
Hakk ider zā'irine çok ikrām
362. Kim ziyāretten iderse i'rāz
Men' ider ravzadan anı Feyyāz⁴²
363. Yār-ı Ğarı 'Ömer'i ol zī-cāh
Eyledi dāḫil-i dergāh-ı penāh
364. Bunları dahı ziyāret eyle
Dīniñe nūr-ı hidāyet eyle

33a

⁴¹ Nüşhada 353. beyitten sonra üzeri çizilmiş dört tane beyit bulunmaktadır.

⁴² Nüşhada 362. beyitten sonra üzeri çizilmiş bir tane beyit bulunmaktadır.

365. Sū'-i niyyet ile bakma zinhār
Eyle tebcil ile ta'zīm her bār
366. Kerbelā'dan aṣağı mı ravza
Aña dāhil olan irsün havza
367. Ya niçün ravza-i pāke dāhil
Olmaya menzil-i Hakk'a vāşıl
368. Hiç ider miydi kabül rûh-ı Nebī
Olmasa bunlara hüsn-i talebi
369. Ravza-i Fātıma'yı tağ[b]il it
Sā'ir erbāb-ı mağāma dağı git
370. Cennetü'l-bekā'da āl ü aşhāb
Her biri rahmete oldı bir bāb
371. Bunları dağı ziyāret eyle
Haccıña hüsn-i temāmet eyle
372. Rağıya'llāh ile söyle her dem
Rāzı ola saña da Rabb-i Kerem

Der-Esrār-ı Şavm

373. Ramażān ayını olmağ şā'im
Vācib oldı buña olğıl dā'im
374. İndi bunda bize Qur'an-ı Kerīm
Hürmet ü şānını idiñ ta'zīm
375. Leyle-i qadr olıcağ cümle melek
Yere iner bütün envār-ı felek
376. Bu ayıñ her gicesin Rabb-i Celil
İtdi üç yüz gün ibādāta 'adil
377. Sitt-i Şevvāli tutanlar her hāl
Üç yüz altmış gün ider şavm-ı vişāl
378. Mağfired ayı olubdur adı
Şād ider şübhesiz her nā-şādı
379. Açılur ravza-i Raḥmān bunda
Görinür gurre-i imān bunda

380. Tıyıcak rāyīḥa-i şavm[1] Hudā
Aña bir cenneti eyler inşā
381. Kim iderse aña ḥubb ü ḥürmet
Mālına vü cānına eyler bereket
382. Bādī-i zillet[i]dir insānıñ
Kim gözetmez ise ḥaqqın anıñ
383. Bī-‘özü ekl idene konmaz nūr
İder envā‘-ı muşibetde zühür
384. Şavm-ı nezre daḥı eyle diqqat
Gelmeye Ḥazret-i Ḥaqq'dan zillet
385. Şavm-ı Dāvud kişiyi eyler ḥaş
Şavm-ı Cum‘a ile olur ihlāş
386. Kim tutar yevm-i digerde şavmı
Ḥakk ider anı şerīf-i kavmi
387. Şavmı ‘avām gibi itme nā-pāk
Ekl ü şüreb ile cimā‘dan imsāk
388. Ağızını cümle fuḥūşdan pāk it
Ḳalbiñi kibr ü riyādan ḥāk it
389. Oḳu Ḳur‘ān-ı Kerīm‘i bunda
Cevher-i cānıñ ola imānda
390. Zıkr ü fikr eyle celāl-i Ḥaqq‘ı
Feyz-i envār-ı kemāl-i Ḥaqq‘ı
391. Bilerek rūḥuña eyle imān
Ta ola şavm-ı ḥavāşş-ı insān
392. Cānıña vir şadaḳāt-ı fıtrı
‘İyd-i ‘irfānıña algıl ‘ıtrı
393. Tāze eşvāb ile olmaz ādem
Şükr-i ‘ıyd eyle zāt-ı ekrem
394. Ādem oldur ki bula öz cānı
Ravza-i rahmet ile rıdvānı

Der-envār-ı kelimāt-ı tayyibe

- 34a
395. Ādemin iki yanında tevḥīd
Pür envār ile eyler temcīd
396. Biri tevḥīd-i Ḥudā'yı söyler
Biri taşdı̄k-i nebīyi eyler
397. Menzil-i Ḥazret'e olmaz vāşıl
Olmayan ḳalbine tevḥīd ḥāsıl
398. Ḳalb-i mü'minde bu nūr-ı tevḥīd
Dā'imā ḥaḳ işi eyler temcīd
399. 'Akl ile ḳalb ile Ḥaḳḳ'ı taşdı̄ḳ
Lübb-i tevḥīdden olur bil taḥḳı̄ḳ
400. Olsa bir kerre lisānla melfūz
Cānını mālını eyler maḥfūz
401. 'Amel-i şāliḥ ile bulur kemāl
Ḥüsn-i niyyet ile de kesb-i cemāl
402. Ehliniñ ğayrine diḳḳat ile baḳ
Var mı vechinde anıñ bir işrāḳ
403. Kim tıtar vech-i 'abūş cild-i sakīm
Nūr-ı imānına gelmişdir gaym
404. İt ḥazer fışḳ u riyā vü şirkden
Gelmesün ḳalbiñe zulmet çirkden
405. Şāfi'ī virdi cevāb terk-i 'amel
Küfrdür eyleme dīniñde kesel
406. Bū Ḥanīfe daḥı ol küfre ḳarıb
Diyerek eyledi aña taḳrīb
407. Ebu'l-Leys yazdı kitābında hemīn
Şirk-i ḥafī ile itdi ta'yīn

Der-kesb-i ḥelāl vü ictināb 'ani'l-ḥarām

408. Farz-ı 'ayn oldu daḥı kesb-i ḥelāl
Mālını vü dīniñi itme iḥlāl
409. Vācib olan nafaḳa miḳdārı
Kesb-i ḥelāl ile eyle kārı
410. Ḥayra sarf itmek içün oldu mübāḥ

Kesb-i zā'id ile itmek irbāh

- 34b
411. Zülm ile fişka mālîñ virme harām
Kesb-i harām getürür sū'-i makam
412. Olsa bir loğma harām qalbde bil
Redd ider cümle du'āñ Rabb-i Celīl
413. Hāneñe fişk [u] musībet de yağar
Başña dürlü şağanağ da şağar
414. Cebr ile kimseden alma mālı
Ğaşb ile eyleme ber-bād hāli
415. Sirqate vü hīleye olma mā'il
Māl için dīniñi itme zā'il
416. Rüşvete olmaya qalbiñ meyyāl
Şağ ola vezn-i terāzū vü mikyāl
417. Alma ribā ile māl-ı eytām
Gelmeye cāniña derd ü eşkām
418. İtme inkār-ı vedī'a zinhār
Eylemek ketm-i emānet-i bed-kār
419. Dağı her nerde bulursañ bir māl.
Anı şāhibine eyle işāl
420. Her zamān eyle mükerrem nesebi
'İrz u nāmūs ile itme zehebi
421. İztirārsız yime harām loğma
Hāneñe vü qalbiñe anı şoğma
422. İt zirā'atle ticāret her dem
Ādem'e keff-i şinā'at elzem
423. Kesb-i helālden olursa mevrūs
Bī-ğaraz olsa hediye meb'ūs
424. Arz-ı hālīde bulunan define
Hisse-i hums-ı hazīne alına
425. Ya me'adinde buluna cevher
Ya bahirden çıkarıla gevher
426. Ya da iħrāz oluna māl-ı mübāh

- Ya da şayd ile idile irbāh
427. Olmaya bunlarıñ ğayra dahli
Māl-ı ğanāyim olursa haqlı
428. Şarḥ ü erkāna ri‘ayetle su‘āl
İstiḥkākla ücūrāt-ı ‘ummāl⁴³
429. Olsa bunlar ile māl-ı şervet
Görilür anda ḥayırla bereket.
430. İste imdād ü ‘ināyet Ḥaḳ’dan
Her umūruñda hidāyet Ḥaḳ’dan
431. Ṭayyibāt-ı ṭayyibe oldu ni‘met
Ḥuḅṣ-i emvāl ile itme zīnet

Bāb-ı Şāliḡ
Der-Füyüzāt-ı Ḳalbiyye

35a

Der-Ḥavf ve'r-Recā'

432. Ḳalbiñe ḥavf-ı Ḥudā'yı imlā
İderek menziliñ eyle a‘lā
433. İntikāmında serī‘dir İzed
Ḳātile katli ile ḳoydı ḥad
434. Zālime oldu ḥaṣīm-i ekber
‘Āsiye seyf-i celāl-i Ḥaydar
435. Kimseniñ itdiğini ḳoymaz ol
Şer işe rāzī dahı olmaz ol
436. Yağdırır bār-ı muşibet başa
Geçü[rü]r ḥükmüni eñ sert taşa
437. Ḥayra ḥayr şerre de şer itdi ceza⁴⁴
Ne yaparsañ ğāfil olmaz Mevlā
438. Nerede ḳaldı o Fir‘avn u Nemrūd
Küberā-yı ‘Arap ile aḥdūd

⁴³ Mısra vezne uymamaktadır.

⁴⁴ Mısra vezne uymamaktadır.

439. Cümlesi buldı cezā-yı eفزūn
Ėayret-i Hakk ile oldu mahzūn
440. Şiddet-i havf ile tutma emrāz
Emri tut vū nehyden eyle i'rāz
441. Vūs'at-i rahmeti eyle iz'ān
Maħv olur tevbe ile her 'isyān
442. Şān-ı 'abdiyyet olup çirk-i günāh
'Afv kılmak daħı şān-ı Mevlāh
443. Kūl oluruz da olur ol sālīm
İster 'ālim ola ister zālīm
444. Luṭf-i Hakk ile olur fevz-i necāt
Kerem-i Hakk ile 'ālī derecāt
445. Kesme ümmidiñi zinhār Hakk'dan
Raħmet-i Hakk'ı gözet āfākdan
446. Nā'ibü'z-zenbe maħam-ı mes'ūd
Eyledi va'd-i cemīl Rabb-i Vedūd
447. Meslek-i Şūfiyye'de var çok pīr
Şiddet-i havf ile buldı taħķīr
448. Tevbe tevbe deyü şuyı üfler
Beñzini şapşarı eyler küfler
449. Ehl-i vesveseden olma böyle
Şer'i tutmaħ ile havfi eyle
- 35b 450. Tevbeñ üstünde daħı ol sābit
İtme tekrār-ı günāh ol şāmit
451. İ'tikādda var ise şekk ü halel
Bunu taşķīh gerekdir evvel⁴⁵
452. Şirkiñ aşķābını çünki Mevlā
Eylemez 'afvına mażhar ķat'ā
453. Bil 'ibādetde var ise taķşīr
İt i'āde eyle anı tekfīr
454. 'Acziñe mu'terif ol cümle zamān

⁴⁵ Mısra vezne uymamaktadır.

‘Afv ide ‘aybıñı Rabb-i Mennān

455. Haqq-ı ‘abd var ise sende hemīn
Ya helalleş ya da eyle te’мін
456. Muqtedir olmaz iseñ virmege
Anı şāhibine irdirmege
457. Hayrıñı eyle cihānda efzūn
Bāri andan virile işbu dūyūn

Der-Taqdīr ü Hūsn-i tedbīr

458. Hayr u şerden ne olursa taqdīr
Şūbhesiz olsa gerek sehl ü ‘asīr
459. Qadere rāzī olur ehl-i ‘uqūl
Emrini Haqq'a havāle ile ol
460. Ne kadar sa‘y kılar sa insān⁴⁶
Yine bir başını eyler noqşān
461. Qaderiñ itmese saña imdād
Zillet-i ‘acz ile oluñ ber-bād
462. Olacaq elbet olur çār-nā-çār
Olan işe ne revādır efkār
463. Qadere karşı koyamaz bir ferd
Hükümüne oldı esīr cümle ehad
464. Nev‘-i miñnetden olur āsūde
Hükm-i taqdīre itā‘at-gerde
465. Hükm-i taqdīre itā‘at lāzım
Mehlekeye yine olma ‘āzīm
466. Qadere eyleme sebb ü bühtān
Yine sen işiñi yapma noqşān
467. Şun‘-ı Haq‘da kötülük hiç olmaz
Sū‘-i tedbīr ile eyü gelmez
- 36a 468. Hükm-i taqdīr ile hüküm-i tedbīr
Hikmet-i Haqq'a muhavvel bir sır

⁴⁶ Mısra vezne uymamaktadır.

469. Her umūr Hāzret-i Hāḡ'dan hāşıl
Sırr-ı ekvāna arışmaz ‘ākil
470. Başt-ı erzāk ile medd-i ācāl
‘İllet ü kılllet ü zillet ile hāl
471. Cümlesi Hāḡḡ'a müfevvaż merbūt
‘İlm-i taḡdīr-i ezelle maḡtūt
472. Bunu bozmaḡlıġa yoḡdur āre
Ne irāde ne de istiḡāre
473. Meger Hāḡḡ eyleye bunu taḡvīl
Sū’-i hālī ide ḡüsne tebdīl
474. ünkü levḡ oldu nazar-gāh-ı Hūdā
ābil-i şābit ü ḡakk ü imlā
475. İstedigin ider anda teşbīt
İstedigin daḡı maḡv u telfīt
476. Bir işi eylese Hāḡ ḡüsni murād
Evvel esbābını eyler icād
477. Sevḡ ider ol ḡulı ol esbāba
‘Arz-ı ḡacet ḡomasız aḡbāba

Der ‘Azm ü ḡüsni Niyyet

478. Her ‘amel niyyete ma‘tūf oldu
Her umūr maḡşada maşrūf oldu
479. Cezm ü ‘azmiyle vücūd buldı emel
ḡüsni niyyet ile de ḡüsni ‘amel
480. Kimseye eyleme sū’-i niyyet
‘Aksine dōnmeye işbu zillet
481. Kōtū niyyet kōtūlūk celb eyler
Eñ nihāyet dīniñi selb eyler
482. Herkese eyle hem-ān ḡüsni nazar
Bulayım dirseñ eger nūr-ı zafer
483. Vesvese ḡātırā ḡulyā itme
Şehre-i şer‘ada egri gitme

484. İtmeye albini tarf Őeytn
Virmeye Şekk ile s-i imn
485. D'im iste ud'dan nuşret
Bulmaya albine Őeytn fuřŐat

36b

Der-Esrr-1 alb  Medhil-i Őeytn

486. alb ki bir pre laimdir grinr
Arasa anda ne cevher bulunur
487. Grinr anda ne habbe-i dem
Beheri oldu maam-1 a'am
488. Server-i 'ala sary-1 rif'at
Mlket-i cisme maarr-1 Őevket
489. Burc-1 envr-1 keml-i melekt
Hem nazar-gh-1 Cenb-1 Cebert
490. Mehbi-i menzilet-i cnd-i melek
Mala'-1 ma'rifet-i ar-1 felek
491. Mlket-i cisme maarr-1 iŐraq
'ArŐ-1 Rahmn'a olunmuŐ iŐŐak
492. Ne alur nr-1 ud'dan ilhm
An Őhibine eyler i'lm
493. albini eyle asedden tar
sl ola sana sn-i tedbr
494. 'Ucb ile cnini itme ber-bd
ırŐ ile yapma cihna bnyd
495. Ns rencide gnl itme hemn
'Akreb  hayye gibi olma arn
496. Őfat-1 kelb ile oldu ta'br
oyma albinde gazbdan bir kir
497. Didi İy'da azl takk
lini vakti ile it tedkk
498. Srete tbi' olur Őret bil
'Akreb  hayye gibi olma zell

499. Her ne sîret tutar ise insân
Haşr olunur âniñ ile ol cân.
500. Vesvese virmeye şeytân-ı la'în
Hubb-i dünyâyı iderek tezyîn
501. Heves-i māl ile eyler ıdlāl
Tama' vü hırş ile eyler igfāl
502. Kibr ile âdemi eyler taşsîn
Sû'-i aqrân ile eyler dilşîn
503. Zâhiren şer'a muvâfiq görünür
Kisve-i fişk u fücûra bürinür
- 37a 504. Qalbe ilkâ iderek hâtırayı
Hüsn-i te'vîl ile muhâtarayı
505. Bir günâha seni eyler dū-çār
Qahqahayla gülerek Haqq'a qaçar
506. Vaqti fevt eyleme işiñ şâg it
İki 'âlemde de yüzüñ ağ it
507. Bulmasun qalbime şeytân medhal
Der iseñ eyle hemân hüsn-i 'amel
508. Mevki'-i mehlekede hiç tırma
Ecnebî hâtün ile oturma
509. O habîs vâsıta-i telbîsdir
Qalbi qalbe taşıyan iblîsdir
510. Bulayım derseñ eger cā-yı halâş
Havf ile eyle Hudâ'ya ihlâş
511. Olsa qalbiñde huşurât zâhir
Şer'-i Maḥmūd anı eyler tâhir
512. Şer'a muvâfiq olursa ilhām
Anı tutmaqlığa eyle iqdām
513. Degil ise saña ol vehm-i hayāl
Hâtıradır seni eyler igfāl

Der-Şeref-i 'Akl ü Hâşşa-i fikr ü 'Alāmâtihimâ

514. Cevher-i ‘aqla esīrdir ādem
Şeref-i ‘aql ile oldu ekrem
515. Mülket-i cisme oturmuş bir hān
Cümle a‘zāya virir ol fermān
516. Āña tābi‘ bütün a‘şāb-ı vücūd
Cism-i insānda maḡām-ı Maḡmūd
517. Çeşm-i idrāk-i başīret olunur
Ḥayr u şer daḡı bunuñla bilinür
518. Şer‘a tevfiḡ olunursa ol nūr
‘Aḡlı maḡmūd olarak ḡaḡḡı görür
519. ‘Aḡl-ile oldu tekālīf-i Ḥudā
‘Aḡl-ile ḡāşıl olur feyz u ‘atā
520. Nisbet-i ‘aḡlına göre insān
İki dünyāda bulur ‘izzet ü şān
521. Mütefāvit bunuñ aşḡābı hem
Kimisi ḡardal alub kimi derem
- 37b 522. Süfün-i cismiñ olupdur dümeni
Fikr-i sālīm daḡı āniñ reseni
523. ‘Aḡl-ile oldu müzeyyen tedbīr
Fikr ile ḡāne-i ḡalbede ta‘mīr
524. Her işiñ āḡıbetini fikr-it
Geçmiş ü gelecegin hep zikr-it
525. ‘Āḡıbetinde ḡayr varsa āniñ
Yapmadan itme uzaḡ öz cāniñ
526. Var ise anda maḡarrat zinhār
Yapmaḡa eyleme şarf u efkār
527. Çeşm-i ‘ibret ile ehl-i cürme
Baḡarak sen daḡı āña girme
528. Eyü düşün sözi öyle söyle
Her maḡarrat vireni terk-eyle
529. Her şeyiñ tış yüzine aldanma
Her sözi ḡoḡrı şanup da ḡanma

530. Söziñe eyle be-gāyet diqqat
Olmaya anda haṭā vü zillet
531. Dönme bir def'-i şağırle ey cān
İşābet var ise re'yiñde hem-ān
532. Qavl ü fi'liñde 'acele itme
Re'y ü tedbırde fenāya gitme
533. Mevqi'-i töhmete zinhār gitme
Düşmeniñden eyülük gözetme
534. İtme ümmīd-i şadākat ü himmet
Yok ise sende ḥamiyyet ü ğayret
535. Kim iderse saña fazl ü ikrām
İt muḥabbetde sebāt ile devām
536. Kimseye itme ḥuşūmet izhār
Ahdi naḳz-itmege itme efkār
537. İtme tefvīz-ı umūr her dāda
Tecrübe itmedigiñ efrāda
538. Muḳtedir olmayacağıñ işe
Başlama düşme daḥı teşvīşe
539. Bilmedi[ği]ñ kişiler yanında
Olmaya 'alem-fürüşluk sende

Der-Ma'rifetu'llāhi Te'ālā 'azze şānühü

38a

540. Ḥazret-i Ḥaḳḳ'a gerekdir 'irfān
Şıdḳ u iḥlāş ile kāmīl imān
541. 'Amel-i şāliḥa ile iḳdām
Vācibi eyle edā sünneti tām
542. Tā umūruñda tevekkül vire feyz
Qalmaya ḳalbde daḥı şekk ü naḳīz
543. Açıla çeşm-i başīret her dem
Qalmaya ḥāne-i ḳalbde ğam u hem
544. Ol zamānda bilinür keyf-i Ḥudā
Şıfat-ı vaḥdet-i envār-ı 'ulā

545. Nefsiñi ‘acz ile eyle idrāk
‘Azametle görünür rif’at-i pāk
546. Bunda da oldu nīçe ehl-i fesād
Sefeh-i ‘akl ile oldu ber-bād
547. Kimisi didi mücessem Hāzret
‘Arşıñ üstünde tūrur bī-hareket
548. Şekl-i insāna müşābih bir zāt
Hāric-i ‘ilmi qalubdur zerrāt
549. Kimisi kevkebe itdi telmīh
Kimisi şems ü qamerle taşrīh
550. Zāt-ı kudsiyyete yoqdur ‘irfān
Akl ile hiç bilinür mi Raḥmān
551. Zātını bilmeğe ‘aczi izhār
Oldı aqşā(aqş-ı) ma‘ārif ey yār
552. Ma‘rifet her ne dir ise Qur‘ān
Anı tasdīqe gerekdir iḳān
553. Hıkmət-i şun‘unı fikr-it her dem
Buña bir şāni‘-i qādir elzem
554. Diyerek ma‘rifeti it ikmāl
İ‘tikādıñ bula ḥüsn-i aḥvāl
555. Fikr-iden zātını yoldan āzār
Sefeh-i aql ile dīnin bozār

Der Ḥubb-i Fi’llāhi Te‘ālā

556. Hāzret-i Haqq’a muḥabbet her dem
Herkese oldı vüçüb u elzem
557. Ḥubb-i fi’llāh ile ol dem-beste
Qalbiñi eyleme Haqq’a ḥasta
558. Şun‘-ı ekvāna muḥabbet eyle
Haqqı icrāya da ḥürmet eyle
559. Her ne ki şādır olur Hāzret’den
Rāzī ol qurtulasın miḥnetden

560. Eyleme emre muhâlif bir hâl
Gücenür buña Cenâb-ı Müte‘âl
561. Hayr u şerden ne iderse insân
Anı hubbi ile eyler her ân

Der-Vuşlat İla'llâhi Te‘âlâ ‘azze şânühü

562. Vuşlat erbâbı iderler ta‘bîr
Vuşlat-ı Hâkķ'ı güzelce tefsîr
563. Diķķat it olmayasıñ sen mülhid
Vuşlat ‘arzûsıyla ‘abd-i ba‘îd
564. Evvelâ ķalbiñi eyle ta‘mîr
Şirk ü gılzaţdan aña gelmeye kir
565. Var ise sende günâh it tevbe
Ba‘dehü eyle dühül ol şavba
566. ‘Amel-i şâlihi eyle ikmâl
Mürşid-i kâmilî itme ihmâl
567. İntişâb eyle aña ol bâbdan
Çek ayağıñı bütün ebvâbdan
568. Kendiñi eyle mürîd-i hâliş
Olmaya bunda kemâliñ nâķış
569. Merkez-i ma‘rifete ol ‘âzim
Zikr ü fikriñ ile Hâkķ'a hâdim
570. Eyle ikmâl bunda bî-noķşân
Ba‘dehü ‘aşķ-ı mecâzîye revân
571. Geç bu ķanţarada olma mevķûf
Eyleme naķd-i zeriñ anda züyûf
572. Kıoyma ķalbiñde ‘alâyıķdan eşer
Genc-i ‘uzletde otur şâm u seher
573. Tâ ide ‘aşķ-ı haķîķîde zuhûr
Virile bâb-ı fenâya menşûr
574. Bunda da ķalbiñi Hâkķ'a berk it
Mâl ü evlâd ü ‘iyâli terk it

- 39a
575. Unudup nefsiñi Hakk'ı gözle
Hâl-i istiğrâka diğkat eyle
576. Açıla kalbiñe nür-ı ilhâm
Münkeşif ola serâ'ir de tamâm
577. Qaldı bir söz buña eyle diğkat
Gelmesün kadriñe sũ' ü zillet
578. Olma ol mülhid-i bed-kâra mürîd
Keşf-i zât ile ider ol terşîd
579. Zât-ı Hağ kimseye olmadı 'ayân
Göz ile görmege yoğdur imkân
580. Ma'rifet-i 'acz ile nefsi ihlâk
Vuslat-ı Hağ dağı keşf ü idrâk
581. Qalmaya kalbde şükük ü zulmet
Emr-i Hağğ'a ola hüsni-ı hıdmet
582. Açılır hâne-i dilde 'irfân
Bilinür hikmet-i şun'-ı ekvân
583. Hüsni-ı niyyetde alur hükmi-ı kavî
Her umür dağı olur saña celi
584. Nazar-ı halkda vü Hudâ'da mağbûb
Olarak hâsıl olur bil mağlûb

Der-Buğz-ı Fi'llâhi Te'âlâ 'azze şânühü

585. Bâtıla olma cihânda râzî
Gücendirme saña ol Feyyâz'⁴⁷
586. Hağ rızâsını gözetmek lâzım
Şer işe olma cihânda 'âzım
587. Hıbb-i dünyâ ile olma ma'lûl
Heves-i câh ile olma medhûl
588. Hased ü hırs u riyâdan sâlim
Olarak olma mu'in-i zâlim

⁴⁷ Mısra vezne uymamaktadır.

589. Şer işi idene olma memnūn
Kendiñi eyleme maḥv u maḡbūn
590. Kula hürmet ile şer'-i taḥfif
İderek dīniñi itme tezyif
591. İltizām eyle umūrda ḡayrı
Toḡrı ol korkma Ḥudā'dan ḡayrı
592. Bāṭıla bir kişiniñ buḡzı hem-ān
Taḡdīr (Ne kadar) olur ise it iz'ān
593. Ḥaḡḡ'a da ḡubbi o deñlü sayılır
Bāṭıla rāzī olanlar yañılır

39b

Der-Emr-i Bi'l-ma'rūf ve'n-Nehy-i 'ani'l-münker

594. Emr-i ma'rūfı da itmek vācib
Ḥaḡḡ rızāsına olursuñ ṭālib
595. Şer'ini koydı cihāna Īzed
Oldı icrāsına medyūn her ferd
596. Herkesi doḡrı ṭarīḡa da'vet
İderek dīniñe eyle ḡıdmet
597. Şartına vü rüknüne diḡḡat lāzım
Seyf-i ṭuḡyān ile olma 'āzım
598. Nāsa ḡıḡmet ile eyle irşād
Va'zın aḡsen ile eyle imdād
599. Şiddet-i ḡavl ile olma cādil
Da'vet-i dīnde de olḡıl 'ādil
600. Kendi nefsiñde 'amel it evvel
Ba'dehū nāsa da emr-i ecmel
601. Bunda daḡı ḡörinür nīce cūḡıl (ceḡıl)
Sū'-i tedbīr ile olur medḡıl
602. Kendi nefsinde ider fişḡ u fücūr
Şiddet-i ḡavl ile olur maḡmūr
603. Re'yine olsa muḡālif bir söz
Yüzini ekşidir eyler bed-yüz

604. Ȧođrı da olsa söğer ol söze
Sebb-ider dīn ü ĩmāna vü yüze
605. Ȧavranur ĥiddet ile da‘vāya
Güyyā düşman ile ğavğāya
606. Muğtedir olmaz ise ĥasm-ı metīn
Olarak ħalbine ħor ĥiddet-i kīn
607. Nerede ħaldı öyle ĥürmet⁴⁸
Ĥaħħı ħabūle de ĥüsn-i ħā‘at
608. Bu gibi ehl-i riyādan olma
Zümre-i keyf ü hevādan olma
609. Münkire olma daĥı sen sākit
Dīn ve ĩmānıñı eyle sābit
610. İden ile sākit olan birdir
İl için girme azāba zordur
611. İħtidārıñ var ise it fi‘len
Yok ise men‘i eyle ħavlen⁴⁹
- 40a 612. Var ise bunda daĥı nefse ħazar
İt sükütün eyle nehy-i münker
613. Fi‘lini eyleme taĥsīn ü taħdīr
Şāĥibin eyleme ħalble tevħīr

Der-Ĥaħħ-ı Dünyā

614. Ĥalmadı kimseye bākī dünyā
İtme dünyā ile sū‘-i ĥulyā
615. Devlet ü şervete olma maĝrūr
Ehl [ü] evlād ile olma mesrūr
616. Meyl-i dünyā ile olma maĝbūn
Bugün mesrūr ider yārın maĥzūn⁵⁰
617. An-ı vāĥidde yıħılır ĥānıñ
Maĥv-olur şervet ‘izz ü şānıñ

⁴⁸ Mısra vezne uymamaktadır.

⁴⁹ Mısra vezne uymamaktadır.

⁵⁰ Mısra vezne uymamaktadır.

618. Mevt ile cāniñi ekl-eyler hāk
 ̘uvvet ü kudretiñe irer helāk
619. Hufre-i kabriñi zulmet eyler
 ‘Ākıbet işiñi miñnet eyler
620. Meyl ile itme heves dünyāya
 Māl için şapma dağı hulyāya
621. Bir müşāfir gibi ola cāniñ
 Kabriñe kandıl ola imāniñ
622. Kimseye itme hasedle kīni
 Dīn ü imāniña it temkīni
623. Dā’imā Haqq’ıñ rızāsın gözle
 ‘Āleme tağlı vü mülāyim sözle
624. Bulayım dirseñ eğer rāh-ı necāt
 Kimseniñ hakkını itme gārāt
625. Āhir-i vaktiñi gözle her ān
 Kimseye itme haķāretle ziyān
626. Zılm ile kimseyi itme ber-bād
 ̘ahr ile ‘āleme olma şeddād
627. Māl için dīniñi itme yağmā
 İt kanā’at ile rūhuñ ihyā
628. Kimseyi eyleme rencīde-dil
 Gelmeye rūhuña sū’ ü tenkīl
629. Olma dünyāya harīş u meyyāl
 Olmaya soñra saña sū’-i hayāl
630. Haqq’ı haķ bātılı bātıl eyle
 ̘orqma her işde de toğrı söyle
631. Nīk [ü] bed birbirin eyler ta’ķīb
 Rūhuñı eyleme gamla ta’zīb
632. Her kemāle yetişür ķahr-i zevāl
 Her zevāle yetişür bir iķbāl
633. Ğamm-ı dünyā ile olma pür-ğam
 Ğamm-ı firārā için eyle her dem

Bāb-ı Rābi‘
Der-Esrār-ı Deḡāyık-ı Siyāsiyye

Der-Zıkr-i selāḡın-i ‘izām

634. Mālikü'l-mülk Hudāvend-i Kerīm
Yeryüzi mülküni kıldı taḡkīm
635. Mülket-i arza ḡalīfe koydı
Āleme ḡüsn-i vazīfe koydı
636. İstedigi ḡulunu Rabb-i Celīl
Mülket-i arz ile eyler tebcīl
637. Eyledi vāsıḡa’-i ḡükm ü nizām
Vaḡt-i maḡdūra deḡin beyne'l-enām
638. Emrine ḡā’ati kıldı vācib
Zātına ḡürmeti kıldı vācib
639. Zıll-i ḡaḡ oldu cihāna sultān
Cümle maḡlūma mu’ın ü dermān
640. Kim ki terk itdi aña ihlāşı
Oldı Allāh'a vü Resüle āşı
641. Dā’imā eyle du’ā-yı sultān
Oldı çün bādī’-i ‘afv u ḡufrān
642. Şāhib-i mülke ‘adālet lāzım
Mülküne ḡıfz u şāḡibet lāzım
643. İde tefḡiş-i umūr-ı me’mūr
Olmaya dīdesi aniñ maḡmūr
644. Eyleye mülkiñi ma’mūr her dem
Naşb-ide vāli re’y-i muḡkem⁵¹
645. Ehline eyleye tefvīz-ı umūr
ḡākim-i ‘ādile vire menşūr
646. Eyleye kendüye eşrāfi ḡarīn
Her umūrunda ide şer’-i mu’ın

41a

⁵¹ Mısra vezne uymamaktadır.

647. Afvı gālib ola her dem anıñ
 anmaya szlerine bed-hāhānıñ
648. Eyleye dīn ile er'a hıdmet
 Hāzret-i 'ilme de ubb ü ürmet
649. 'Ulemāya vire feyz u ikrām
 ulehāya ide ba-ı in'am
650. āhib-i seyf ü ecā'atden ola
 Sürür-ı lütf ü sehāvetden ola
651. Hıket ü 'iffet ile bula kemāl
 evket ü udret ile pür-iclāl
652. Cündine eyleye ba-ı ikrām
 İntikāmın ala düşmandan tām
653. Emniyetle gire mülke tüccār
 Göre teshīl ü 'ināyet her bār
654. Aıla bāb-ı zirā'at nāsa
 Virile hil'at-i irfet nāsa
655. Olmaya āmir ü me'mür tüccār
 İtmeye āleme tazıyık ile kār
656. Men' ola serf ü sefāhat nāsdan
 Fuarā zümresi de elmāsdan
657. Vāridāta göre maraf ola
 On gelürse touzı arf ola
658. Zu'amāya vire rız-ı kāfi
 alblerin ide halelden āfi
659. İdile terbiye sārık ü gāıb
 Hā'in-i ānūn olan da te'dīb
660. 'Irza ta'arruz iden bula cezā
 Mülke ta'arruz iden göre sezā
661. Kāif-i sırr ola her dem tekdīr
 Hüsni hıdmetde olan da tevır
662. Her umürda ola ayra sā'ı
 oyuna itmeye urdı rā'ı

Der-Zıkr-i Erbāb-ı Menāşib

- 41b
663. Şāhib-i mülke mu‘în de lâzım
Her işe naşb-ı emîn de lâzım
664. Şāhib-i ‘iffet olursa ol zāt
Gördüğü işde görilür ḥasenāt
665. Şāhib-i ‘adl ü şadākatden ola
Vākıf-ı ehl-i dirāyetden ola
666. Uymaya nefsine ‘adli ide ḥay
İktidārı ola hem içmeye mey
667. ‘Irz u nāmūsuna ola t̄ahir
Oldığı işde de ola māhir
668. Dīn ü imānına ide ḥürmet
Şeref-i mülküne ide ḥidmet
669. Oldığı işe de ola ‘ālim
Olmaya fāsık u fācir ü zālīm
670. Her işiñ ‘ākıbetini düşünē
Ḥüsn-i niyyet ile baқа işine
671. Olmaya şerveti cem‘a mā’il
İtmeye ḥürmetini hiç zā’il
672. İstikāmetde buluna her dem
Rızıkına rāzı ola çekmeye ğam
673. Şāhib-i emn ü emānetden ola
Sözini ehl-i şıyānetden ola
674. Turş revā olmaya nāsa hergiz
Toğrı söz olsa da nezāketsiz
675. Rıfık ile eyleye emri icrā
Şiddete virmeye meydān kat‘ā
676. İhtirāz ide ‘acelden her dem
Eyleye şabr u şebātı hem-dem
677. Ehl-i ğaybet ile olmaya nişān
Olur ise anı itmeye hemīn

678. Olmaya vesvese'-i ehl-i şikem
Bezî-ide halka mürüvvetle kerem
679. Korkmaya ehl-i şecâ'atden ola
Hüküm-i taqdîre itâ'atden ola
680. İşini eyleye evvel muhkem
Çekmeye sonra nedâmet ile gam
681. Olmaya tab'-ı mülâyimle 'alîl
İtmeye hüküm-i kazâsın ta'lîl
682. Şermini itmeye câna mibred
Şer işi eyleye vaktinde red
- 42a 683. Za'f-ı vicdânına olmaya esîr
Fikrini itmeye nâsa teşhîr
684. Olmaya zevk ile şevke meyyâl
Kötü âdemler ile de hem-hâl
685. Haq işe eyle sebât-ı imdâd
Bâtila itme ta'aşşubla 'inâd
686. Hubb-i sulţân ile olma mağrûr
Bugün mesrûr ider yârın mağhûr
687. Edeb ü hürmeti eyle ihyâ
İtmesün kadriñi evvelde (ol da) ifnâ
688. Vakt-i manşibda olanlar mağrûr
Zillet-i 'azl ile olur mağhûr
689. Hâ'in-i şer' u mürüvvet olma
Nâkız-ı 'ahd ü hamıyyet olma
690. İtme kânûna muhâlif hareket
Kimseniñ destine virme fırsat
691. Şeref ü kadriñi eyle taqdîs
Oldıñ işde itme telvîs⁵²
692. Keşret-i söz ile olma ser-şâr
Kötü âdemlere açma efkâr
693. Sözde de hiddet ü şiddet itme

⁵² Mısra vezne uymamaktadır.

Sür‘at-i redd ü cevāba gitme

694. Sū’-i töhmet gelecek bir yerde
Eyleme cā-yı qarārı serde

695. Kimseye olma şadīk-i aḥbāb
Kimseye itme ‘adāvet işrāb

696. Şıķlet-i āleme olma muğber
Cāhile karşu tecāhül göster

697. Dā’imā ‘izz ü vaķarıñ gözle
‘Āleme taḥlı vü mülāyim sözle

698. Kimseye eyleme acı bed-söz
Gelmeye saña da ekşi bed-yüz

699. Şeref ü ķadriñi itme taḥfif
Nā-revā işler ile olma ḥafif

700. Sū’-i aķrān ile itme ülfet
Getürür başıña derd ü miḥnet

701. Her umūruñda gözet inşāfı
Ķalbiñi eyle nifāķdan şāfı

702. İntikāmiñda ‘acele itme
Sür‘at-i züll-i ‘itāba gitme

42b

703. Zülm ile ķalmadı kimse bāķı
Şaña da virmeye zehri sāķı

704. Bulayım dirseñ eger cā-yı ḥalās
Devlete vü millete eyle iḥlās

Der-Ḥaķķ-ı ‘adl ü rıfķ-ı umūr

705. Ćār-ı erkān ile ķā’im dünyā
Eḥad-i rükni de ‘adl-i ümerā

706. Bir ḥükümde idilen adl-i ḥasen
Altmış sene ‘ibādetden aḥsen

707. Ḥaķ ile ḥük-m-ideniñ Rabb-i Celil
Şeref ü ķadrini eyler tebcil

708. Ferah-ı āleme oldu yenbū‘

Ol ‘adālet ki bula h̄üsn-i şuyū‘

709. ‘Adliñ aşhābını her dem İzed
Hıfz ider qadrini eyler emced
710. ‘Adl ile vezn-olunur h̄ürmet-i cān
Cevr ile ölçer günāhı şeytān
711. Efdal-i ‘adli gözete şubh u (me)şām
Eyle mazlūma da imdād ü ikrām
712. O ki mazlūm ola itmeye imdād
Nuşretiñ qadrini eyler ber-bād
713. Himmetiñ herkese eyle ‘ālī
Bulayım dirseñ eger h̄üb h̄ālī
714. Rıfķ ile eyle ‘adālet nāsa
Mibredi urma şaķın elmāsa
715. İdeyim derseñ eger rif‘at ü şān
Eyle inşāf ile halka ihsān
716. Eyüce eyle şıyānet nāsı
Olma ol rā‘ī-i qalb-i kāsī

Der-Hakķ-ı Zulm ü Şe‘āmet-i Zor

717. Zulm ile olma cihānda bed-hāl
Gücenür zālime Rabb-i Müte’āl
718. Zālime nūr-ı hidāyet irmez
Öñü gelse soñu hayr gelmez
719. Ne kadar olsa da zālīm ābād
Bir gün olur yine olur ber-bād
720. Zālimi itse de İzed imhāl
İrdirir aña cezāsın der-hāl
721. Kim ki zālime iderse imdād
Hakķ anıñla anı eyler ber-bād
722. Zālimiñ zulmüne virme meydān
Zālime eyleme lūtf u ihsān
723. Müsteħaķ olmayana itme kerem

Getürür başına miḥnet ile ğam

724. Ḥayr ile adını itdir ĩrād
Yırtıcı arslana itme imdād
725. İtme teşhīr-i süyūf-ı tuġyān
Ḳatlı-olunur anıñ ile insān
726. Farz-ı Ḥaḳ zālimi daḳdan “her dem
İtmemek āna nedāmet elzem
727. Kimseniñ ni‘metini selb-itme
Kendi ni‘metiñi selbe gitme
728. Zālime kimse şefā’at itmez
Şirket-i zulmete kimse gitmez
729. Zālīm ile yoran zulm-eyler
Zulmüne rāzī olan cürm-eyler
730. Ḥākimiñ ḥāline baḳ mahkūma
Zālimiñ zulmüne bak maẓlūma
731. İntişāf eyle arama burhān
‘Adl ile eyle ‘ināyet iḥsān

Der-Ḥaḳḳ-ı Cihād ü Kerāmet-i Şühedā

732. ‘Ahd[i] naḳz-eyler ise düşmen-i dīn
Ya da tuġyān ide bir fırḳa hemān
733. Farz olur işte bu ḥāl emr-i cihād
Şühedā bulur ma‘ālī derecāt
734. İtdi tafşīl-i mücāhid İzed
Şeref ü ḳudretini ḳıldı emced
735. Ḥaḳ yoluna kim ider emr-i cihād
Raḥmet-i Ḥaḳḳ ile olur dil-şād
736. Ḳorḳma düşmen ne ḳadar olsa ḳavī
Nuşret-i Ḥaḳ saña andan ‘ulvī
737. Fenn-i ḥarbe dahı lāzım diḳḳat
Yerine göre şecā‘at ric‘at
738. Evvel taḥaffuzla tedāfü‘ lāzım

- Ba'dehū ɗarbına olmak 'āzim
739. Niyyetiñ hiğmet-i dīn ola hemīn
Ne ğanīmet ne ŧecā'at ta'yīn
740. Düşmene eyle sebāt itme firār
Dīn ü imāniña itme bed-kār
741. İnşırāf eyleme ıable't-temkīn
Ŧahr-oluncaya deĝin düşmen-i dīn
742. Emr-i ħarb emr-i sicāl oldu hem-ān
Düşmeniñ ħīlesine virme emān
743. Düşmana ħud'a da oldu cā'iz
Olma icrāsında āniñ āciz
744. Re'y-i sālīh dahı çok iş bitürür
Düşmanı ayaĝıña dek getürür
745. Boĝaz lekesini eyle dil-şād
Yetiŧe ħazret-i Ħaıı'dan imdād

Gazel

746. İıeriz cām yerine bāde-i ħūn
Ŧıllarız düşman-ı dīni mat'ūn
747. Düşmanıñ cānına ıahhār oıuruz
İderiz Ħazret-i Ħaııı'ı memnūn
748. Viririz cānımızı dīn yoluna
Raħmet-i Ħaııı'a oluruz maıırūn
749. Biz o merdāneleriz ceng [ü] cidāl
Rif'at ü ŧānımız itmez meşħūn (şuħūn)
750. Ğayret-i dīn bize oldu yoldaş
Nuşret-i Ħaıı bizi ıılmaz maıızūn
751. Girü dönmeı bize 'ār oldu ıatı
İtmeden düşmenimiz ıahr u zebūn
752. İderiz düşmeni kāmīl tedmīr
Yııarız başına bu ıarħı bütūn

Der-Ḥaqq-ı Kātl-i İslām

- 44a
753. Ehl-i İslām'ı katl oldı ḥarām
 Kaşd ile katline kim itse kıyām
754. La'net-i Ḥaqq'a olur ol maḥrūn
 Ğaḍabu'llāh ile maḥv u maḡbūn
755. Seyf-i tuḡyān ile kim ḥarbe çıkar
 Kātil ü maḡtūl olur dāḡil-i nār
756. Eñ evvel yevm-i kıyāmetde hemīn
 Kātile nārı iderler ta'yīn
757. Kātl-iden katl-olunur bil taḡḡik
 Ger inanmaz iseñ eyle tedḡik
758. Hal ile katl-olunursa yok ḡam
 İtdi tecvīz bunı şer'-i ekrem
759. Kātil-i 'āmidi sen eyle kışāş
 Daḡı kuḡḡā'-ı tarīḡı yola as
760. Zānīyi eyle recm ya ḡarb-it
 Farzı terk eyleyene de ḡarb-it
761. Sā'i-bi'l-fesād olan katl-olunur
 Yā da menfā-yı ḡavīle ḡonılır
762. Māl u cān ḡā'ininiñ def'i hemīn
 Tarz-ı āḡar ile olmaz yaḡīn
763. Buña da virdi cevāz şer'-i şerīf
 'Irz u nāmūsuñı eyle tanzīf

Der-Kātl-i Ehl-i Zimmī

764. Zimmīniñ katli ḥarām oldı hemīn
 Bunlara virdi emān şer'-i mūbīn
765. Māl ü cānını şıyānet lāzım
 'Irz u nāmūsun ḡimāyet lāzım
766. Ḥaqq-ı zimmiyyetini rafz itse
 Ğılz-i ḡavl ile de lafz itse⁵³

⁵³ Mısra vezne uymamaktadır.

767. Cizyeyi virmeden itse ibā
Şırr-ı İslām'ı da itse ifşā
768. Eylese düşmen-i harbe imdād
Dāhili vü hārici eylese fesād
769. Hürmet-i Müslim'i terk ü taḥkīr
İtdiğinde katl ile it tekdīr
770. Tā itā'at ide zimmiyyetine
Girü 'avdet 'avdet ide emniyyete

Der-Ḥaqq-ı Hıle vü Mekk ü Hud'a

44b

771. Hıleyle eyleme şarf-ı efkār
Hıle-kārlık soñu gelmez bir kār
772. Kim ki kalbinde tutar hıle hem-ān
Dā'imā kendi çeker ḥusr u ziyān
773. Mekk ile hud'a vü ḥıyānet ü hıle
Getürür başına çok çok gā'ile
774. Kötülükden ne iderseñ lā-şekk
Dolanub çevrilüb saña gelecek
775. Hıle-kāra dahı itme imdād
Ehl-i ğadre gücenür Rabbü'l-'ibād
776. Ba'zı yerde dahı hıle lāzım
Anı itdiğiye(?) olma nādım
777. Hele ḥarbde nice biñ kuvvetden
Eyüdür olma uzağ himmetden
778. Ḥaqq-ı meşrū'uña eyle anı
Yıkma hıle ile bir insānı
779. Nāzil olsa saña bir derd ü belā
Evvelā Allāh'a it şıdk-ı du'ā
780. Ba'dehū hıleden olma 'āciz
Yok ise itme ceza'la(?) ta'cīz
781. Düşmene hıle iderken her dem
İtdiğün hıleyle diğkat elzem

782. Münhadî' olmayana itme huda'
Getürür başına biñ dürlü şuda'
783. Hilesi olmayana hile hem-ân
Terk-i hile ile lâzım ihsân

Der-Hakk-ı şüc'ân ü esliha vü kıla'

784. Şâhib-i seyf-i şecâ'at her dem
Oldı maḥbûb-ı Hudâ-yı A'zam
785. Düşmeniñ saḫvetine ḫavf-itme
Şöhret-i şanıñı maḫzûf itme
786. Tab'-ı nisvân gibi olma maḫhûr
Esedu'llâh gibi ol nâm-ı ğayûr
787. Saḫvet-i seyf ile dir ḫubb-i cân
Seyf ile buldı selâmet insân
788. Âdemin zînetidir ḫayl ü silâh
Şâhib-i ḫayl ü silâh buldı felâḫ
789. Her zamânda kişide seyf ü derem
Şeref ü ḫadrini eyler etem
- 45a 790. Düşmeniñ karşına olma cebîn
Cüz'î bir şabr-iledir şüc'at-ı dîn
791. Bunda da ḫadde ri'âyet lâzım
Mevki'-i hâlike olma 'âzim
792. Gelmeye câna tehevvr zinhâr
Olmaya soñra nedâmet der-kâr
793. Nefsiñi eyle viḫâye her dem
Bağy ü tuğyâna da olma hem-dem
794. Ehl-i ḫavf cā-yı selâmetde hemîn
Şağ daḫı olsa şecî' mevte ḫarîn
795. Düşmene fırsatı itme iḫzâr
Yâ ur öldür yâ bul cā-yı firâr
796. Medḫ u şenâsına nâsîñ ḫanma
Düşmeniñ hilesine aldanma

Der- heybet ü salābet ü helāk ü harāb

797. Ādeme ma‘reke[-i] ceng ü cidāl
Oldı miḥnet-gede’-i dār-ı melāl
798. Şā’ika oldı celāl-i şemşīr
Ādemiñ cānını eyler tedmīr
799. Kimseden kimseye irmez imdād
Anadan vü babadan kaçar evlād
800. Zulmet-i leyle döner zav’-i nehār
Zelzeleyle yıkılur dār u diyār
801. Kālbe isti‘lā ider ḥavf ü ru‘b
Dökülür başña cümle gül-eb (?)
802. Saḫvet-i kahr ile iñler eflāk
Ḥürmet-i cāna irer ḥavf ü helāk
803. Vaḫšet ü dehşete olmaz pāyān
Toğdıgına olur insān pişmān

Der-Ḥakḫ-ı karar ü ‘adem-i firār

804. İrtikāb itme firārı zinhār
Ḥavf ile mevtiñe itme efkār
805. Ḥük-m-i taḫdīre itā‘at-ger ol
Şöhret-i şāniñı itme ma‘lül
806. Nerede olsañ yetişür saña mevt
Nām-ı şöhretiñi itme memḫüt
- 45b 807. ‘İzzet-i ḫāl ile mevtiñ aḫsen
Zillet-i ḫāl ile çok yaşamadan
808. Hālik-i mağrūr olanlar ey yār
Nāci’-i fārdan eyüdür her bār
809. Bunda da eyle ḫudūda ḫürmet
Mevki’-i mehleke itme rıḫlet
810. Ḥāric-i tāḫat olan bir işden
İt firār ol işe tavranışdan

811. Kaç kazadan kaderu'llāha hem-ān
Cehl ile 'ömriñe virme noqşān

Der-Ḥaqq-ı mükāfāt ü mücāzāt ü intikām

812. Eyleme züll-i ḥamiyyet cāna
'Acz ile turma ḥaqqır düşmāna
813. İntikām ādeme lāzım her dem
İntikāmsız olan olmaz ādem
814. Olmasa emr-i kışāş insāna
Kim virir idi ḥayātı cāna
815. Eyülik idene eyle iḥsān
Kötülige dahı virme meydān
816. Kötülige iyülük eyle hemīn
Yoq ise anda mażarrat eyle nişīn
817. Bil mükāfātla mücāzāt ey yār
Ṭinet-i ādeme vācib her bār
818. Ṭab'-ı süfliyyete olur isnād
Kim ider terk-i mükāfāt imdād
819. İntikāmda mişle diqqat lāzım
Seyf-i tuğyān ile olma 'āzim
820. Mişlini itme tecāvüz zinhār
'Aksine dönmeye işbu efkār
821. Cürme nisbetle cezāyı eyle
Ḳadre nisbetle mükāfāt söyle
822. Şerri şer def' ider ba'zı yerde
Bu dahı maḥfūz ola ḥāṭırda
823. Kim ihānetle bakar ise saña
Sen de mişli ile eyle āña
824. Gördiğün kötülüğe eyle nazār
Yoq ise ānda saña şeyn ü zarar
825. İntikām ile anı şabr-eyle sen
Eylemeñ āña sükūtda aḥsen

826. Eyle ihvāniña ‘afv ü ihsān
Kötüligi āña rāci‘ heme ān
827. İntikām düşmene oldı lāyık
‘Afv-iden oldı cihānda fā’iķ
828. Şāhib-i kudrete karşı ey yār
İntikām fikrine düşme zinhār
829. Zülmüni Haķķ’a havāle eyle
Ġayretu’llāha ihāle eyle
830. İntikām eyledigin insāndan
İtme emniyyeti zinhār andan
831. Kötülük eyledigiñ ādemden
Bekleme hüsn-i hamiiyetden andan
832. Zülm-i mā-fevķden olam dirseñ emīn
Zülm-i mā-dün ile olma hem-[ni]şin

Der-Haķķ-ı ‘adāvet ü buĠz

833. Kimseye itme ‘adāvet izhār
Gelmeye başıña zülli-i ızrār
834. ‘Āleme şulĥ u selāmet ile ol
Şıķlet-i ķalb ile olma ma‘lül
835. Kimseye olma huşūmetde eled
İtmeye saña ‘adāvet İzed
836. Düşmene şiddete virme imkān
Līnet-i ķavl ile eyle ihsān
837. Düşmen-i cāniña virme fırsat
Nefs-i emmāreñe eyle diķķat
838. Kimseye itme şemāta izhār
ĠınadıĠın saña gelür ey yār
839. Düşmen-i vāhidi itme taĥşīl
Biñ şadıķıñ daĥı olsa tekmīl
840. Oldı insāna ‘adüvv-i ekber
Ne iderse anı gizli eyler

- 46b
841. Düşmeniñ hüb sözine aldanma
Seni sevdiğine zinhār қаnma
842. Çünkü zımnında olur mekr-i metīn
Dost yüziyle seni eyler gam-gīn
843. Kim ki düşmen sözine itdi vefā
Nefsine oldu ‘adüvv-i a‘dā
844. Düşmen[i] çok olan ādem her dem
Eylemek şulh u selāmet elzem
845. Düşmeniñ oldu refīķde ‘adū
Kim sever düşmen itme arzū
846. Aķrabādaki ‘adāvet her dem
Oldı bir āteş-i ķahr-ı mużrim
847. Muķtedir olmaz iseñ düşmāna
İt mudārā eyle hürmet cāna
848. Hīn-i belāda ‘acz-i izhār it
Düşmeniñ merħametin celbe git
849. Eyleme zulme taħammül ey yār
İtme huşümetde daķı ısrār
850. İtme ādāba muħālif hareket
Düşmeniñ destine virme fırsat
851. Hüzni-yār tafse’-i (?) aġyār birdir
Düşmeniñ ‘ıydini görmek zordur
852. Hele ol ħande-i hezl-i aķrān
Züll-i tesliyyet-i sū’-i iħvān
853. Virmeye bunlara Allah fırsat
Hıfz ide cümleyi Rabbü'l-‘izzet

Der-Ĥaķķ-ı kitābet ü risālet

854. Eyle taħşīl-i kitābet zīrā
Oldı ol vāsıta’-i beynihimā
855. Kālemiñ ile ‘abeşden ħālī
Hüsni-i ta‘bīr ile it ‘arz-ı ħālī

856. Şū'-i ta'bīr başıña hem getürür
Kötü evlād gibi çok ğam getürür
857. Şarṭ u erkāna muvāfiḳ mersül
Her nere gitse olur ol maḳbül
858. Şīvesinde ola tab'-ı līnet
Oḳuyan itmeye andan nefret
859. Rükndür şıdḳ u tevāzu' vü ihlāş
Şarṭı da ḥürmet ola beyne'l-ḥās
860. Olmaya cümlede haşv ü taṭvīl
İhtişār ile idile tekmīl
- 47a 861. Şarṭ u erkāna muvāfiḳ mektüb
Virilür āña cevāb-ı mergüb
862. Her işe ehlini eyle mersül
Cāhile (?) itmeye bir işi maḥmül
863. Ger olur ise resülün āḳıl
Gitdiği işi ider ol ḥāşıl

Der-Ḥaḳḳ-ı şulḥ u selāmet

864. 'Āleme şulḥ u selāmet ile ol
Ḳahr ile olma şaḳın ḳavm-i maḡlül
865. Ḥürmet ü rāḥatım olsun dā'im
Dir iseñ şulḥ ile olğıl ḳā'im
866. Düşmeniñ olsa da ol ḳalb-i selīm
Ḥürmet-i cāniñı eyle taḥḳīm
867. Seyyidü'l-ḥukkām denildi şulḥa
Beñzedi eṭ'imede ol millḥa
868. Düşmeniñ şulḥunu şaḥīḥ şanma
Şulḥ ile ḥīle ider aldanma
869. Eñ büyük oldı ḥaṭādan ma'dūd
Ṭālib-i şulḥ olana ḥarb-i 'anūd

Der-Ḥaḳḳ-ı feth u nuşret

870. Nuşreti iste Hudādan her dem
Ol virir ādeme feth-i a'zam
871. Nuşret ü feth-i mübînle İzed
İstedığı kulun eyler emced
872. Ne kadar olsa kavî düşmen bil
Nuşret-i Haq anı eyler tenkîl
873. Saṭvetinden daḥı olma ğam-nāk
Nıce düşmān-ı kavî oldı ḥāk
874. Düşmene eyle sebāt ü miknet
Şabr ile oldı muvaffaḳ-ı nuşret
875. Düşmeniñ olsa ne deñlü aḥḳar
Yine sen itme ḥakāretle naḳar
876. Düşmen-i 'ācize itme ḥarbi
Hezm ile başıña alma ta'ibi

Bāb-1 Hāmıs
Der-Taşarrufāt-1 Semāviyye

47b

Der-Haḳḳ-1 hidāyet ü tevfiḳ

877. İstedigi kuluna Rabb-i Celîl
Her umûrunda olur aña delîl
878. Sevḳ ider toĝrı yola istedigın
İrdirir aña hidāyet ile dîn
879. Kim ki Haq virdi aña rāh-ı hüdā
İki 'ālemde bulur dār-ı şafā
880. Olmasa nûr-ı hidāyet ü tevfiḳ
Şaşar yolunı ādem taḥḳîk
881. Bir yere gelse 'umûm dünyā
Bir işe irmese tevfiḳ-ı Hudā
882. Maḥv-olur cümle'-i re'y ü tedbîr
İstedigin ider Allāhü ḳadîr
883. Keşret-i şuĝl-i 'amelden her dem
Ḳillet-i tevfiḳ olur ḥayra ḳidem

884. İŖiŖne eyle sebāt-ı ğayret
Eyleye Hāzret tevfiķ-i himmet

Der-Hāķķ-ı kabz u baŖt-ı erzāk

885. Rızķ içün çekme ğammı sen zinhār
Her gūnūñ rızķı o gūn ile toĒar

886. Rızķıñı bāb-ı Hūdā'dan iste
Ķalbiñi itme ķula peyveste

887. Olayım dirseñ eĒer ŖaĖŖ-ı ğanī
Rāzı it ķismet-i erzākā seni

888. Olmadı bāb-ı rızķda hīle
Rızķıñı Hāķķ'a havāle eyle

889. Māni'-i rızķıñ olur sa'y-i ħiyel
Sebeb-i zūllūñ olur tūl-i emel

890. İŖbu aĖvāle olupdur ħayrān
Cūmle erbāb-ı uķūl ũ 'irfān

891. Eylese baŖt-ı rızķ Rabb-i Cemīl
Her ķuluna anı virse tekmīl

892. BaĒy ile 'ālemi eyler ifsād
Ni'metin fiŖķ ile eyler ber-bād

893. Ba'zısında Ēorilŭr ni'met-i cem
Aña istidrāc olur farķ-ı ni'am

48a

894. Bā'is-i zillet olan rızķı hem-ān
İsteme ħayrını iste heme ān

Der Hāķķ-ı kazā' vŭ ķader ũ rızā vŭ ħazer

895. Hŭkm-i taķdīre esīrdir ādem
Pençe-i ķahra zebŭndur 'ālem

896. Bir iŖi Hāzret-i Hāķķ itse murād
Yapamaz 'aksini cūmle efrād

897. Hŭkm-i taķdīre bulunmaz çāre
Ne yapar ādem olan bī-çāre

898. Bir kula olsa muşibet taqdir
Evvelâ 'aqlın alur Rabb-i Qadir
899. Ba'dehû ol işi âña eyler
'Acz ile mahkûm olan kul neyler
900. Olayım derd ü belâdan âzâd
Dir iseñ eyle rızâya imdâd
901. Şabr ile cânıñı eyle taḥkîm
Qaderi eyleme sũ'-i ta'zîm
902. Qadere olsa da peyveste emir
Yine sen işiñi eyle tedbîr
903. Çünkü *el-'abdü yudebbir* dendi
Ḥazret-i Ḥaḳḳ'a muḳaddir dendi.
904. Olmasa sa'y ile bir iş ḥâşıl
Gör qalb ile olma câhil
905. Ḥayrını iste Ḥudâ'dan her dem
Râḥat-ı qalbiñe virme ğam hem.

Fî 7 Cemâziye'l-âḥire sene: 318

Bâb-1 Sâdis

Der-Aḥlâḳ-1 Gülistân-1 Ḥamîdiye

Der-Ḥaḳḳ-1 şabr u taḥammül

906. Şabr ile cânıñı eyle iḥyâ
İtmesün qalbiñi şeytân yaġmâ
907. Her işiñ başı şabrdır ey yâr
Her umûruñda anı it tizkâr
908. Şabr ile ḥâşıl olur feyz u zafer
Şabr ile zâ'il olur ye's ü keder
909. Qillet-i şabr ile olma me'yûs
Ceza' vü zacrete olma me'nûs
910. Bir söze şabr-idemeyen âdem
Ekşerin ğuş ile olur pür- ğam

911. Bir muşibeti iki kat itme
Ceza' vü zacrete zinhâr gitme
912. Hîlesi olmayanıñ hîlesi hem
Şabr kılmak aña her dem elzem
913. Şabr kıl vesveseye vü hâtıraya
Geminiñ başını şalma qaraya
914. Tâ'ate eyle şebât ü iqdâm
İ'tikâdında ola hüsni devâm
915. Nehy-olunan işe olma 'âzim
Havf kıl Hazret-i Haqq'a dâ'im
916. Maraz ü cerh-i 'azîme gam-nâk
Olarak şevkiñi itme ihlâk
917. Başladığıñ işe de eyle şebât
Qalbiñe eyle şebâtı mir'ât
918. Keşret-i şuğl ile olma pertâb
Fikriñi vü cismiñi itme it'âb
919. Şereh-i kalbe de virme meydân
'İffet [ü] 'ırzıñı gözle hemeân
920. Keşret-i hubb ile olma meftûn
Şiddet-i 'aşk ile olma mecnûn
921. Şiddet-i şehvete olma kâmin
'Alemin 'ırzına olma hâ'in
922. 'İzzet-i ekl-içün olma pür-gam
Keşret-i ekl ile de ehl-i şikem
923. Her işe eyleme fikr-i is'âf
Mâlîñi vü 'ömrüñü itme itlâf
924. Başıña olsa muşibet der-kâr
Şiddet-i gam ile itme efkâr
925. Devlet-i vüs'ate olma mağrûr
Devletiñ zâ'il olur sen mağhûr
926. Keşret-i zevk ü neşâta meydân
Virerek kadriñi itme noqşân

- 49a
927. ‘Ādāb ü ḥaddiñi ḳoyma elden
Gelmeye rūḥuña ḥiffet mālđan
928. Şühedā fazlını eyle tizkār
Düşmene eyle şebātı der-kār
929. Düşmene ḥavf iderek ḳaçma hemīn
İt şecā‘at ile ḳadriñ tezyīn
930. Ṭab‘a ḥoş gelmeyen bir söze hem-ān
Diliñe eyleme iṭlāḳ-ı lisān
931. Ğāżab ü ḥiddete olma mağlūb
Ḳāzımü'l-ğayz ile olğıl maḥbūb
932. Dayyıḳ-ı ḳalbe daḥī virme fırsat
Si‘a-i ḳalb ile kenz ü şervet
933. ‘Ālemiñ bārına olma ğam-gīn
İt taḥammül ile ḳalbiñ tezyīn
934. Başıña gelse nevä‘ib-i zamān
Şiddet-i ğam ile olma bed-cān
935. Başıña gelse şemāṭāt-i adū
Şabr-eyle cāniñi eyle ḥūb-rū
936. Firḳate vü ḥiddete şabr-eyle hem-ān
İtmeye cāniñi āteş-i giryān
937. Ḳaṭ‘-ı raḥm ile olursañ dil-ḥūn
Ḳalbiñi eyleme ğāyet maḥzūn
938. Kimseyi ḥālī biraḳmaz dünyā
Yağdırır başa muşibetle belā
939. Sırrıñı fāş iderek olma esīr
Fikriñi herkese itme teşnīr
940. Kendü eyülü[gi/ü]ñ kendiñ dime
Başıña zūll-i nedāmet giyme
941. Her fazlını itme izḥār
İḳtidārıñ daḥī yād ü tizkār
942. Medḥ u şenāsına nāsıñ mağrūr
Olarak rāhatiñ itme maḳḥūr

943. ‘Ucb ile cāniñi itme ber-bād
Kibr ile ‘āleme olma Şeddād
944. Nefsi tezkiyeye virme meydān
Kendiñi kendiñ begenmen de ziyān
945. Eldeki vāra қanā‘at eyle
Rāḫatı қalbi şıyānet eyle
946. Hālet-i faqr u zarūretde hem
Şükr-idüb ḫālīñe olma pür-ğam
- 49b 947. Hālet-i faqr u zarūretde hem
Şükr-idüb ḫālīñe olma pür-ğam
948. Görd[ig]in ādeme ‘arz-ı imdād
İdereк қadriñi itme ber-bād
949. Olmaya ḫālīñe vāqıf yārān
Baқmaya züll ile saña ihvān
950. Eyleme ḫāşıl-ı emre ta‘cıl
Furşatı fevt ile de olma ḫacıl
951. İntizāra dahī virme şiddet
Gelmeye rūḫuña ra‘ş ü zacret
952. Tama‘ u hırşa da virme meydān
Fazlayı itme taleb çekme ziyān
953. Hāne ḫalkında görölürse қuşūr
Eyleme āña daḫı ḫiddet-i zor
954. Her қuşūra nazar iden evde
Rāḫat-ı қalbin ider fersüde
955. ‘Irz ile cāna ta‘arruz olsa
Ya da bir gūnā mazarrat gelse
956. İt ḫamiyyetiñi bunda izhār
Aḫsen-i reddiñi eyle tizkār

Der-Ḥaққ-ı Şükr

957. Eldeki ni‘metiñe ol şākir
Қalbiñi Ḥazret-i Ḥaққ'a zākir

958. Şükr-ile ni‘metiñ olur zā'id
Küfr-i ni‘met ile olmaz kâ'id
959. Gördigiñ iyüligе eyle şükr
Ānı teshīr idene eyle zıkr
960. Senden ednāya bakarak her dem
Şükr-eyle hāliñi eyle muhkem
961. Olma şeytāna dahī sū'-i qarīn
Ĥubb-i dūnyāyı ider ol tezyīn
962. Zillet-i faqr ile eyler tahvīf
Şervete meyl-ile kalbiñ tahrīf
963. Tama' u hırş ile eyler igfāl
Heves-i cāh ile eyler ıdlāl
964. Kalbiñe ġayret-i akrān bıraqr
Nefsiñe vesvese'-i şān bıraqr
965. Tā ki tekfīr idesiñ ni‘meti
'Āleme anladasiñ zilletiñi
966. Ĥaqq bizi eyleye bundan maḥfūz
Şükr-i ni‘met ile ide maḥzūz

50a

Der- Ĥaqq-ı şıdk u ihlāş

967. Şādıku'l-va'dü'l-emīn oldı Resūl
Sen de ihlāş ile it āña vuşul
968. Şıdk ile buldı kemāli insān
Şıdk ile ḥāşıl olur şervet ü şān
969. İstiḳāmetde olanlar her dem
Olur āzāde-i miḥnet ile ġam
970. Doğruluk doğru yola sevḳ eyler
Doğru yol cennete lüşük eyler
971. Bulayım derseñ eger rāh-ı necāt
Her zamān şıdkıñı eyle işbāt
972. Kendi ḥaqqıñda da olsa doğru
Diyerek dīniñe eyle ḥayrı

973. Dīniñe eyle ‘amūd sen sıdķı
İstiķāmetle eyle nuķķı
974. Edebiñ rükni olubdur iķlāş
Her zamān şādık olan buldı ħalāş
975. Altı kısım oldu şıdķ fi'l-īmān
Birisi oldu hemān şıdķ-ı lisān
976. Birisi şıdķ-ı irāde ve niyyet
Eyleme şer‘a muķālif ħareket
977. Birisi şıdķ-ı ‘azmdir ey yār
İtme telvīn ve tereddūd zinhār
978. Birisi ‘azmiñi tenfīzde hemān
Ĥaķ işi itmege eyle iķdām
979. Birisi şıdķ-ı ‘ameldir fi'l-ĥāl
Olmaya ķalbe muķālif a‘māl
980. Birisi oldu diyānetde şıdķ
Ĥaķķ'a teslīm-i tevekkül taķķıķ

Der-Ĥaķķ-ı muķāfaza-i ‘ahd ve incāz-ı va’d

50b

981. ‘Ahdīñi eyle şıyānet her dem
Va’diñe ĥüsn-i vefā da elzem
982. Herkese eyle va’diñ mebzül
Kızb-i şāniñi itme medĥül
983. Var ise va’diñi eyle incāz
Keşret-i ‘ahde de itme āģāz
984. Ĥazret-i Ĥaķķ'a iderseñ nezri
İtme ta‘ĥiline ālet-i ‘özri
985. Kızb-ile ‘ahde vefāsızlık bil
Kim ider oldu tefāķuta delīl
986. Olmaya şer‘a muķālif mev‘ūd
Gücenür buña Cenāb-ı Ma‘būd
987. Üç kısım oldu Ĥudā'ya mişāķ
Eyleme cāniña fısqı ilĥāķ

988. H azret-i Haqq'ı unutma zinh ar
'Ahd [ ] miŐakiŐı hıfz it her b ar
989. İtme ilk -yı teferruŐ d ine
İltih k eyle Őeri'at-b ine
990. İ'tik adiŐında m b yin olma
H ubb-i d ny  ile h 'in olma
991. Toğrica Şer'-i bey n it n sa
ŐıdŐ-ile eyle naz r miŐy sa
992. S '-i te'v l ile yapma tecn s
Hürmet-i d iniŐi itme telv s

Der-Haqq-ı tefv z ve tevekkül

993. Haqq'a tefv z-i um r it her dem
Eylemek 'abde tevekkül elzem
994. EmriŐi H azret-i Haqq'a isn d
İderek iste H ud 'dan imd d
995. Olayım dirseŐ eğer ŐaŐŐ-ı kav i
Ola All h'a tevekkül-i 'ulv i
996. Kim ider H azret-i Haqq'ı tevk l
Haqq um runda olur  na vek l
997. H sb n 'll h'ı bıraŐma elden
İtme  m d-i hid yet  uldan
998. H azret-i Haqq ne güzel oldu vek l
Ve kefa bi'll hi fi't-tevk l
999.  uvvet   kudretiŐi it iz' n
İ'tim diŐında kav i ol heme- n
1000. ŐefŐat   raŐmetine Şekk itme
Za'f-ı im n cihetine gitme
1001. Cezm ile eyle H ud 'yı tevk l
' lm-i yaŐiniŐi eyle tekm l
1002.  albiŐi eyle H ud 'ya temk n
İ'tim d ide  na  alb-i yaŐın

1003. Hüsni-esbāba teşebbüs eyle
Hâzret-i Hakk'a tevekkül böyle
1004. Olur ise olur elbet maqbül
Hakk ider ol işi āña maşşul
1005. Dā'imā eyle Hudā'yı temcīd
Kālb-i imāndan olur çün tevḥīd
1006. Re's-i tevḥīdde tevekkül itmek
'Azm ü cezm ile Hudā'ya gitmek

Der-Hakk-ı tevbe vü istiğfār ü i'tizār

1007. Olma 'isyān ile Hakk'a 'āşī
Hāfetu'llāh ile it ihlāşī
1008. Zenbiñe eyle nedāmet her bār
Tevbe-kār ol daḥī itme ısrār
1009. Tā'ibü'z-zenbe dinübdür lā-zenb
İc'ali't-tevbede ve lā teznib
1010. İ'tizār ile gider çirk-i kuşūr
İ'tizārında daḥī itme fütūr
1011. 'Özri ḥaṭāsından eşedd olma
Dostuña düşman-ı ekīd olma
1012. İdilen 'özri daḥī eyle qabül
Ekremü'n-nās bunu eyler maqbül
1013. İtme tekrār-ı zenb ba'de'l-'afv
'Afvıñı eyleme bunuñla maḥv
1014. İ'tizārıña mülāyim söyle
Ya da bir nāsı vāsıṭa eyle
1015. Kāvl-i līnet ile olsa a'zār
Hüsni-qabülüne itme efkār
1016. Cürmüñe mu'terif ol iste afv
Yetişe zenbiñe envār-ı maḥv
1017. Herkese eyle hemān ḥüsni-naẓar
Cürmüne itme ḥuşümetle keder

51b

1018. Cürmünü ‘özrine ānıñ ħaml-it
Yoķ ise ‘özrini ānıñ sen tüt
1019. Mażarratsız olan işe her dem
Şabr-eyle özri ħabul de elzem
1020. İ‘tizār eyleyene itme ‘itāb
İrmeye saña da zilletle ‘ıkāb
1021. Eyleme ‘özriñe ‘illet tizkār
İtme ta’lil ile cürmüñ tekrār
1022. ‘Özriñe vāsıtaya ehlin bul
Ehlin bulmaz iseñ şabriñ ħıl
1023. Kimseye olma şefi‘ u mennān
Gelmeye ħadriñe züll ü ħazelān
1024. İmtinān-ı şāfi‘inden bil sen
Eylemek şürb-i belāyı ehven

Der-Ĥakk-ı afv ü tegāfül ü tecāvüz ü tecāhül

1025. ‘Afv ile ħalbiñi eyle temkīn
İt tegāfül ile ħadriñ tezyīn
1026. Şıķlet-i ‘āleme olma muğber
Cāhile ħarşı tecāhül göster
1027. Düşmanıñ olsa da ānı ‘afv-it
‘Afv ile cāniña bir nūr perk-it
1028. Eñ büyük fażl u keremden ma‘dūd
İķtidār üstüne ‘afv-ı maħmūd
1029. İntiķāmdan iyidür ‘afv-ı kerem
Şeref ve ħadriñi eyler a‘zam
1030. İtme ta‘cīl ‘afv-it zinhār
Zulmet-i cehl ile olma ser-şār
1031. İntiķāmda bulunur ħaylü zarar
Her zamān ‘afv-iledir nūr-ı zafer
1032. Her şeye ħiddet ü şiddet itme
Herkesi tizce ‘itāba gitme

1033. Olsa bir işde mazarrat gâlib
Yine sen ‘afvîni itme gâ’ib
1034. İt tegâfûl ile kadriñ i‘zâm
İşiñe gelmeyiñi tuyma temâm
1035. Sen seni eyleme zinhâr taḥķîr
Sû’-i aḥvâliñi itme teşhîr
1036. Herkesiñ ‘aybını setr-eyle hemân
Setr-ide ‘aybıñı Rabb-i Mennân

52a

Der-Ḥaḳḳ-ı ḥilm ü vaḳâr ü mudârâ vü mu[vâ]sât

1037. Vaż’-ı ekvâna taḥammül eyle
Lînet-i ḳavl-ile nâsa söyle
1038. Ḥilm ile kadriñi eyle tezyîñ
İrmeye saña muşîbet ile şeyn
1039. Olayım dirseñ eğer merd-i kerîm
‘İlm-ile kadriñi eyle tekrîm
1040. Yaḳmasun cânımı nâr-ı ḥiddet
Dir iseñ eyleme cebr ü şiddet
1041. Şu gibi ḥiddeti eyle itfâ
İtmeye ḳalbiñi şeyṭân yağmâ
1042. Ḥâne-i ḳalbiñi eyle ma‘mûr
Düşmaniñ ḥilm ile eyle maḳhûr
1043. Ḥilm ile setr-olunur her âfât
Ḥilm ile dâ’im olur her dârât
1044. Kişiniñ ‘avni olupdur ḥilmi
Ḥilm ile itdi tezeyyün ‘ilmi
1045. ‘Âleme ḥüsn-i mudârâ lâzım
Şıḳlete ḳalbiñi eyle hâzım
1046. İtmeyen nâsı mudârâ her dem
Getürür başıña miḥnet ile ğam
1047. Râḫat-i ḳalbiñi eyler zâyi‘
Sû’-i aḥvâliñi eyler şâyi‘

1048. İtme izhâr-ı bürüdet nâsa
Haceri çalma şakın elmasa
1049. Kimseniñ kötülügün yâd-itme
Şiše-i cāniñni ber-bād itme
1050. İtme aşhabıña kibr ile gurūr
Şeref ve kadriñ iderler maḥḳūr
1051. Düşmaniñ destini ḳat‘a kādir
Olamazsañ buğzuñ itme zāhir
1052. Hālını bilmediğın ādem ile
Eyleme şöhet ve refākatde yola
1053. Ḳavl ü fi‘liñde ḳarārıñ olsun
Her zamān ‘izz ü vakārıñ olsun
1054. İtme cāhil ile zinhār ülfet
Getürir başıña züll ü miḥnet
1055. Sū’-i aḥlāk ile olma hem-dem
Getürür başıña miḥnet ile ğamm
1056. Şeref ü kadriñi gözle dā’im
Cā-yı zilletde bulunma ḳā’im
1057. Hıffet-i aḳlıñı itme izhār
Nā-revā sözleri itme tizḳār
1058. Hürmet ve şāniñni her dem ḥıfz-it
Aḥbābıñ olsa da āña az git
1059. Almasunlar seni istiḣkāle
Hürmetiñ beñzederek bakkāla
1060. Olma ifrāt-ı ḥilmle ‘āciz
Herkesiñ ḳahrına olma nāciz
1061. Şeref ü ḳadre doḳunsa bir zāt
İt ḥamiyyetiñni bunda işbāt
1062. Hüsni reddiñ ile ānı redd-it
Kalbiñe şem‘-i vakārı berk-it

Der-Ḥakk-ı tevāzu‘ vü inkisār

1063. Bulayım dirsən eğer rif'at ü şān
İt tevāzu' ile hālka ihsān

1064. Ādemiñ nūr-ı tevāzu' her dem
Şeref ü qadrini eyler a'zam

1065. Kim tevāzu' ile olur ser-şār
Hāzret-i Hāqq ānı eyler serdār

1066. Kim tekebbürle olursa me'lūf
Hāqq ider qadrini āniñ maḥzūf

1067. Büyüğe hıdmet ve hürmet eyle
Küçüğe taḥlī ve mülāyim söyle

1068. Eyle emşāliñi nefse taqdīm
Yār u aḥbābiña ḥubb-i ta'zīm

1069. Eyleme ḥāqqı kabūlden i'rāz
Gelmeye rūḥuña sū'-i emrāz

1070. İtme arzū-yı taşaddur zinhār
Şeref ü qadrine göre yer var

1071. Kim ki izhār-ı büyüklük itdi
Başına zūll ü nedāmet yitdi

1072. Şervet-i devlete olma mağrūr
Ān-ı vāhidde olursuñ maḥhūr

53a

1073. Kimseye eyleme ta'n ü taḥkīr
Hedef-i ta'n ile olma teşhīr

1074. İtme terciḥ-i nefse evlād
Kimseye eyleme zūlli isnād

1075. Her görüşdüğüne olma meyyāl
Evsat-ı hāl ile it **ister sāl**

1076. Lāubālī[li]ğe virme meydān
Nazlı ve minnetli görüş her āvān

Der-Te'affüf ü kanā'at

1077. Rızkıña eyle kanā'at her dem
Gelmesün başıña zilletle nedem

1078. albiği eyle anā‘atle ‘azīm
Göçerek feth-olunur bāb-ı kerīm
1079. İtme ihvānıña ‘arz-ı hācāt
Şeref ü adriği itme ğārāt
1080. ‘İzzet-i hāl ile ölmek ahsen
Şağs-ı nādāna kerem it dimedem
1081. Hātım-i ay dağı olsa ādem
Hürmetin zāil ider istek hem
1082. Rāhatım dā‘im ola dirseğ eğer
Zühd ile albiği eyle zīver
1083. ‘İzzetim olmaya dirseğ zāyi‘
albiđi rızıña eyle āni‘
1084. İstirāhatde bulunam her dem
Dir iseğ kıllat-i sa‘yiğ elzem
1085. ‘İzzeti hāli itā‘at ile it
Serveti mālı anā‘at ile it
1086. Dindi çün *men kana‘a ‘azze ve cell*
ama‘ u hırş ile olma erzel

Der-Haqq-ı hüsn-i hulk ü rıf

1087. Şeref ü adriği eyle tađkīm
Hüsn-i ađlā ile şāniđ ta‘zīm
1088. Cerh-i albiğe virme meydān
Si‘a-i alb iledir servet-i şān
1089. Hiddetiğ itmeye seni helāk
Ğāzabıđ itmeye nāmiđ nā-pāk
1090. Līnet-i avl ile söyle her dem
Her umūruđda rıf da elzem
1091. Rıf ile hall-olunur müşkil-i umūr
Dā‘imā ğavġā virir hiddet-i zor
1092. Kim ki mađrūm-ı rıf oldu hem-ān
Oldı mađrūm-ı hayr itme ğümān

1093. Sū'-i hulk şāhibini eyler meşmūm
Şerbet-i ye's ile eyler mezmūm
1094. Ekşi söz ekşi ta'āmdan beddir
Rište-i cānıñ keser mibreddir
1095. Kılıncıñ yāresine var merhem
Sözleriñ yāresine yoq bir em
1096. Rıfık-iden rıfkıñı bulur her dem
Şāhib-i şiddete şiddet ile ğamm
1097. Rıfık-ile zā'id olur hubb-i vedād
Düşmeni aḥbāb ider rıfık-ı sedād
1098. Kim ider ise kelāmın līnet
Vācib olur āña hubb ü ḥürmet
1099. Aḳrabāsı daḥı nefret eyler
Kim ki ol sözlerini serd söyler
1100. Ḥande yüz taḥlı söz ile ādem
Düşmanın kendüye eyler hem-dem
1101. İtme ta'cīl-i umūr ile nedem
Tutma telvīn-i ḫabī'atla sitem
1102. Ba'zı yerde gerekir şiddet-i zor
Ādemiñ şānını eyler mevūr
1103. Rıfık ile olmasa bir iş iflāh
Şiddet-i zor ānı eyler ıslāh
1104. Hüsni icrāsına eyle diḳḳat
Dönmeğe üstüne cebr ü şiddet
1105. Şiddet eylediñ nāsa zinhār
İtme ümniyyeti rıfıkı tekrār
1106. Eyle itmām-ı mekārīm-i aḥlāḳ
Lutf-ide saña Cenāb-ı Ḥallāḳ
- Der-Ḥaḳḳ-ı ḫayā ve kerāmet-i insān**
1107. Şeref ü ḳadriñi eyle iḫyā
Kişiye oldı şeref nūr-ı ḫayā

1108. Edeb-i şer‘iñe eyle diğkaç
Eyleme kimseye keşf-i ‘avret
1109. Yüziniñ suyu dök[ül]müş olma
‘İsmet ü ‘ırzı sökülmüş olma
1110. Nā-revā sözleri itme tizkār
Maşharalık dağī itme zinhār
1111. İtme izhār-ı cesāretle ‘uyüb
Zillet-i hezl ile olma ma‘yüb
1112. Küberā meclisine itme heves
Kendi emşāliñ ile ol hem-ses
1113. Söziñi kadriñe göre söyle
Yeriñi haddiñe göre eyle
1114. Yüziñi eyle şermle ālūd
Çalbiñi ‘izz ü vağārla mes‘ūd
1115. Keşret-i şermle olma mağcüb
(...) za‘f-ı vicdāniña olma mağlüb
1116. Rızkıña māni‘ olur farı-ı hayā
Hağ yere zillet olur istihyā

Der-Hağğ-ı süküt ü kelām-ı mağmūd

1117. Şamt ile buldı selāmet insān
Şamt hāsıl olur ‘izzet ü şān
1118. Keşret-i sözde bulunur zillet
Çillet-i sözde selāmet ü rāhat
1119. Keşret-i söz ile olma me’lūf
Şeref ü kadriñi kılma mağzūf
1120. Keşret-i sözden uşanur ādem
Çıymet-i cevhere çillet elzem
1121. Sür‘at-i kavle de virme meydān
İhtirāz eyle ‘acelden heme-ān
1122. Çok bilüp az söyleyenler her dem
Eñ ziyāde akıllu bir ādem

1123. But gibi olma sükûte ilzâm
 Hayr-olan söziñi söyle her kām
1124. Yok ise kavli sedāda meydān
 İt sükût söyleme kavli-i hezeyān

Der-Hakḳ-ı āfāt-ı lisān

54b

1125. Söyledi[ği]ñ söze eyle diḳḳat
 Olmaya anda ḥatā vü zillet
1126. Eyleme muhabbeti zātu'llāh'dan
 Pek ḥatā cāhile söz Allah'dan
1127. İt sükût cāhile karşı her dem
 Kimseyi eyleme ğıybet ile zem
1128. Bed-zebānlık getirür başa belā
 Ğılzat-ı kavle de olma hem-pā
1129. Eyleme sözini mā-lā-ya'nī
 Ağzıña alma fuḥūşla la'ni
1130. Olmaya sözde fuzülüñ zinhār
 Eyleme sebb-ile sırrıñ izhār
1131. Bātıla ḥavz ile olma ma'yüb
 Kizb ü bühtān ile olma maḡlūb
1132. Kimseye daḥl ü ta'arruz itme
 Süḥr[e] ü istihzāya daḥı gitme
1133. Bātıla itme ḥuşūmetle kelām
 Cedel ile daḥı olma bed-nām
1134. Kimseye kizb ile itme va'di
 Kevkeb-i naḥse deġişme sa'di
1135. Gelmeye ağzıyla kizb ile yemīn
 İki yüz iki lisān olma hemīn
1136. İtme taġyīr-i tabī'atla kelām
 Asl-ı māder ne ise söyle tamām
1137. Bātıla yapma teġannī ve eş'ār
 Olmayan şeyle temeddüh bed-kār

1138. Muhtaşar söyle söziñi her dem
Sözde de sıdķ u ħamiyyet elzem
1139. Meclisiñde bulunan insāna
Şerm idüp girme saķın hezeyāna
1140. Var ise ķavl-i sedādiñ söyle
Yok ise ħayr-ı sükūtun eyle

Der-Ĥaķķ-ı müşāvere vü muzāhere

1141. Dā'imā re'yiñe olma ħādim
İstişāre işe her dem lāzım
1142. Görilür ise bir işde işķāl
Ĥall-ider meşveret ānı der-hāl
1143. Re'yine i'timād iden ādem
'Ākıbetinde çeker züll ü nedem
1144. Re'y-i isneyne ħaķā yol bulmaz
Re'y-i şelāşede hiç bozulmaz
1145. Müsteşār-ı mü'temen olmak elzem
Şāĥib-i aķl ü dād ve hem-dem
1146. Maşlahata daķı ola 'ārif
Fikr-i sālīm ile ħāle vāķıf
1147. Müsteşār mü'temen olmazsa hemīn
Eñ evvel āndan olursın ġam-gīn
1148. Cāhil olmaķ ve nādān ü nisā
Ṭab'ı dūn re'yde nāķıs ķaķ'ā
1149. Olmadı meşveretiñ erbābı
Şaşırđırlar saña soñra bābı
1150. Zevcesi re'yine re'yin isnād
Ķim ider ise ider zilleti yād

Der-Ĥaķķ-ı ketm-i esrār

1151. Sırrıñı eyleme ifşā zinhār
Sū'-i aĥvāl ile olma ser-şār

1152. Sırrını kim ider ise teşhîr
Hür iken nâsa olur ‘abd-i esîr
1153. Yûsuf’uñ hâlini eyle iz‘ân
Olmaya hâliñe vâkıf yârân
1154. Yâr u aḥbâbıña itme ifşâ
Şâdıq-ı cân daḥî olsa kaṭ‘â
1155. Gün olur düşmeniñe hem-dem olur
Kötülük itmegi ol eyü bilür
1156. Dâ’imâ gizle günâhıñ halkdan
Yetişe perde-i ‘ismet Haḫ’dan
1157. Ehl-i mücâhereye yok ḡufrân
Hem yapar hem daḥî eyler i‘lân

Der-Haḫ-ı intihâz-ı fursat

1158. İşiñe vaḫti ile evvel şâhib
Fursatı fevt ile olma hâ’ib
1159. İbtidâsında işiñ âhirini
Fikr-idüp eyleme zâyi‘ anı
- 55b 1160. Fursatı zâyi‘ idenler her dem
Getürür başa nedâmet ile ḡam
1161. Şer‘ u kânûna muḫâlif hareket
İderek kimseye virme fursat
1162. İstifâde yolunı gözle hem-ân
Düşmeniñden daḫı algıl iḫsân
1163. Bir işiñ vaḫtini itme te’ḫîr
Gelmeye başıña züll-i taḫḫîr
1164. Fevtine ḫavf olmayan işde hem-ân
Çekme ta‘cîl-i umûr ile ziyân
1165. Düşmeniñe daḫı virme fursat
Yâr [u] aḥbâba da seyf-i nuşret
1166. Düşmeniñi yarı canlı ḫoyma
Öldürmez iseñ âña urma

1167. Düşmene emniyyet itme zinhār
Gelmeye başıña züll ü ızrār
1168. Soñ nedāmet bir işe kār itmez
Düşmeniñ yāresi qalbden gitmez
1169. Dost yüzünde bulunur düşmen-ı cān
Kimseden olma emīn ü āsān
1170. Görđi[gi]ñ işe de eyle dikkat
Olmaya añda hāta vü zillet
1171. İhtiyāt ile işiñi eyle
Şoñunu düşünerek söz söyle

Der-Hakq-ı sa'y-i umūr u hükm-i maqdūr

1172. Hāşıl-ı emre gerekdir ğayret
Sa'y iden sa'yini bulur elbet
1173. Hüsni-ı tedbire teşebbüs lāzım
Rızkı teksire teşebbüs lāzım
1174. Kūşe-i züll-i beṭālet olma
Şāhib-i züll-i 'atālet olma
1175. Hareketde bereket mevcūddur
Tenbellikde heleket mevcūddur
1176. Hālını ehline 'arz-eylemeyen
Karnı aç oldığını söylemeyen
1177. Hālet-i cū' ile olur nā-çār
Zillet-i 'aciz ile olur ser-şār
1178. Çok çalış aza qanā'at eyle
Celb-i erzāqa i'ānet eyle
1179. Sa'y ile şervete eyle himmet
Cidd-ile işiñe eyle nuşret
1180. Yine sen sa'yini itme noqşān
Olmasa dahı muqadder ihsān
1181. Eyleme bir işe ilhāh [u] ibrām
Olmaya ol sebab-i fevt merām
1182. Sa'y ü tedbīr tevekküle māni'

Olmadı eyleme vaḳti zāyi‘

1183. Tevekkül sa‘y ile olur maḳbül
Sa‘y ile ḥāşıl olur her me‘mül

Der-Ḥaḳḳ-ı iḳtisād ü ḥadd-i evsaṭ

1184. Mālîñi seref ile itme itlâf
Ḥâneñe gelmeye züll ü isrâf
1185. Mālîñi eyle şıyânet her dem
Âdeme ḥüsn-i taşarruf elzem
1186. Mālîñi ḥıfz için olma maḥcüb
Zillet-i faḳra da olma maḡlûb
1187. Müsrifi sevmedi Rabb-i Mennân
Olma şeytâna mu‘în ü ihvân
1188. Buḡl-ile nâmiñi itme bed-nâm
Evsatü'l-ḥâl ile eyle ikrâm
1189. Aḥbâbîñ ḳapusuna gitme hem-ân
Mālîña olsa da vâriş düşmân
1190. Nâ-revâ ‘aṭıyye vü iḥsân itme
Menfa° atsiz yere ikrâm itme
1191. Vâridâta göre maşraf eyle
On gelürse doḳuzun şarf-eyle
1192. Didi bir zât-ı me‘âlî oḡlum
‘İlmiñi ve mālîñi ḥıfz-it dâ’im
1193. Ehl-i ḥâs ‘ilm-içün ide raḡbet
Cümle nâs mâl için ide ḥürmet

Der-Ḥaḳḳ-ı delâlet-i ḥayr ü va‘z u naşîḥat

1194. Dâ’imâ ḥayra delâlet eyle
Herkesi va‘z u naşîḥat eyle
1195. Emr-i ma‘rûf ile emr-it nâsa
Ḥüsn-i ta‘bîr eyle baḳ miḳyâsa
1196. Nehy-i münker ile eyle va‘zı

Ġılzat-ı kavlı ile itme lafzı

1197. Fi'l ile eyle naşihat nāsa
Va'zıñı beñzederek elmasa
1198. Kimseniñ şahşını ta'yın itme
Hileyi naql-ile telkin itme
1199. Nuşuñu diñlemeyene nuş itme
Cāhili rahmet ile mesh-itme
1200. Hürmet-i nuşuñu gözle her dem
Cāhile eyleme şiddet ile zemm
1201. Haqq sözi sen dağı eyle der-güş
Haqq naşihati kulağa mengüş
1202. Hikmeti ehline her dem şarf-it
Hikmete kalbiñi sen de zarf-it
1203. Ehliniñ ğayrine şarf-ı hikmet
Getürür başına dürlü nikbet

Bāb-1 Sābi'
Der-Ahlāk-ı Zemīme

Der-Haqq-ı kizb

1204. Kizb ile nāmiñi itme ber-bād
Kāzibe kimseden irmez imdād
1205. Dīn ü inşāfa ri'āyet eyle
Cidd ü hezliñde toğrı söyle
1206. Şāhid-i zūr dağı olma ey yār
Ketm-i şehādet de itme zinhār
1207. Ağzıña gelmeye hiç hulf-i ğamūs
Dimesünler saña şahş-ı menhūs
1208. Hüsni niyyet bulunan yerde hem-ān
Maqşada şarf-olunur şidk-ı lisān
1209. Zālime virme haber-i mazlūmı
Eyleme 'āleme fāş mektümü

Der-Hakq-ı va‘d-i kâzib

57a

1210. Va‘diñi kizb ile itme zinhâr
Sû’-i ahvâliñi itme izhâr
1211. Yapmadığıñ işi va‘d-itme hem-ân
Gelmeye kadriñe züll ü noqşân
1212. Her şeye eyleme kavliñ ıtlâk
Dinmeye şâhib-i sũ’-i ahlâk
1213. Kûl-eyle bolı berâber olma
Kizb ile va‘diñe kemter
1214. İtme te’hîr-i mevâ‘idle nifâk
‘Özr-i ahsen ile eyle ihkâk
1215. Kâzibiñ kizbi nifâkına delîl
Olma va‘diñe muhâlifle zelîl

Der-Hakq-ı nifâk ü hilâf

1216. Dîn ü imâna muhâlif olma
Başña züll-i hacâlet alma
1217. ‘Âleme itme nifâkla hîle
Kûlbiñi herkese doğrı eyle
1218. Söziñe yüziñe ğâyet merd-ol
Toğruluk ile cihâna ferd-ol
1219. İki yüz iki lisân olma hemîn
Kûlbiñe itme nifâkı temkîn
1220. Sâriķa sirķat ile emr-itmek
Şâhibü'l-beyte mâliñ saķla dimek
1221. Âdemiñ oldı nifâkına delîl
‘Âkıbetinde olur tardı u rezîl

Der-Hakq-ı kibr ü ‘ucb ü ta‘azzum u tecebbür

1222. ‘Ucbla cânıñı itme ber-bâd
Cebr ile ‘âleme olma Şeddâd
1223. ‘Azamet Bâr-ı Hudâ’ya hâssdır

Çahr u şiddet āña hem muhtaşdır

1224. Mütekebbir olanı Rabb-i Celil
Çuvvet-i çahr ile eyler tezlil
1225. Selb-i kudret ile cāniñ şād it
Nefsiñi ‘acz ile her dem yād-it
1226. Virme tezkiye-i nefse meydān
Kendi kendiñ beğenmen de ziyān
1227. Mütekebbir olana kibr-eyle
Var ise bunda zarar şabr-eyle
- 57b 1228. Haddi tecāvüze virme meydān
İt nezāket ile kibr-i insān

Der-Çağğ-ı çased ü çıkd

1229. Kimseye itme çasedle kīni
Eyleme mağv u perişān dīni
1230. Mağv-olur çased ile her hasenāt
Çāsidiñ evine gelmez berekāt
1231. ‘Ālemiñ çayrını her dem iste
Çalbiñi itme çasedle çasta
1232. Kimseniñ ni‘metine çekme çamm
Gelmeye başıña zilletle nedem
1233. Kimseye itme çakāretle naçar
Sen dağı ‘āleme olma kemter
1234. Kimseniñ zilletine olma mesrūr
Çayret-i Çağğ ile olma mağhūr
1235. Olma da‘vā-yı ta‘azzüle çarīm
İtmeseler seni şāyed ta‘zīm
1236. Rāzı ol çismetu'llāha hem-ān
Çadere eyleme buğz u bühtān

Der-Çağğ-ı imsāk ü buhl

1237. Buhl ile çadriñi itme ma‘lül

Destiñi boyunuña itme mağlül

1238. Mālîñ cümlesini şarf-itme
‘Arz-ı hâcet ile ğayra gitme
1239. Cihet-i ğayra çekinme şarfdan
İctinâb eyle fenâ maşrafdan
1240. Buğl ile seref ikisi de mezmûm
Hep virüp mālîñi olma mağmûm
1241. İt tevassuğda kararî her dem
Kendiñe eyle seĥâyı hem-dem

Der Hakk-ı tama‘

1242. Tama‘a olma cihânda meyyâl
Gelmeye ħalbiñe sũ-i aĥvâl
1243. Her istediđiñe tãmi‘ olma
Her gördiđiñi daĥî alma
- 58a 1244. Zillet-i tama‘ ile olma maĥrũm
Şeref ü ħadriñi ħılma mezmũm
1245. Iztırâbı getüren ħalbe saña
Ĥubb-i şervet ile meyl-i dünyâ
1246. Şöhrete tãlib olanlar her dem
Râĥatın selb-ile olur pũr-ġamm

Der Hakk-ı hırs u tũl-i emel

1247. Meyl-i dünyâ için olma meftũn
Ĥırş-ile kendiñi itme maĥrũm
1248. Tũl-i emel ile itme ĥulyâ
Maĥv-olur hep seniñ olsa dünyâ
1249. Keşret-i mãla muĥabbet itme
Mãl için ĥãneñe zaĥmet itme
1250. Heves-i cãh ile olma maĥzũn
Ĥahr-i iĥbãl ile olma maġbũn
1251. Re’s-i ĥatãya da virme meydãn

Māla hırs albe azab itme hem-n

1252. albii eyle sevdadan sade
Bir msafir gibi ol dnyada

Der Ha-ı hum u cehlet

1253. deme cehl  hamkat rdır
Baına derd [] bel der-krdır
1254. Oldı her ‘illet iun bir dermn
Hum u cehlete yodur imkn
1255. Chilin dostluı olmaz d’im
Amaa dost olan olur ndim
1256. Chil olan ile itme obet
Getrr baıa derd  minet
1257. Chile arı gerek abr u skt
eref  adrii ılma memkt
1258. Chile ur muabbet gster
Amaa dahı medr ister
1259. Chili terbiye itmek gibi hem
Olmadı deme bir ılet-i amm

Der Ha-ı hıffet  ta‘cl

58b

1260. eref  adrii eyle temkn
Olma ta‘cl-i umra amm-n
1261. Sr‘at-i avl ile olma ser-r
Szde de eyle te’enn her br
1262. Hsl-ı maada itme ta‘cl
Furatı fevt-ile de olma hcl
1263. ‘Acele grlen ie at‘
phesizdir arıur a hat
1264. ‘Acele itme nedmet ekme
Hıffet-i hlle mubet ekme
1265. Kim ider ise umrda sr‘at

Bulunur anda hatā ve zillet

1266. Tavr u eṭvārını sâbit eyle
Şeref ü kadriñi nâbit eyle
1267. Mütelevvin ve müterreddid olma
Qavl ü fi'liñde müreddid olma

Der Hakk-ı tessevvüf ü kesel

1268. Qalbiñe qoyma tessevvüfle kesel
Sa'y ile hâşıl olur her bir emel
1269. Zillet-i 'aciz ile maqhūr olma
Her işi kadere maqmūl kıлма
1270. Ne güzel söyledi İbn-i Fārız
İtme tenbelliği Qalbe 'arız
1271. Dünyāda bākī qalacaq gibi sen
Serveti cem'e gerek sa'y-i hasen
1272. 'Ömrüñ soñ günü qalmış gibi hem
Eylemeñ Hakk'a 'ibādet elzem

Der Hakk-ı şekk ü zann

59a

1273. Şekk ile bir işi yapma zinhār
İlm-i yaqīn ile eyle her bār
1274. Kimseye eyleme sū'-i zannı
Olmaya ol dağı saña aynı
1275. Şüpheli olan işi sen terk-it
Yaqmaya cāniñi züll-i kibrīt
1276. Sıqayı zann ile itme ta'fīl
Naql-i şarīha da yapma ta'līl

Der Hakk-ı gāzab u hiddet

1277. Gāzab u hiddeti qoyma qalbe
Furşatı virme bu azğın kelbe
1278. Hāne-i qalbde gāzab olsa hem-ān

Nāzil olmaz āna cünd-i Mennān

1279. Ne kadar olsa kavī ‘izz-i ğāzab
İ‘tizārīña olur soñra sebeb
1280. Ğāzaba kim ki itā‘at itdi
Edeb ve ğadrini izā‘at itdi
1281. Her şerriñ oldı ğāzab miftāhı
Olma sen ol ğapınıñ fettāhı
1282. İtme mā-fevkiñe izmār-ı ğāzab
Gelmeye ğadrine ‘acz ile ta‘ab
1283. Ğāzab-ı cāhil olur ğavlinde
Ğāzab-ı ‘ākıl olur fi‘linde
1284. Sür‘at-i ğāzaba virme meydān
İntikāmıñda serī‘ olma hem-ān
1285. Ğāzab-ı ‘ākıl olur ebr-i nisān
Ğāzab-ı cāhil olur sıķlet-i cān
1286. Mālik olmadıĝıña itme ğāzab
‘Ālemiñ ğahrına olma mevkib
1287. Mālik oldıĝıña da itme hem-ān
Olma ol şaĝs-ı le‘īm ve nādān
1288. Ğaddi icrāda dahı olma ğadīd
Aĝsen-i fi‘liñi eyle taĝdīd
1289. Rāĝat isterseñ eĝer dünyāda
Ğalbiñi eyle ğāzabdan sāde

Der Ğaķķ-ı imtinān ü maĝv-ı iĝsān

1290. Olma iĝsānıña zinhār mennān
Şeref ü ğadriñi ğılma noķşān
1291. İtdiĝin eyüliĝi Ğaķķ için it
Yabdıĝıñ eyüliĝe eyle sükūt
1292. İtme iĝsānıña menn ile ezā
Gücenür buña Cenāb-ı Mevlā
1293. ‘İzzet-i mevt eyüdür minnetden

Taş taşımak eyüdüür miñnetden

Der Haqq-ı ğıybet ü hicā' vü bühtān

1294. Kimseye eyleme ğıybetle hīcā
Gücenür buña Cenāb-ı Mevlā
1295. Kimseye eyleme ifk ü bühtān
Gelmeye saña da ta'n-ı ihvān
1296. Hürmet-i kadrini gözle her dem
Meclisiñde dañı hiç olmaya zemm
1297. Ğāibiñ 'aybını itmek izhār
Ğıybet olur bunu itme zinhār
1298. Bī-esās eylemek 'aybı isnād
İfk ü bühtān olur itmeye irād
1299. Zemm-ile kimseyi itme teşhīr
Buña da hicv dinür cürm-i kebīr
1300. Söylediğini sözi gözle heme-ān
Dili küçük cürmi büyük oldu hem-ān

Bāb-ı Sāmin
Der izhār-ı Ğavāmız-ı Huqukiye

Der-Huquki'llāhi Ta'alā 'azze şānühü

1301. Zāt-ı kudsiyyete lāzım 'irfān
Şıdık u ihlās ile kāmil imān
1302. Oluna kalbe 'ibādet taḥkīm
Havf ü haşyet ile Haqq'a ta'zīm
1303. Kütüb-i münzele ola taḥkīk
Bi'set ü şıdık-ı Nebī'ye taşdıq
1304. Hürmet-i 'ilmi himāye lāzım
Süfehā yolına olma 'āzım
1305. Mescid ü ma'bede ola hürmet
Hürmet-i dīni de hıfza ğayret

- 60a
1306. Sü'adā qadri oluna tebcīl
Şühedā qabri qılına taqbīl
1307. Münkire olmaya ħubb u tã'at
Ĥaqq işe oluna sa'y ü ğayret
1308. Ĥağ sözi söylemeden itme süküt
Ĝazabu'llāh ile olma memķüt
1309. Ĥālet-i 'acַz u tevāzu' ile ol
'Azamet-i qalbiñi itme melül
1310. Kibriyā idene Rabbü'l-'izzet
Sevķ ider üstüne 'acַz ü zillet
1311. Ĥikmetu'llāh'a itã'at eyle
Lafzatu'llāh'a ri'āyet eyle
1312. Emru'llāh'a daĥı itme 'işyān
Cürmüñe mu'terif ol Ĥaqq'a hem-ān

Der-Ĥuķuķ-ı Resül şalle'llāhü 'aleyhi vesellem

1313. Nūr-ı 'irfāniñi eyle taĥķiķ
İt risālāt-ı Resüli taşdıķ
1314. Dīn ü dünyāña olupdur rehber
İt şalāt ile selāmın ekşer
1315. Mu'cizātına daĥı it imān
Evzāĥu'l-mu'cizedir bil Qur'ān
1316. Sünnet ü şer'ini eyle iĥyā
Menzil-i qadrini eyle i'lā
1317. Dimediĝi sözi āña isnād
İderek dīniñi itme ber-bād
1318. Şer'ine itme ihānet zinhār
Süneni eyle cihāna iẓhār
1319. Dīnine itme ilāve bid'at
Gelmeye cāniña sū' vü zillet
1320. Kendiñe eyle şefã'at kānı
Qalbiñe qıble idigel āñı

1321. Her añıldıkça şalāt ile selām
İderek dīniñi eyle i'lām

Der-Ḥuḳūḳ-ı 'ālihī vü evlādiḥī vü aṣḫābihi 'aleyhi's-selām

1322. *Radıya'llāh* ile eyle tizkār
İtme tefrīk ile sū'-i efkār
1323. Āl ü evlād-ı Resūl-i Yezdān
Ḳurre-i a'yün-i ehl-i imān
1324. Yār-ı Gār ile şeref buldı bu dīn
Ḥürmet-i ḳadrini eyle tezeyyün
- 60b 1325. Cümle aṣḫāba olupdur rehber
Sebḳat-ı dīn ile oldı server
1326. 'Adl ile eyledi ihyā dīni
Ḥāzret-i Fāruḳ'a it taḥsīni
1327. Eyledi bâṭıl ü ḥaḳḳı tefrīḳ
Ḥükmüni itdi Resūl'in taḥḳıḳ
1328. Ḥilmle oldı cihāna zīver
Mālını virdi cihāda ekser
1329. Şeref [ü] ḳadri āniñ *Zi'n-nūreyn*
Cem'-i Ḳur'āna idüp himmet-i dīn
1330. Ḥāzret-i Ḥaydar'ı eyle ta'zīm
Kerrema'llāh eyle şānın tekrīm
1331. Veliyyullāh'dır kemāl-i dīne
Esedullāh'dır şerī'at-bīne
1332. Ḥulefā-yı Rāşidīn'İN her dem
Ḥürmet ü ḳadrini eyle a'zam
1333. Sā'ir Aṣḫāb-ı Resūle ḥürmet
Cümlesi ḥakkına ḥüsn-i niyyet
1334. İderek eyle taḥıyyāt ihdā
Şeref-i dīniñi eyle ifşā

Der-Ḥuḳūḳ-ı müctehidīn-i 'izām ü 'ulemā-yı kirām

1335. Müctehidīn-i 'izāma her dem
Eylemek 'arz-ı taḥiyyāt elzem
1336. Müctehid itmese idi imdād
Kim bulur idi ṭarīkında sidād
1337. Dīn eyler idi bid'at iḥlāl
'Arṣa çıkar idi fıṣk u iḍlāl
1338. 'Ulemā yapmasa idi tefsīr
Ḥüsn-i te'vīl ile ḥüb ta'bīr
1339. Cehl ider idi cihānı ber-bād
Fıṣk ile miḥver olur idi bünyād
1340. Fetrete düşmeden evvel dīni
Zabt ile eylediler temkīni
1341. Koydular nīçe usūl ile fūrū'
Beheri şehre envār u dav'
1342. Ḥazret-i 'ilme muḥabbet eyle
'Ulemā ḥaḳkına ḥürmet eyle
1343. Raḥmetu'llāh ile eyle ṭalṭīf
Yetiṣe saña imdād-ı latīf

61a

Der-Ḥuḳūḳ-ı vālideyn

1344. Anaña vü babaña eyle ḥürmet
Sen daḥī Ḥaḳḳ'dan dilerseñ raḥmet
1345. Yüzünü ekşidirek dime of
Meh-i iḳbālīni ḳılma maḥzūf
1346. Ḥidmetinden daḥı olma 'āciz
Şeref ü ḳadriñi ḳılma nāciz
1347. Her ḥuṣūṣda āña eyle ṭā'at
Ayağı altına ḳondı cennet
1348. Ḥürmet-i ḳalbiñi eyle izḥār
Ḥāl-i ṣabāvetiñi it tizkār
1349. Giceler çekdiğini anneniñ
Düşünerek öde ḥaḳkın āniñ

1350. Mevki'-i zillate zinhār gitme
Vālideyniñe eziyyet itme
1351. Dā'imā kesb-i kemāle ğayret
İderek nesliñe eyle zīnet
1352. Ne kadar eyü olursa evlād
Vālideyni o kadar olur şād
1353. Vālideyniñe hayatda hıdmet
İderek qalblerini it meremmet
1354. Fevt olurlar ise rūḥun şād-it
Her zemān rahmet-i Ḥaḳk'la yād-it

Der-Ḥuḳūḳ-ı 'amm ü aḡ-i kebīr

1355. 'Amm ile aḡ-i kebīr-i şālih
Eb gibi ḥürmeti oldu vāzih
1356. Şālih olmazlar ise yine sen
Ḥürmetin bunlara eyle aḡsen
1357. Müfteḳır olur ise it in'ām
Şeref ü qadrine göre ikrām
1358. Geçüp üstüne oturma zinhār
Öñüne geçme yürürken her bār
1359. Ṭavr u etvārına itme ta'rīz
Nā-revā sözlerine olma marīz

61b

Der-Ḥuḳūḳ-ı evlād ü aḡfād

1360. Eyle evlādıña ḥüsn-i enzār
Şefqat-i qalbiñi eyle izhār
1361. Ḥüsn-i infāk ile it perverde
Evsat-ı ḡali gözet her yerde
1362. Evvelen dīnini itdir ta'līm
Ba'dehū 'ilm-i şerī'at tefhīm
1363. Ḥüsn-i aḡlāḳını itdir taḡşīl
Edeb ü ḡaddini öğred tekml
1364. Āna bir mesleḡi ile ta'yīn

İde ānî ile hâlin te'mîn

1365. Hüsni hatt u 'ilm ü kitâbet ü inşâ
Eşrefü'l-meslek olupdur haqqâ
1366. Bunları eyüce taḥşîl itdir
Âña bir şan'at daḥı öğretidir
1367. Eyleme terbiyesinde taḫşîr
Terbiyede daḥı lâzım tedbîr
1368. Hüsni hâline mükâfât eyle
Cürmüne göre mücâzât eyle
1369. Evvelen âna naṣîhat itgıl
Ba'dehü şiddet-i kavle gitgıl
1370. Ba'dehü darb-ı hafîfle te'dîb
İderék ḥulḳını itdir tehzîb
1371. Her işe eyleme tevbîḥ u tekdîr
Uşanup itmeye seni taḫḳîr
1372. Her ne ider ise ānı gözelt
Nâ-revâ işlere vîrme fırsat
1373. Keşret-i hezl ü latîfe itme
Yüzüñe karşı çok söyletme
1374. Re'y ü tedbîriñe daḥl-itdirme
Âña isrâf ile buḥl-itdirme
1375. Sağlığıñda işiñe şoḳma ānı
Babaniñ oldı veled-i a'yānı
1376. Nefs-i emmâresin itme tervîc
On beşinde ānı eyle tezvîc

Der-Ḥuḳûḳ-ı zevc ale'z-zevce

62a

1377. Zevciñ haqqına ri'âyet eyle
'İrz u nāmûsun şıyânet eyle
1378. Zevciñe eyle itâ'at ü ḥürmet
Ānı kendiñe idin bir devlet
1379. Başına kaḳma olur ve olmaz işi

1380. Gördüğün almağa tazyik itme
 İzni olmazsa ışaru gitme
1381. Of tuf ile usandırma hem-ân
 Tâze cân olmağa virme meydân
1382. Yüziñe ve göziñe düzgün urma
 Zevciñ haqqına azgın olma
1383. Zevciñe yüziñi kıvrışdırma
 Nâ-revâ işe ânı ıoşdurma
1384. Zevciñi kendiñe sultân eyle
 Emrini cânıña fermân eyle
1385. Eyle izhâr-ı muhabbet her dem
 Sözine ve sırrına olgıl mahrem
1386. Hânesi halkını eyle talîf
 Hürmetiñ itmesün ol da taħfîf
1387. Akrabâsına da ta‘n u taħkîr
 İderek hürmetiñi itme haħkîr
1388. Zevciñ hâlini taħkîr itme
 Rızası olmayan yere gitme
1389. Seni sevdirmege eyle ğayret
 Mâlina ve cânına vir emniyyet
1390. Turşulu ağızıñı âña sürme
 Rızası olmayan yerde ıurma
1391. Sözde de âña nezâket eyle
 Şeref ü ğadrine göre söyle
1392. Ğomşuya gitmege alma çarşâb
 Ğocadan ğayri idinme aħbâb
1393. Hâline ânıñ ğanâ‘at eyle
 Sen de bir uçdan i‘ânet eyle
1394. Mâlîñi eyleme maħv u itlâf
 Zevceye oldı ‘abeş çün isrâf
1395. Aldığı elbiseye ol râzı

albine oyma anıñ emrzı

62b

1396. İqtidrından füzn itme aleb
Ne elbise ne uliyyt ne zeheb
1397. Üstüñe ve başıñna kirli olma
arşusunda dikilp arılma
1398. Zev u üznüñde beraber anıñ
Olarak eyle ziyde şanıñ
1399. ürmet-i albiñi na berk-it
albine amm viren şeyi terk-it
1400. D'im ña güler yüz göster
İlk oqlanı güzel ü ister

Der-ukk-ı zevce ale'z-zevc

1401. Zevciñe eyle muabbet her dem
Eyleme ña zulm ile sitem
1402. liñe göre güzel giydir ña
Eyleme şetm ü aret ü avg
1403. Dn ve nmsunu ıfz-it d'im
a-ı zevciyyetine ol 'im
1404. Vesvese virecek sözi dime
Kötü sözleri de hiç duyurma
1405. D'im atlı ve mülyim söyle
O uşrım bütn afv-eyle
1406. Güler yüz atlı söz ile tabl
İderek albini eyle ikll
1407. ne alkında ña vir ürmet
Saña da albi ide emniyyet
1408. Acı sözler ile itme tar
atlıdan almaz ise it tekdr
1409. İşiñe zevceñi arışdırma
Küs olan omşuya barışdırma

1410. İktidārından ziyāde bir iş
Diyerek albini itme teşvīş
1411. Dīnine ü zevcine ‘iřyān itse
Ya da izinsiz tışaru gitse
1412. Darb-ı hafīf ile eyle te’dīb
Gelmeden bařına zūll-i ta’yīb
1413. Gılzat-ı avline şabr-it her dem
Acı szlerine olma pür-am

63a

Der-Huu-ı nefis

1414. Hürmet-i nefsii gzle her dem
Rūa řev cisme de řiřhat elzem
1415. Zimmet-i dīnii itme mes’ul
Rāat-ı albii ılma medhul
1416. Dā’imā hātırıı şen ve řātır
İderek eyleme sū’-i hātır
1417. Hā’a tefvīz-ı umūruı berk-it
albe her amm viren şey’i terk-it
1418. İl iun başına mişnet alma
‘Alemiı nīk ü bedine alma
1419. Rāat-ı albii ılma yamā
İl iun başına alma avā
1420. Hābs ü tazyık ile nefsiı amm-nāk
İderek şevkii itme ihlāk
1421. Seyr ü řahrā ile rūuı řād-it
eşm-i ‘ibret ile Hā’ı yād-it
1422. Gelmesun cismime dirseı emrāz
Eyle keşretle ‘amelden i’rāz
1423. Olmayam dirseı eer cism-i ‘alīl
İki sā‘at başına vir ta‘fīl
1424. Fikrii cismii pek o yorma
Pek de o tenbel olup ourma
1425. Keşret-i ekl ile cismiı ihlāl

İderek rāḥatıñ itme bed-ḫāl

Der-Ḥukūk-ı uhuvvet-i dīn ü qarābet

1426. İhtiyācında yetiş ihvāna
Beden-i mālīñ ile merdāna
1427. İtdi[ği]ñ eyüliḡe faḫr-itme
Şeref ü ḡadriñi maḫva gitme
1428. Başına ḡakma iderseñ iḫsān
Mahv-ider itdiḡi imtinān
1429. Sözde de eyle ‘ināyet imdād
Sū’-i ahvālını hiç eyleme yād
1430. Ḳavline ve fi‘line daḡl ü ta‘rīz
İderek ḡalbini itme temrīz
1431. Ḳavl ü fi‘linde mücādil olma
Kötülüḡine muḡābil olma
1432. Ḥāl ve idāresin itme teffīş
Keşret-i söz ile ḡılma dil-rīş
1433. Nereden geldiḡin hiç şorma
Zemm ü ḡadḡin iderek ḡösterme
1434. Ehl ü evlād ile aḡbābına hem
Var ise söyleme ḡadḡ ile zemm
1435. Aḡrabāsında var ise zillet
Ānı zikr-itmeden eyle nefret
1436. Eleminden ve kederinden her dem
İt su‘āl derdine olgıl maḡrem
1437. İnbisātında ānıñ ol mesrūr
Ḥüzn [ü] yāsında daḡī itme sürūr
1438. Eyle izḡār-ı teverrüd her dem
Ḥürmeti celb-idecek söz elzem
1439. Ḥürmet-i ḡalbiñi āña berk-it
Cümle ḡuşūrını afv ü terk-it
1440. Setr ḡıl ‘aybını itme izḡār

63b

Sū'-i aḥvālını itme tizkār

1441. Dā'imā ḥayrını iste āniñ
İt du'ā rāḥatına iḥvāniñ
1442. İt muḥabbetde sebāt ile devām
Şeref ü ḳadriñe yap istiḥkām
1443. Ḥīn-i fevtinde daḥı eyle vefā
Ehl ü evlādına ḥürmetle du'ā
1444. Ḥürmet-i zā'id kıyām-ı fāḥiṣ
Gibi aḥvāllere olma ḥāhiṣ
1445. Ḥürmet-i ḳalble teşerrüf eyle
Terk-i teklīf ü tekellüf eyle
1446. İtme iḥvāniña çok iş teklīf
Uşanıp itmeye ḳadriñ taḥfif
1447. Sen daḥī çekme tekellüf zinhār
Evsat-ı ḥāl ile eyle eṭvār
1448. Ülfete māni' olur çün külfet
Maḥv-olur külfet ile uḥuvvet

Der-Ḥuḳūḳ-ı aḥbāb u ensāb

64a

1449. Ḥürmet-i ḳalbiñi eyle iḥyā
Olma aḥbābiña *men isti'lā*
1450. Ḥaḳḳına ḥubb ü ri'āyet āniñ
Bādī-i ḥürmetdir insāniñ
1451. Kim gözetmezse ḥuḳūḳ-ı yārān
Ḥürmet ü ḳadrine irer noḳsān
1452. Ehl ü evlādına eyle ḥürmet
Küçüğe pend büyüğe muhabbet
1453. İtme aḥbābiña kibr-ile ḡurūr
Şeref ü ḳadriñ iderler maḥḳūr
1454. Her görüştüğüne aḥbāb olma
Başıña züll-i belāyı alma
1455. Sū'-i aḥvāliñi itme işrāb

Kötü âdemlere olma aḥbāb

1456. Sū'-i aḳrān ile olma hem-dem
Başña alma nedāmet ile ğamm
1457. İtme aḥbābıñı tevbīḥ u tekdīr
İrmeye saña da zūll-i taḥḳīr
1458. Sū'-i aḥvālini itme īrād
'Aybını sert-ile eyle imdād
1459. Ğıybetinde āña zillet itme
Keşf-i 'aybıyla mezellet itme
1460. Şeref ü ḳadrıñı eyle ihyā
Setrini kimseye itme ifşā
1461. Şoḥbet-i cāhile itme raġbet
Aḥmaḳ âdem ile itme ülfet
1462. Ḳorḳaġı yanına itme yoldaş
Şū'-i aḥlāk ile olma pā-dāş
1463. Süfehā bezmine meyyāl olma
Şer işe sen daḡı keyyāl olma
1464. Tecrübe itmediñ insāna
Virme emniyyeti ol nādāna
1465. Hālını bilmediñ âdem ile
Eyleme şoḥbet ve refāḳatde yola
1466. Öyle bir zāta ḳarīn ol her ān
Re'y ü 'aḳlında ola tām insān
1467. Şoḥbetiyle seni ide tezyīn
İḥtiyācında ola hem de mu'īn
1468. Setr ü 'afv-ide görürse 'aybıñ
Hıfz-ide işidir ise ğaybıñ
1469. Ḳuvvet-i zahr ola saña her dem
Hālet-i ḥüzn ü sürürda hem-dem
1470. Şāhib-i şabr u taḥammülden ola
Şerefi asl ve ta'allümden ola
1471. Her umürda ola ḥayra sā'ī

Olmaya fısk u fücûra râ'î

1472. Sözüne 'ahdine ola sâhib
Olmaya şöhret ü şâna tâlib
1473. Şoĥbetinden daĥî bir şey arzû
İtmeye vechi aĥsen-rû
1474. Hakk rızâsında muĥabbet ide
Şeref-i dînine ĥidmet ide
1475. Ne kadar olsa mu'îniñ aĥbâb
Usanur şıķlet ile öz ensâb
1476. İtmeye aĥbâbıña 'arz-ı ĥacât
Şeref ü kadriñi kılma ġarât
1477. Kadriñe göre muĥabbet eyle
Ĥaliñe göre de şoĥbet eyle
1478. Ne kadar dostuñ olursa yine
Virme emniyetiñi destine

Der-Huķûķ-ı şoĥbet

1479. Şoĥbet itdiġin kişiyeye zinhâr
Eyleme âña eziyetle ĥasâr
1480. Dâ'imâ âña eyülük eyle
Her zamân taţlı ve mülâyim söyle
1481. İktidârıñda olan işi saña
Düşer ise âni it ĥüsn-i ġazâ
1482. Muķtedir olmaz iseñ özr-i ĥasen
İderek şoĥbetin eyle aĥsen
1483. Eyle aşĥâbıña her dem ikrâm
O daĥî saña ide iĥtirâm
1484. Dâ'imâ ĥayrını iste âniñ
Sebeb-i ĥürmetdir insâniñ
1485. İt muĥabbetde sebât ile devâm
İtme bir iş için âña ibrâm

Der-ihlās-ı şöhet

1486. Türedi şimdi nıçe ehl-i nifāk
Pek haṭā olmaz idersem iṭlāk
1487. Aḳrabāñ olsa da yine bulunur
Dost şıfatında saña ol görünür
1488. Şıdḳ u iḳlāsı eyler izhār
Ḳalbine ‘aksini eyler izmār
1489. İşini görmeğe eyler çāre
Kovu taşımak ile o bī-çāre
1490. Bu gibi muḫtelise aldanma
Ḥubb ü iḳlāşını şādık şanma
1491. Ḥazm-ile işiñi eyle tedbīr
Yine sen bunları itme tekdīr
1492. Saña da zūll ü haṭayı isnād
İderek nāmıñı eyler berbād
1493. Mümkün ise bunu koyma bezme
Değil ise ḳuvvet ile hażma
1494. Bu gibi gelse yaniña yüzsüz
Söyleme āña ḳapalı bir söz
1495. Tarılınca bunu eyler te’vīl
Rāḫat-ı ḳalbiñi eyler ta’ṭīl
1496. Herkese olma tamāmiyle emīn
Sözi şādık olur içi ḫā’in
1497. Şūrī iḳlāş idene hiç ḳanma
Şözlerin doğrı şanup aldanma
1498. Seni söyletmek için ol bed-kār
Söz bulur ḳalbiñi eyler izhār
1499. Fikriñi sirḳat ider kār eyler
Seni zillet ile hüşyār eyler
1500. Ya da ğayrin kötülügün ĩrād
İderek ḳalbiñi eyler ber-bād
1501. Getürür ḳalbiñe ḫiddet ü şiddet

Fikriñi eyler bunuñla sirkat

1502. Ya da bir şeye gücenür aḥbāb
 Qalbine eyler ‘adāvet iṣrāb

1503. Ya ider sū’-i tarīqa da‘vet
 Ya da dostluq ile virir ḥiddet

65b

1504. Seni bir derdle ider ol bed-nām
 Dost şifatında alur intikām

Der-Ḥuḳuḳ-ı İslāmiyye

1505. Ehl-i İslām'a muḥabbet lāzım
 Kendi nefsiñ gibi ḥürmet lāzım

1506. Ehl-i ĩmāna eziyyet itme
 Anı taḥkīr ile zillet itme

1507. Ḥāline göre tevāzu‘ u iḥsān
 İderek ḥulḳ-ı ḥasen ile hem-ān

1508. Birbiri ḥaḳḳına ḳīl ü ḳāli
 İstimā‘ eyleme bu bed-hāli

1509. Herkese vech-i beşāšet göster
 Her kişi ḳadrine ḥürmet ister

1510. Herkesi yerine eyle inzāl
 Ḥürmeti olanı eyle ibcāl

1511. İki müslim arasın şulḥ-eyle
 Kendiñi Müslimāna milḥ-eyle

1512. Müslimān aybını eyle iḥfā
 Sırr-ı islāmı da itme ifşā

1513. Sū’-i zanndan ānı ḳurtar her bār
 Mevki‘-i töhmete gitme zinhār

1514. İşiñe sa‘y ile ḡayret eyle
 Nezd-i ekberde şefā‘at eyle

1515. İt i‘āne ile nuşret dā’im
 Ḥāline göre naşīḥat lāzım

1516. Beher üç günde ziyāret eyle

Gördiñ yerde selāmet eyle

1517. Hastasın ziyāret eyle āniñ
Git cenāzesine Müslimānın

1518. Hayr ile eyle zikr mevtāsın
Oķu ervāhına *Feth* u *Yāsīn*

1519. Hastayı hīn-i ziyāretde daħī
Hiffet-i celse gerekdir ey aħī

1520. Çok su’āl ile āña itme āzā
‘Āķıbet ü şıhhatine eyle du‘ā

1521. Qalbine virme āniñ sū’-i keder
Harem ve ‘avretine itme nazār

66a

Der-Ĥuķuķ-ı cīrān

1522. Qomşunuñ haķķına eyle ĥürmet
Eñ evvel keff-i āzāya himmet

1523. Müslimān olur ise bil cīrān
Aña da şāmil olur haķķ-ı ĩmān

1524. İtme aĥvālını teftiş ü su’āl
‘İrz ve nāmūsunu itme ihlāl

1525. Hālet-i ĥüzn ü sürürunda hemān
Müşterek olmaķ gerekdir cīrān

1526. ‘Afv kııl cümle kuşurun āniñ
Gücenüp kesme daħī iĥsāniñ

1527. Yolunu ve evini tefeyyuķ itme
Haremi görinen yere gitme

1528. Ne kadar olsa saña ĥürmetsiz
Terk-i ĥürmet ile olma yüzsüz

1529. Ānı rencide idecek şeyden
İhtirāz eyle bütün bed-ĥüydān

1530. Ėıybetin eyleme āniñ izhār
Dīn ü dünyāsını öğred her bār

1531. Ehl ü evlādını ġāyetde laķīf

Söz ile sen ānı eyle talīf

1532. İster ise āña nuşret eyle
Taleb-i farza himmet eyle
1533. Bulunan istegine yok dime
Bizi uşandırdı ne çok dime
1534. ‘Azamet ü kibr ü riyā gösterme
Anı taḥkīr ile hiç gösterme
1535. Aldığıñ şeyi āña tuyurma
Tuyar ise yüziñi kıvırma
1536. Komşunuñ gözi önünde yime
Āña gamm virecek şeyi dime
1537. Et’ime ve fākiheden it irsāl
Komşunuñ ḥakkını itme ihmāl
1538. Komşuluk ḥakkını her dem zikr-it
Her cefāsına taḥammül şabr-it

Der-Ḥuḳūḳ-ı şahş

66b

1539. Şeref ü ḳadriñi eyle te’mīn
Kimseye itme ḥaḳāret ile şeyn
1540. ‘İrz u nāmūsını kendi ‘ırzıñ
Gibi ḥıfz-itmege ola ḥırzıñ
1541. Māl ü cāmıñı şıyānet eyle
Muḥtāc olursa i‘ānet eyle
1542. Ḥaḳḳını vaḳti ile eyle edā
İtme inkār ḥuḳūḳun ḳaṭ‘ā
1543. Şāhid-i zūr ile mālın yaḡmā
İderek dīniñi itme ifnā
1544. Ketm-i şehādet ile ḥaḳḳını ziyā‘
İderek ḳalbiñe koyma bir dāḡ
1545. Āña bir dürlü eziyyet itme
Zilletin saña meziyyet itme

Der-**Hukuk**-1 medeniyet ve cem'iyet

1546. Oldı muhtac-ı dıger her insān
Münferid yaşamağa yok imkân
1547. Medeniyetle buyurdu Qur'ân
Da'vet-i cum'a nidâ-yı âzân
1548. Bedeviyette tahâret olmaz
Hürmet-i dîne ri'âyet olmaz
1549. Medeniyette dahı var erkân
Vațana sıdık-ı muhabbet her ân
1550. Vațanıñ ehline eyle hürmet
Cümleniñ hayrına sa'y ü gayret
1551. Mekteb ve mescidi eyle i'mâr
Hürmet-i dîniñi eyle izhâr
1552. Eyülik itmeği kalbe sevķ-it
Dâ'imâ nâsı şalâha sevķ-it
1553. Eyleme fıskıñı nâsa işrâb
Olmaya fısk-ı ta'ammümle harâb
1554. Vațana eyle i'âne vü imdâd
Şeref-i **zeytine** yap irâd
1555. Eyle teshîl-i ticâret nâsa
Nağdiñi virmeyerek elmasa
1556. Oldıgım cem'iyete it nuşret
Bütün efrâdına hubb ü hürmet
- 67a 1557. Cem'iyet hayrına bir iş tensîb
İdilürse âña olma raķîb
1558. Sen de bir uçdan i'âne eyle
Kudretiñ yok ise kavlen söyle

Der-**Hukuk**-1 meclis

1559. Şeref ü kadrini itme tahfif
Oldıgım meclisi eyle teşrif
1560. Meclisiñ nür-ı hidâyet eyle

Zātın rāh-ı sa'adet eyle

1561. Bî-tekebbür olarak vaz'-ı vaqār
İtmeñi kendiñe eyle eṭvār
1562. Vaz'-ı tevāzu'a eyle himmet
Olmaya bunda da 'acz ü zillet
1563. Harekātda ve sekenātda ta'cīl
İderek qadriñi itme tezlīl
1564. Qavl ü fi'liñde gerekdir temkīn
Kimseniñ hātırın itme gamm-gīn
1565. Bezm-i ekābirde olgıl sākīt
Şeref ü qadriñi eyle nābit
1566. Yār u emsāl ile olsa ülfet
Terk-i külfet ile lāzım şöhet
1567. Hıbbunı celb-idecek söz söyle
Biraz da söylenmeye diqqat eyle
1568. Sözlerin kesme yarı yerde hemān
Cidd ile diñlemege it imkān
1569. Senden aşağı olanıñ hālın
İt su'al eyle āna dermānın
1570. Herkesiñ oldığı hāle dā'ir
Diyerek hātırın eyle şātır
1571. Kendi dünüñ ile çok söyleşme
Meclisi bezm-i 'avāma қоşma
1572. Üçden ziyāde olursa meclis
Eyü bil anda olur sū'-i celīs
1573. İt sükūt söyleme bir söz zinhār
Gelmesün başıma dirseñ ızrār

Der-Hukuk-ı ziyāret

67b

1574. Aḥbābıñ haqqın unutma dā'im
Beher üç günde ziyāret lāzım
1575. Aḥbābı itme ziyāretde quşūr

Şeref ü kadriñi itme maḥkūr

1576. Edeb ü ḥürmet eyle evvel zā'ir
Ḥubb ü iḥlāsıñı eyle zāhir
1577. Ḥürmetiñ olmayan yerde durma
Uşandıрмаḥ derece oḥurma
1578. Zā'iriñ eyle daḥi ḥüsn-i ḳabül
Şıḳlet-i yüz ile olma medḥül
1579. Her ziyāret idene aldanma
Her muḥabbet gösterene ḳanma

Der-Ḥuḳūk-ı müsāfir

1580. Ḥāneñe gelse müsāfir derḥāl
Ḥande-rūluḳ ile it istiḳbāl
1581. Ekşi yüz olma müsāfire hemān
Gücenür buña Cenāb-ı Mennān
1582. Şeref ü ḳadrine göre ḥürmet
İderek eyle vaż'-ı minnet
1583. Ḥaḳḳ rızāsında āña it iḥ'ām
Ḥaḳḳ ide saña da ecrin ikrām
1584. Müsāfir geldigi yere ey cān
Ḥakk virür ḥayr u bereket ü iḥsān
1585. Şıḳlet-i bārına şabr-it āniñ
Kesb-i ḳuvvet bula 'izz ü şāniñ
1586. İtme müsāfiri tevbiḥ u tekdīr
Şeref ü kadriñi kılma taḥḳīr
1587. Var ise ḥācetini eyle ḳazā
Virme istiḳāle meydān ḳaḥ'ā
1588. Doğrılık ile müsāfir ol sen
Şeref ü ḥürmetiñ eyle aḥsen
1589. Müsāfir olduḡuñ eve şıḳlet
Virerek eyleme naḳş-ı ḥürmet
1590. Tül müddetle müsāfir olma

Olduđuñ evi de uşandırma

1591. Müsāfir olduđuñ eve zinhār
Eyleme ʔa'n u ھاķāret izhār

68a

Der-Ḥuķūķ-ı refiķ u refāķat

1592. Eyle refiķiñe ḥubb ü ḥürmet
Ol dağı saña ide muḥabbet
1593. Güler yüz ʔatlı söz ile ey yār
Eyle izhār-ı teveddüd her bār
1594. Egri yüz ve ekşi söz olma ey cān
Şoḥbetiñ ھاķķını yād-it her ān
1595. İtme yoldaşını zinhār ğam-gīn
Gelmeye saña dağı mekr-i metīn

Der-Fazīlet-i ülfet ve ھاķīķat-ı ‘uzlet

1596. Rızķı taḥşīle gerekdir ülfet
Getürür ādeme feyz ü bereket
1597. Ḥüsn-i ülfet getürür ḥāneye şeref
Ḷalbi pāk olanı eyler eşref
1598. Eyle herkes ile ḥüsn-i ‘işret
İķtināş eyle cihāndan fırsat
1599. Ülfetiñ şarḥı ezadır şabr-it
Vaż'-ı iḥsān eyle terk-i kibr-it
1600. Söziñe ađzıña eyle diķķat
Olmaya ülfetiñ soñra zillet
1601. Ḷūşe-i ‘acz ü mezellet olma
Başıña faķr u żarüret alma
1602. Vāķı'a ‘uzletde vardır rāḥat
Līk tenbellige olur ālet
1603. ‘Uzleti eyleme yañlış tefsīr
Genc-i zilletde dağı olma esīr
1604. ‘Uzleti ķalb ile itmek lāzım

Heves ü meyle de olma ‘āzim

1605. Hıbb-i dünyāyı çıkar qalbiñden
Meyl-i dünyāyı gider celbiñden
1606. Rızkı taḥşile gerek sa’y ü heves
Qalbi infāka gerek itdir bes

Der-Huḩuḩ-ı ḩādim ü ḩāḩime

68b

1607. Kendi nefsiñ gibi anı gözle
Qalbini qırma acı vü bed-sözle
1608. İqtidārından ziyāde bir iş
Diyerek ‘aqlını itme teşvīş
1609. ḩādimi vāqıf-ı esrār itme
Rızkını qat’ ile ḩā’if itme
1610. Yüziñe qarşı da çok söyletme
Keşret-i ḩürmet ile şımartma
1611. Evvelen qarnını eyü toyur
Ba’dehü ḩidmetiñ āña buyur
1612. Eyülük görür iseñ eyle kerem
Kötülük görür iseñ itme sitem
1613. ḩā’in ḩidmetçiyi evde qoma
Tarılup uşaqı zinhār dögme
1614. ‘İrz u nāmūsuna sögme āniñ
Qalbini qahr ile qırma āniñ
1615. Bir uşaq bir qapuya lāzımdır
‘Uşaq efendiye mülāzımdır
1616. ḩādemeye daḩı lāzım tā’at
Efendisine muḩabbet ve ḩürmet
1617. Mālına vü ‘ırzına toğrı ola
Gördigi işde āferin ala

Der-Huḩuḩ-ı dābbe vü ḩayvān

1618. ḩayvaniñ ḩaqqına eyle ḩürmet

Dābbeye eyleme ahr u iddet

1619. Yemini ve uyunu vatinde vir
İktidārına gre ykn ur
1620. Keret-i aml  rkbla b-tāb
İderek eyleme arbına itāb
1621. Dābbeye sebb-ile luat itme
Kendi kendine mel‘anet itme

Der-a-1 ihdā

- 69a 1622. Hāl-i vs‘atine gre ihdā
İderek rmetin eyle i‘lā
1623. Hediye eylemek emr-i mesnn
ubb  rmetini eyler efzn
1624. Herkesin ānına gre terbīb
İderek adrini eyle tezhīb
1625. Kberā nezdine hāl gitme
İini āna teh ‘arz-itme
1626. Ya efā‘ati idin bir zāt
Ya da ihdā ile it taiyyāt

Bāb-1 Tāsi‘

Der-Mhimme

1627. Evvelā iste udā‘dan iat
Ba‘deh emniyyet ile ervet
1628. Ehline eyle umr tefvz
B-mcerrebler ile olma marz
1629. Hāside emniyyet itme zinhār
Kendi szlerini itme tizkār
1630. Ktlk grdyn bir ādemden
a‘-1 lfet grinrse andan
1631. Evvelen a‘-1 ziyāret eyle
Ba‘deh terk  ri‘ayet eyle

1632. Ba‘dehū bir istek iste andan
Yapmaya ol işi saña cāndan
1633. Şa‘y ile hāşıl olur hūkm-i kader
Şa‘yiñi eyleme hayra kem-ter
1634. Edeb ü hilm ü şecā‘atle hayā
Cüvān-merd olana lāzım cüdā
1635. İhtiyār oluna da hūsn-i reviş
‘İlm ü ‘akl ile te’ennīli iş
1636. Büyüklüğün nīk ü bedi fehmidene
Oldı lāyık ne güzel sehm-idene
1637. İhtirāz eyle buhliden her ān
Olma ihsāniña zinhār mennān
1638. Eyle ihsāniña cāniñ dil-şād
Cömerdlik ile de nāmıñ ābād
1639. Kötülük eylememeñ nāsa hemān
Eyülük itmeden eyi ihsān
1640. Minnet ile yapılan nūr-ı seḫā
Pek fenā oldı cihānda çat‘ā
1641. Kudretiñ üstüne ‘afv ü ihsān
Pek büyük oldı şeref ile hemān
1642. ‘Aybdan hālī Hudā’dan ğayri
Olamaz hūsn-i nazar it hayrı
1643. Cehlden eñ büyük ‘ayb-olmaz
Cehliñ aşḫābına hayr gelmez
1644. Hāzret-i Hāḫḫ’a itā‘at eyle
Emr-i sultāna da tāt‘at eyle
1645. Peder ve vālideyiñ emrine hem
Eylemeñ hūsn-i itā‘at elzem
1646. Zālimiñ medḫ u şenāsın itme
‘Amel ve tāt‘atiñ maḫva gitme
1647. Çok bilüp az söyleyenler her dem
Eñ ziyāde aḫıllu bir ādem

1648. Ādeme zūll ü haķāret ey cān
Renciş ü āzārdan olur her ān
1649. Şehvet-i nefis ile sū'-i aķvāl
Getürür başa fesādı derhāl
1650. Niyāz ile recā tenbellikden
Ĥāşıl olur ĥazer-it kemlikden
1651. ‘Acele eyle maķrūm olma
Farzı fevt-ile maġmūm olma
1652. Nāsdan ‘uzletle ķanā‘at ey yār
Sebeb-i ‘izzet olur bil her bār
1653. Büyüklere ululukla rif‘at
‘Adl ile dāddan olur it diķķat
1654. Mütedeyyin olana şerm ü ĥayā
Din ķorķusundan olur ķaķ‘ā
1655. Mütedeyyin olmayana iş bu
Cehāletden olur itme arzū
1656. Büyüklerde ġāzabla ĥiddet
Aġniyālarda buĥlle ĥisset
1657. Pek fenā oldu bunu ĥiç itme
Ĥürmet-i cāniñı maĥva ġitme
1658. Mütedeyyinler ile it tedbīr
Ehl-i ma‘ārif ile de ol hem-sīr
1659. ‘Āķıl ü kāmīl ve ‘ālim ü fāzıl
Dā‘imā şoĥbeti bunlar ile ķıl
1660. Kimseniñ ķalbini ĥaķsız ķırma
Töhmet mevzi‘inde daĥī durma
1661. Edebe vü ‘ādete eyle ĥürmet
Olmaya saña mü‘eşşir ġurbet
1662. Büyükler sırrını ġāyet ketm-it
Nuş u pend itdiklerini berk ķut
1663. Dā‘imā ĥāceti aĥlāķ-ı ĥasen
Ehline eylemeñ ġāyet aĥsen

1664. İstege ehliyyet daḥī lāzım
İstiḥkāksız işe olma ‘āzım
1665. Bed-ḥū ve bed-sirete ‘arz-ı ḥācet
İtmeden eyle be-ḡāyet nefret
1666. ‘Āḳil olan kişi meşveretden
Yigit ḥarp zāhid de ‘ibādetden
1667. Müstaḡnī olamaz eyle iz‘ān
Eyleme farzı zāyi‘ ey cān
1668. Muḥibb-i şādık ile görüşmek
Yār-i muvāfiḳ ile şoḥbetleşmek
1669. Giderir ḡamla kederi ḳalbden
Uzaḳ olma muḥibbi ṭalebden
1670. Kāfir u müslim ü dost u düşmen
Her kim olur ise olsun her ān
1671. ‘Ahd ü emānetiñe eyle vefā
Eyleme ḥāceti redd aslā
1672. Ḥuşūmet ile tekebbür ü ceberūt
‘İlm ile fazl ü tefāhurla nu‘ūt
1673. ‘Ālemiñ ilmüne oldı āfet
Getürür başıña ḥāḳāret ü zillet
1674. Başıña olsa muşībet der-kār
Şabr ḳıl eyleme anı izhār
1675. Ḥāl-i bīmārıñdan itme şekvā
Şadaḳayı daḥī eyle ihfā
1676. Ḳabül itmeyene nuşḥuñ itme
Ṭutmayan ādeme fen öğretme
1677. Müsrife itme ‘ināyet imdād
Ḥürmet ü ḳadriñi itme ber-bād
1678. Mün‘ime teşekkür ḳalble
Lisānen medh u şenā ḥürmetle
1679. Mücāmele mükāfātı a‘zā
İle it şükrünü aniñ ifā

70b

1680. Hādeme zümresi ile ey yār
‘Aklı nāqıs olan ile zinhār
1681. Laṭīfe ile mizāh itme hemīn
Hıfz-ı ma‘īşetiñi it te’mīn
1682. Bed-asl olana ikrām itme
Şeref ü kadriñi maḥva gitme
1683. Eyü ādem ile eyle şöḥbet
Vücūda menfa‘atı var gāyet
1684. Güzel eşvāb ile olgıl ḥurrem
Güzeller yüzine bakmaḡ elzem
1685. Güzel ḳoḡu ile rūḥuñ şād-it
Hafta bir daḡı ḡamāma git

Bāb-1 Aşır

Der-Müteferriḳa-i lāzime

1686. Bir ḡaber ile gelürse fāsık
Maksad-ı hālını eyle taḡḳīḳ
1687. İtme taḡyīr-i ṭabī‘at zinhār
Bir ḳarār üzre bulunsun eṭvār
1688. Ni‘metu'llāha nihāyet yoḡdur
‘Addiderseñ aña gāyet yoḡdur
1689. Müttakī olana Rabbü'l-‘izzet
Ḥubb ü iḡsān ile eyler ḡürmet
1690. Emānetde bulunan şey’i Ḥudā
Emr-ider ehline virmekle saña
1691. Cemā‘at oldı kişiyे raḡmet
Emniyyet oldı ḡinā vü şervet
1692. Kişiniñ deyni ider dīnini şeyn
Teverrüd nişfü'l-aḳl oldı hemīn
1693. Ḳılllet-i ehl ü ‘iyāl oldı yār
Azacık aḳçe ile işi ḳapar
1694. Ādemiñ hemmi olur nişf-i herem
Ḥüsn-i ṭalebi daḡı nişfu'l-‘ilm

1695. Ni'mete oldı taḥaddüs-i şükrü
Ḥiyānet celb-ider her dem faḫrı
1696. Ḥayra dāll fā'ili gibi ey yār
Ketm-i meşā'ib künüz-ı ebrār
1697. Bir şeye keşret-i hubb ey zākır
Gözi kör ḳulağı eyler sağır
1698. Babaña eyle teşebbüh her ān
Yetiše saña sa'ādet ile şān
- 71a
1699. Serveti cem'a çalış turma hemān
'Usret-i ḫāl ile olma giryān
1700. Ḥür olam dirseñ eger borç itme
Mālını maşraf hep ḫarc-itme
1701. Bir de ki ḳullara raḫm-it her ān
Raḫm-ide saña da Rabb-i Mennān
1702. Gördiyiñ kötülügi sen 'afv-it
Kötülügin eyülikle maḫv-it
1703. Ḳavmiñ ulusuna eyle ikrām
Şeref ü ḳadrine göre her kām
1704. Ḥaram ısrār ile şağır olmaz
İstiğfār ile kebā'ir ḳalmaz
1705. Tefekkür gibi 'ibādet yoḳdur
Tezekkür gibi hidāyet yoḳdur
1706. Kişi noḳsānını bilmek gibi hem
Olmadı ādeme bir farḫ-ı ni'am
1707. Mütevassıta da bulun her āvān
Dā'imā arḳaya ḳalmaḳda ziyān
1708. Gice hem gündüz mezellet cāna
Borc idüp girme şaḳın zindāna
1709. Her mazlüm olana nuşret itme
Her gördiyiñ yere de doğıri gitme
1710. Ḥaḳḳ sever ḳalb-i ḫazīni her dem
Ḥāfetu'llāh kişiye çoḳ elzem

1711. H̄ayr mu‘āyene gibi olmaz
Şer işiñ soñu da h̄ayr gelmez
1712. Müslimān ol kişiye dirler hem
Elinden ve dilinden hiç irmeye ğam
1713. Her ‘amel niyyete oldu maqrūn
Sū’-i niyyet ile olma maġbūn
1714. İhvān gibi mu‘āşeret eyle
Düşman gibi muhāsebet eyle
1715. H̄ikmeti nerde bulursañ aḫz-it
El-fazlu li'l-müteḫaddime git
1716. Tecrübede bilinür merd-i hāl
Tecrübesizlere olma meyyāl
1717. H̄aḫḫ ne ider ise h̄ayr ānda
H̄ayr-olur her ne ider insānda
- 71b 1718. Kimseye eyleme ḫazf ü taḫḫīr
Gelmeye saña da ḫa‘n ü ta‘bīr
1719. Aḫmaḫa ḫarşu sūkūt oldu cevāb
Cāhile terk-i cevāb oldu şavāb
1720. Kim ki ğayrıñ kötülüĝin söyler
Ol kötülüĝi saña ol eyler
1721. Her melūl gördiyiñ zānib şanma
Her maḫzūn gördiyiñ tā’ib sanma
1722. ‘Ālimin zilleti ile ‘ālem
Zillete düşer bunu itme hem
1723. İttifāḫ olmaz ise bir serde
İftirāḫ ḫāşıl olur ol serde
1724. Āfetü'l-‘isyān olur nisyān
Geçmişi eyle tezekkür her ān
1725. **Dücāce dīk** gibi itse şayha
Müstahāḫ olur o demde zebḫa
1726. Kimseniñ hürmetine hiç degme
Sen daḫı başıñı soñra egme

1727. Görđiyiñ eyüligi unutma
Yidigiñ apuya ‘isyān itme
1728. K r ile Őāhib-i hevā birdir
Zāhiren görse daı ol kördür
1729. Menfa‘at virmeyen uŐuñ her dem
anadın ve uyruğun yolmak elzem
1730. Far ile **hirreniñ** Őulhu ey cān
Baalıñ d kkānına eyler ziyān
1731. Semen-i lam olur ise gālī
Sabr-eyle sen daı artur mālī
1732. Bu‘d-i dār bu‘d-i neseb gibi hemān
İtme ta‘cīl-i ‘ukāb ile ziyān
1733. MuŐbetden gelmeden adem endīŐ
Olaraq def‘ini eyle der-pīŐ
1734. Meşh r olana muālif olma
Herkesiñ bildigin inkār ılma
1735. Göz ile g rilen işler her ān
Oldı āzāde-i ayd-ı tibyān
1736. Pek aır tavrannur n r-ı ibāl
S r‘at ile yetişür ahr-i zevāl
- 72a 1737. Her ne işde bulunursañ bir adım
İler  gitmege eyle yardım
1738. H r olan nīk   bedinde ey yār
H r olur irse muŐbet   idbār
1739. Teba‘añ arnını pek a oyma
Pek de yalı yem ile oyurma
1740. İp uŐaını daı itme harīr
arnı oyduda olur kelb-i Őerīr
1741. Seni redd-ideni sen de redd-it
Her um ruñda güzel bir Hadd-it
1742. Men‘-ider s ‘-i kesb ensābı
Kötü hāl zā‘il ider abābı

1743. Ğayriñ kötölügüne eyle nazār
Aniñ ile müteyakķız ol ekser
1744. Ğaķķ'ıñ gizlediği Şeyi gizle
Mübhem kıldığını mübhem gözle
1745. Mevt temennā olunan Şey Őerdir
Őerr mevtden dağı evvel eŐerrdir
1746. Őāhib-i Şan'at bulur her āvān
Faķr u zilletden ħalāŐ ü āmān
1747. Herkesiñ 'aķlına göre Şöyle
ĶuŐu ķuŐ ile iŐıyād eyle
1748. 'İzzetim ola dir iseñ dā'im
Nāsdan istiđnāya olđıl ħādım
1749. Seni inzār idene 'özr-eyle
Düşmana ķarŐu dağı nezr-eyle
1750. Her işi ehline eyle tefvīz
Kimseniñ ħāline itme ta'rīz
1751. Ba'zı yerde Őarāĥat ğam getürür
Ādeme ğaybet ile zem getürür
1752. UŐađın itme ķapudan eksik
Zillet-i 'abd ile olma mümsik
1753. 'Ādete eyle ri'āyet ĥürmet
Eyleme 'ādete dağl ü zillet
1754. Ħük-m-i Őerī'atda dağı 'ādet
Edille-i ħāmise it diķķat
1755. 'İlm-i fiķĥ ile Őerī'at taĥŐil
İderek ĥürmetiñ eyle tekmīl
1756. Fevt-i ĥācet ĥayırlıdır her ān
Nā-ehline dimeden it iĥsān
1757. Ŧođrı Őöz Őāhibine dost koymaz
Ğaķķ işi her kişi eyü sevmez
1758. Ħıfz-ider 'ırzın ķubĥ-ı mer'e
FaŐl-ider ķısmeti ĥük-m-i ķur'a

1759. H̄ayr-ile ŧerriñi gözle her ān
‘Aqlıñı nefse vaŧı kıl ey cān
1760. Giceniñ va‘dine ŧanma zinhār
Kelāmü'l-leyl yemhūhū'n-nehār
1761. ŧavl-i leyyin zūlm-i beyyin olma
Baŧıña zūll-i nifāḳı alma
1762. H̄add ü miḳdārıñı eyle iz‘ān
Gelmeden saña [belā] ile ziyān
1763. Düşgün oldıḡıña olma maḫzūn
Her düşen doḡrılur lā-ŧekk bir gün
1764. Sūr‘at-i ‘azle de virme meydān
‘Adl ü inŧāf ile olgıl insān
1765. ŧālib-i rütbe-i ‘ālī olma
Baŧıña derd ü belāyı alma
1766. H̄īn-i belāda ‘acz bir fendir
Vüs‘atde batar ḫamāḳatdendir
1767. Nāsı diñlemege olma meyyāl
İŧiden rāḫatin eyler iḫlāl
1768. Düz yola sālīk olanlar her dem
Ayaḡın ḳaymadan eyler muḫkem
1769. ŧer diken ŧerrini biḳer her ān
Ḓalıda bitmez üzüm ey yārān
1770. Aḫmaḳdan eylemek gibi i‘rāz
Olmadı ḫüsn-i tedāvī maraḫ
1771. Mūsā'yı eylemeyenler ḳādı
Fir‘avn ḫükmüne olur rāzı
1772. Sū’-i mevḳi‘de bulunan ādem
Sū’-i ḫāl ile olur müttehem
1773. İtmeyen nefesine ḫayrı ey cān
İdemez ḡayrine lūḫf u iḫsān
1774. Kim ki öz nefesine itmez ikrām
Bulamaz ḫalḳdan daḫı iḫtirām

73a

1775. Başıña olsa muşibet der-kār
Ta‘azzum iderek itme efkār
1776. Kim ta‘azzum ider ise kaç‘ā
Andan büyügi gelür aña belā
1777. ‘Amel-i şālih gibi bir bahtiyār
İtmedi ribh u ticāret ile kār
1778. Şer eken biçdi nedāmet zillet
Şer işe sa‘y iden bulmaz hürmet
1779. Müstahak olmadığıñ itme taleb
Eyleme hürmeti da‘vet ile celb
1780. Ba‘zı kere yañılır toğrı giden
Ba‘zı kere toğrıdır egri iden
1781. Timurı mibred ile it iflāh
Elmāsı eyle raşaşla işlāh
1782. Alçak ādemlere itme ihsān
İhtirāz eyle şerrinden her ān
1783. Nefs-i habīse eyülige fenā
İtmedikçe itmez terk-i dünyā
1784. Karıncanıñ helāki olsa qarīn
İki kanad ile olur tezyīn
1785. Gündüz nevm akşam da zevk u ‘işret
Zā’il olur bunuñ ile devlet
1786. Nīk ü bedden ne iderse insān
Kötülügi aña rāci‘ her āvān
1787. Her koyun kendi ayağından hem
Asılır il için çekme ğamm u hem
1788. Dev dağı olsa faqirlik anı
Zabt ider ‘işret hāl-i insānı
1789. Düşmeni görme haķīr olsa buğūz
Muķletü'l-esedi eyler mebgūz
1790. Zi‘b-i te’dīb ile cāna ta‘zīb
Eyleme sen seni soñra te’dīb

Min Tercümeti Kelām-ı ‘Ali Rağıya’llāhü ‘anha

- 73b
1791. Kötülük idene eyle ihsān
Deyni virmek dağı dīn ü imān
1792. Setr-i şedā’id mürüvvet oldı
Ye’s-i hāl nefse de rāhat oldı
1793. Kötülük itmegi eyle te’hir
Āhiri ‘ömrini eyle ta’mir
1794. Evvel-i ‘ömründeki mā-fātı
Āhir-i ‘ömründe it icbārātı
1795. Dā’imā eyle tefe’ül bi'l-ḥayr
Nā’il ol ḥayr ile eyle tefsir
1796. Nā-aşldan saña vefā olmaz
Eyülük kötüye eyü gelmez
1797. Kişiniñ kenzi olupdur şan‘at
Şāhib-i şan‘ata irmez āfet
1798. Ḥayru'l-aşhāb ḥayr işe dāldir
Kötü aşhāb bed işe meyyāldir
1799. Ḥulüvv-i ḳalb mele’i kesbden ezīn
Vedd-i ḥāliş dağı ‘ahd-i aḥsen
1800. Alçaḳ olan kişi bulsa iḳbāl
Ol zamān ḥāşıl olur ḳaḥḫ-ı ricāl
1801. Ṭāğiniñ tuğyānı aña kāfi
Ḳalbiñi eyle ḡazabdan şāfi
1802. Müsterih ol rızḳ için itme taleb
Ne ise vāşıl olur çekme ta‘ab
1803. Herkesi veznine göre vezn it
Kadri ezīn olanı tezeyyün [tezyin?] it
1804. Rezāletle ṭoludur bil dünyā
Olma dünyā ile mesrūr kaṭ‘ā
1805. Dīḳ-ı ḳalb dīḳ-ı yedden beddir
Mütebāğıza dünyā ekbeddir

1806. Şadrı dīk olanıñ dostu da dīk
A‘racıñ zıllı da a‘rac taḥkīk
1807. Laḳabı ḳaşır olanıñ ‘ömri ṭavīl
Şübhesiz ‘ömriñi itme taḳlīl
1808. ‘İlmi cem‘ itmege eyle ğayret
Yazmadan ḥıfzına eyle himmet
1809. Bāṭıla rāzı idenler seni bil
Ġıṣṣ ile cānıñi eyle tenkīl
1810. Küfr-i ni‘met getirür āña fesād
Mālıñi vü dīniñi eyler ifsād
1811. Kişiniñ sözi ḥaber virdi hemān
Ḳalbindeki olan şeyi her ān
1812. Sıḥḥat diyenlerin olur ḳuvvet-i ḳalb
Dā‘imā iyi şeyi eyle taleb
1813. Kişiniñ ḳıymetidir ḥüsn-i ‘amel
Yapdığıñ işleri eyle ekmel
1814. Ḳurb-ı eṣrār da mażarrat getirür
Küfr-i ni‘met anı birden getirür
1815. Güler yüz ṭaṭlı söz ile insān
Rağbet-i ‘ālemi bulur her ān
1816. Yüziñi bed söziñi serd itme
‘Ālemiñ nefretine de gitme
1817. Muḥtaşar söyle söziñi her bār
İtme ṭaṭvīl-i maḳāle zinhār

Der-Ḥaḳḳ-ı eyyām

1818. Sordılar bir gün benden ey cān
Yevmiñ aḥvālını ol itdi beyān
1819. Yevm-i sebt yevm-i ḥud‘a oldı
Ḥayru'l-eyyām yevm-i cum‘a oldı
1820. Yevm-i ğars yevm-i ‘imāretdir ehad
Bugünde ḥalk itdi dünyāyı Şamed

1821. Yevm-i sefer yevm-i ticāret işneyn
Yevm-i dem oldu şelāse de yaķın

1822. Yevm-i erba'a naḥs oldu hemān
Yevm-i ḥamīs bereketdir her ān

Temmet

17 Cümāde'l-āḥir Sene: 1319 [1 Ekim 1901]

SONUÇ

Çalışmış olduğumuz manzume Konya Yazma Eserler Bölge Müdürlüğü'nün Kahramanmaraş kataloğundan “KAHRAMANMARAŞ D NO 275 Naat ve Dualar” kayıtlı dosya adıyla temin edilmiştir. Kütüphane kataloglarının incelenmesi ve nasihatnâme türüne dair yapılan araştırmalar neticesinde eserin farklı bir nüshasına rastlanmamıştır. Mecmua içerisinde 22b- 74a varakları arasında yer alan Nasihatnâme adından anlaşıldığı üzere hayata dair pek çok konuda nasihatler içeren bir manzumedir. Mesnevi 1822 beyitten müteşekkil olup failâtün/fâilâtün/failün kalıbıyla nazmedilmiştir. 19. yüzyıl şairlerinden Mustafa Kâmil adlı bir şaire ait olduğu düşünülen bu nasihatnâme, fazla bir edebî değere sahip olmamakla birlikte muadilleri içerisinde değindiği konu başlıklarının çeşitliliğiyle farklılık arz etmektedir. Şâirin hayatına dair elimizdeki bilgiler çok fazla olmamakla birlikte döneme dair bağlam oluşturulduğunda elimize daha net sonuçlar çıkmaktadır. Mesnevinin yazılış tarihi 17 Cemâziyelâhir 1319 (1 Ekim 1901) tarihinde tamama erdirilmiş olup toplum yapısının bozulmaya başladığı bir süreçte kaleme alındığı görülmektedir.

İslamî ahlâk anlayışının ve dünya görüşünün dünya sevgisi, hırsları, nefsin tuzakları, zikrin önemi gibi dinî-tasavvufi konuları nasihatnâme türüne aykırı olmayacak şekilde uygun bir şekilde işlenmiştir. Kullanılan dil oldukça sadedir.

Mustafa Kamil'in bu sade anlatımı, üslubu ve öğretici tutumu ile içinde bulunduğu topluma faydalı olma gayretinin samimi bir göstergesidir.

11. yüzyılda başlayan mesnevi tarzında kaleme alınan nasihatnâmeler, zaman geçtikçe büyük bir gelişim göstererek kendilerine özgü nitelikler kazanmıştır. Osmanlı şair ve yazarlarını nasihatnâme kaleme almaya teşvik eden en önemli etken, İslam'ın bir öğütler dini olmasıdır. Bu bağlamda, alimler, şairler ve tasavvuf erbabı, bu dünyadan göçtüklerinde bile iyiliklere vesile olmaya devam etmek ve Allah'ın rızasını kazanmak amacı ve düsturuyla manzum nasihatnâmeler kaleme almışlardır.

Çalışmış olduğumuz Risâle-i rûhu'l-hayât, zengin detaylarıyla dönemin toplumsal değerlerini, bireyin toplum içindeki konumunu ve kişisel sorumluluklarını anlamada kritik bir rol oynar. Şairin özellikle hukuki ve ahlaki konuları İslami öğretiler ve Türk gelenekleriyle birleştirmesi, bize dönemin toplum yapısını ve kültürel değerlerini, bugün bile geçerliliğini koruyan bir çerçeve içinde sunar. Bu, toplumsal ilişkilerin ve bireysel davranışların yanı sıra, etik ve hukuki düzenin anlaşılması açısından derinlemesine bir tarih ve kültür incelemesi sağlar.

Beyitlerde geçen anlamları ve ahlaki öğütleri, günümüz bağlamında da düşünülebilmektedir. İnsanların iç dünyalarını temiz tutmaları, toplumsal ibadetlerle birlik ve beraberliği pekiştirmeleri ve dua ederken samimi olmaları gibi evrensel ve zamansız mesajlar içerir. İslam'ın ibadet esaslarına dair ele alınan bölümlerde sıradan bir incelemenin ötesinde, derinlemesine bir sufi yaklaşım sergilenmiştir. Eserde, ibadetlerin sadece zahirdeki hukuki ve fihhi boyutlarına değil, aynı zamanda ruhsal ve manevi boyutlarına da odaklanılır.

Aslında müellif eserini bir yolculuk olarak ele alarak, okuyucuya bu ibadetlerin derin manalarını ve manevi önemini aşama aşama sunmaktadır.

Osmanlı Türkçesi'nin özellikleri, bu tür metinlerin dilinde ve üslubunda belirgindir. Osmanlı Türkçesi, Arapça ve Farsça kelime ve tamlamalarla zenginleşmiştir. Bu, dilin hem zenginleşmesine hem de anlam derinliği kazanmasına olanak tanımıştır. Metinde kullanılan dil ve üslup, Osmanlı'nın kültürel çeşitliliğini ve edebi zenginliğini de yansıtmaktadır.

Nasihatnâmeler, toplumun ahlaki ve manevi değerlerini yansıtan önemli metinlerdir. Bu metinler, bireyin toplum içindeki yerini, davranışlarını ve ahlaki değerlerini belirlemek için yazılmıştır. Bu nedenle, bu tür metinlerin toplum üzerindeki etkisi, sadece edebi değil, aynı zamanda sosyal ve kültürel bir işlevi de vardır.

Nasihatnâmenin alt başlıklarında belirtildiği gibi, tasavvufun etkisi bu metinde oldukça belirgindir. Bilindiği üzere Tasavvuf, Osmanlı toplumunun da manevi yönünü şekillendiren önemli bir öğretilerdir. Bu metinde de tasavvufun etik ve ahlaki değerleri, bireyin toplum içindeki davranışlarını ve ilişkilerini nasıl yönlendirdiği açıkça görülmektedir.

Sonuç olarak, bu tür eserler, Osmanlı ve İslami geleneğin birer parçası olarak hem geçmişin bilgeliğini bizlere taşıyan hem de günümüz toplumları için hala geçerli öğretiler sunan değerli kaynaklardır.

KAYNAKÇA

- Ak, Murat. *Maksûd-ı Nasîhat*. Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları, 2018.
- Akalın, Erkan. Değerler Eğitiminde Klasik Türk Edebiyatı Metinlerinden Faydalanmak: Manzum Nasihatnâmeler Örneği. *Değerler Eğitimi Dergisi* 19/41 (Haziran 2021), 79-128.
- Akkuş, Metin. *Edebî Türler ve Tarzlar*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 5. Basım 2017.
- Altıntop, Selim. *Maraşlı Mustafa Kâmil Efendi'nin Hayatı*. İzmir: Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1994.
- Atik, Hikmet. *Türk İslam Edebiyatı*. Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları, 2018.
- Ayverdi, İlhan. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul: Kubbealtı, 2010.
- Canım, Rıdvan. *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker Yayınları, 6. Basım, 2022.
- Çağrı, Mustafa. "Nasihat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/408-409. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Çelebioğlu, Amil. *Türk Mesnevi Edebiyatı*. İstanbul: Dergah Yayınları, 2018.
- Çavuşoğlu, Ali. *Türk İslâm Edebiyatı*. Kayseri: Tezmer, 2015.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 12. Basım, 2019.
- Emiroğlu, Selim. *Türkçe Manzum Nasihat-Nâmelerin Eğitim Değeri Üzerine Bir İnceleme*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2010.
- Güzel, Abdurrahman. *Dinî Tasavvufî Türk Edebiyatı El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları, 9. Basım, 2021.
- Huyugüzel, Ö. Faruk. *İzmir Fikir ve Sanat Adamları*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2000.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü'l- 'Arab*. nşr. Abdullah Ali el-Kebîr. 6 Cilt. Kahire: Dârü'l-Maârif, ts.
- İpekten, Haluk. *Eski Türk Edebiyatı Nazım Şekilleri ve Aruz*. İstanbul: Dergah Yayınları, 23. Basım, 2018.
- Kaplan Mahmut. "Manzûm Nasihatnâmelerde Yer Alan Konular". *SÜ Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 9, 133-185.
- Karahisarî, Ahterî Mustafa Muslihuddin. *Ahterî-yi Kebir*. nşr. H. Ahmet Kırkkılıç – Yusuf Sancak. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Basım, 2017.
- Kartal, Ahmet. *Doğu'nun Uzun Hikâyesi*. İstanbul: Doğu Yayınevi, 3. Basım, 2018.
- Keleş, Reyhan. "Türk Edebiyatı'nda Nasihat", *A.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 44 (Ocak 2011), 183-209.

- Levend Âgâh Sırrı. “Ümmet Çağında Ahlâk Kitaplarımız”. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 11, 89-115.
- Nazîmâ, Ali – Reşad, Faik. *Mükemmel Osmanlı Lügati*, nşr. Necat Birinci vd. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2018.
- Pala, İskender. “Nasihatnâme”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/409-410. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Parlakkılıç Mucan, Ayşe. *Türk İslâm Edebiyatında Manzum Nasihat-Nâmeler ve Uralı Ya ‘Kûb Oğlu Hüseyin’in Miftâh-ı Cennet’i*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Redhouse, James W. *Müntahabât-ı Lügât-i Osmâniyye*. nşr. Recep Toparlı vd. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Şentürk, Ahmet Atilla - Kartal, Ahmet. *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi. *On Dokuzuncu Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları, 31. Basım, 2020.
- Ünver İsmail. “Mesnevî”, *Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi Türk Şiiri Özel Sayısı 2*. 415-417, 430-563.
- Yeniterzi Emine. “Anadolu Türk Edebiyatında Ahlâkî Mesnevîler”. *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, Eski Türk Edebiyatı Sayısı Cilt 5/10, 433-468.

RISÂLE-İ RÛHU'L- HAYÂT'IN YAZMA NÜSHASINDAN ÖRNEKLER

